

Lapszámunkat Szemadám György Munkácsy Mihály-díjas festőművész, művészeti író és filmrendező munkáinak reprodukcióival illusztráltuk. Közreműködött Oláh Katalin Kinga.

SZEMHATÁR

- 3 | Reisinger Attila: *Októberi fény*
- 4 | Fecske Csaba: *Füst; Kleo*
- 5 | Prohászka László: *Thassy Jenő emlékezete*
- 15 | Kulin Borbála: *másik folyó*
- 16 | Kenyeres Zoltán: *Joákím. A 90 éves Szakonyi Károlynak*
- 20 | Mechiat Zina: *Elesett víz; Jégeső*
- 21 | Miklya Luzsányi Mónika: *Ítéletidő*
- 29 | Szélesi Sándor: *sor sor után*
- 30 | Luzsicza István: *A valóság az igazság leképeződése*
Interjú Horváth (EÖ) Tamással
- 32 | Király Farkas: *Amit elküldök*
- 33 | Valentin Iacob: *A gyémántleopárd;*
- 34 | *Pusztító könnycsepp*
- 35 | Majoros Sándor: *A Csukundeda*
- 42 | Németh István Péter: *Szentendrei képeslapok*
- 43 | Karádi Zsolt: *„Itt meg kell halni, Haimonom”*
Trianon élménye Áprily Lajos költészetében
- 52 | Finta Éva: *menetelnek*

NYITOTT MŰHELY

- 53 | Luzsicza István: *Kettős hazában*
Beszélgetés Finta Évával

KÖNYVSZEMLE

- 62 | Nemes Attila: *Belső vérzés*
Temesi Ferenc: Apám
- 65 | Kovács István: *A költő közösséget szolgáló szelleme*
Szentmártoni János: A katarzis nyomában.
Válogatott írások, beszédek és interjúk (1998–2020)
- 70 | Stamler Ábel: *Alázat és kritika*
*Tüskés Gábor (vál. és szerk.): Critica. Források az irodalom-
és kultúratudományi szakkritika történetéhez 1986–2020*

Az előző számunkban hibásan jelentek meg Babus Antal szerzői adatai, ezért elnézést kérünk! A helyes adatok: (1960, Gyöngyös) irodalomtörténész, az MTA Kézirattárának osztályvezetője, Cs. Szabó László-díjas.

MAGYAR NAPLÓ

A Magyar
Írószövetség
lapja

Megjelenik havonta
ISSN 0865291 0

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,
a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető
a Magyar Posta Zrt.-nél: a www.posta.hu

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

**A folyóirat megrendelhető
szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (örökös elnök),
Báger Gusztáv, Erős Kinga, Horváth Antal, Kalász Márton,

Kő Pál, Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Újraalapító főszerkesztő: Oláh János

Főszerkesztő: **Jánosi Zoltán**

E-mail: janosizoltan@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7035

Főszerkesztő-helyettes: **Bíró Gergely** (próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7031

MUNKATÁRSÁK

Berta Zsolt

(Magyar Napló Könyvesbolt)

Mobil: (70) 421-9580

E-mail: magyarnaplokb@gmail.com

Berta-Havasajjai Matild (ügyintéző)

E-mail: bertahavasajjai@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 410-5784

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Ekler Andrea (tanulmány)

E-mail: ekler.andreaanna@gmail.com

Mobil: (30) 444-6573

Hambalkó Dalma (szerkesztő, Oláh János szerkesztői ösztöndíjas)

E-mail: hambalkodalma@magyarnaplo.hu

Mirtse Zsuzsa (Könyvszemle)

E-mail: kritika.magyarnaplo@gmail.com

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó (szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7030

Szentmártoni János (ügyvezető)

Zsiga Kristóf (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-8147

Címlap- és belívterv: **Vincze Judit**

Grafikai kivitelezés: **Oláh Mátyás László**

A címlapon: **Finta Éva**

(Fotó: Vadócz Dávid)

*Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg,
és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett,
válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk.*

Októberi fény

Reisinger Attila
(1947, Hegyeshalom) író,
Mosonmagyaróvár Város Kultúrájáért díjas

A forradalom kitörésekor kilencéves voltam. Nagypám azért vitt magával a városba, hogy én is közelről láthassam a gyűlölt címertől megszabadított zászlókat és lobogatóit. Mire emlékszem ennyi év után? Először mindig azt a néhány embert látom magam előtt, akik Mosonmagyaróvár legrégebbi patikája előtt ácsorogtak, és az ablakba kitett rádiót hallgatták. A járdán összeverődött férfiak és asszonyok lehajtott fejjel, töprengő némaságban követték a pesti eseményeket, és csak akkor fordultak el az ablaktól, amikor a gazdász hallgatók első csoportja kikanyarodott a Fő utcára. Nagypám megfogta a kezemet, és mi is az útpadkára mentünk, hogy közelebről nézhessük a tüntetőket.

Mindez hatvanöt évvel ezelőtt, október 25-én történt, mert azt biztosan tudom, hogy ezen a napon zajlott a gazdászok néma tüntetése. Tényleg néma tüntetés volt: a diákok lassan, csendben vonultak a macskaköves úton; nem kiáltoztak jelszavakat, nem énekeltek, csak ballagtak a magasra emelt lyukas zászló mögött. Amikor megkérdeztem nagypámat, miért van az a nagy lyuk a zászlón, csak annyit mondott, hogy a forradalom miatt... Akkor még nem tudtam, hogy a „forradalom” szó olyan varázsigé, amely nemcsak arra volt képes, hogy a lyukas zászló alá hívja az embereket, de még a világot

is megváltoztatta, és elsöpörte Magyarországon a magát néphatalomnak beállító moszkovita rendszert. A kivívott szabadság ugyan rövid volt, két héttel a néma tüntetés után már szovjet tankok dübörögtek a macskaköveken.

Az 1956-os forradalmat leverték, de a magyar nép a forradalommal és szabadságharcával így is kivívta a világ tiszteletét. A felkelt és kezdetben még spontán szerveződő tömeg már mint nemzet vált politikai tényezővé. Nem véletlen, hogy erről a forradalomról többet írtak eddig, mint az ország történelmének bármelyik szakaszáról. A forradalom még eltiprása után is nagy hatással volt az elkövetkező évekre, mert az emberek tudatában hagyott lenyomata túlélte a visszaállított bolsevista rendszert, és jelentősen befolyásolta később a kommunista rendszer lebontásának akaratait, módszereit is.

Bár a sortüzek, a fegyveres harc, majd a kímeletlen megtorlás drámai sorsok sokaságát hozta, és hagyta még a jelenre is, de a felkelők és a mártírok áldozatvállalása az egész világnak megmutatta nemzetünk függetlenséghez és szabadsághoz való ragaszkodását. Azt a példázatot, amely ma is erőt ad Magyarországnak történelme formálásához.

Reisinger Attila

Fecske Csaba

Fecske Csaba
(1948, Szögliget) költő,
publicista, Arnóton él,
József Attila-díjas

Füst

keserű az emlékezet füstje
az újságpapírba csomagolt haraszté
amit az erdő közepén próbáltunk letüdözni
szolgálatkész fák között melyek tudjuk bármikor
tűzbe mennek az emberért
a tüdő kétségbeesetten tiltakozott
fuldokló köhögésünk madarakat riasztott fel
pernyeként lebegtek felettünk
miközben politikusok fontos emberek tűntek el
a hevesen égő száraz újságpapírral
bekormozódott arcunk mint körözött
bűnözőké viharvert plakáton
végül fülön csípett a sors valódi cigarettát
nyomott a számba hogy köhécselve krákogva
füstöljem el maradék életemet
egy tövig égett erdőben

Kleo

ölembe hajtja fejét
és néz rám azokkal a gyönyörű
barna szemeivel azt üzeni
szavak nélkül hogy szeret
tudom de ő vajon tudja-e
életét adná értem ha
úgy hozná a sors én önző fráter
biztosan elfogadnám az áldozatot
mert jobban szeretem magamat mint őt
aki habozás nélkül szalad
hogyan visszahozza az eldobott botot
ily lelkesen ugrana utánam a vízbe is
hogyan kimentsen ha fuldokolnék
és kinn a parton rücskös nyelvvel
örömeiben végignyálná arcomat

Prohászka László
(1953, Budapest)
művészeti író

Prohászka László

Thassy Jenő emlékezete

Thassy Jenő magyar nyelven négy kötetben írta meg regényes életrajzát,¹ amely az első világháborút követő 20. századi magyar történelem tükre. 1996-ban jelent meg a *Veszélyes vidék*, amely lebilincselő önéletrajz és korrajz hazánk 1920 és 1945 közötti éveiről. Ezt követte az 1945–1946. év krónikája, a *Hátraarc* (1999), majd az emigrációs éveit felidéző harmadik és negyedik kötet, *A botcsinálta amerikai* (2000) és *Egyetlen otthonom* (2002). A regényciklushoz kapcsolódóan, 2004-ben *Posztumusz interjú* címmel rádióriportjai jelentek meg, benne olyan riportalanyokkal, mint Márai Sándor, Varga Béla, Eckhardt Tibor, Dessewffy Gyula, Wigner Jenő.² Érdekes kiegészítést jelentett Görgey Guidó 2004-ben megjelent *Két Görgey* című könyve, amelyben Guidó és bátyja, Görgey István élete elevenedik meg, három fontos további szereplő, édesanyjuk, Frederika, öccsük, György és a család barátja, Thassy Jenő sorsával együtt.³ Hat könyv. Akinek mindegyik megvan, elmondhatja, hogy Magyarország 1920 és 1990 közötti történelme – benne az 1945 utáni emigráció – értékes kulcsdokumentumai gazdagítják a könyvespolcát.

- 1 Thassy Jenő: *Veszélyes vidék*. Pesti Szalon, Budapest, 1996.; Balassi, Budapest, 2006.; *Hátraarc*. Balassi, Budapest, 1999.; *A botcsinálta amerikai*. Balassi, Budapest, 2000.; *Egyetlen otthonom*. Balassi, Budapest, 2002.
- 2 Thassy Jenő: *Posztumusz interjú. Válogatás Thassy Jenő hangarchívumából*. Balassi, Budapest, 2004.
- 3 Görgey Guidó: *Két Görgey*. Helikon, Budapest, 2004.

Thassy Jenő 1920. május 19-én született – drámai és tragikus eseményeket követően. A család Drávátamásiban található kúriájába 1919. november 9-én szerb katonák törtek be. A családja védelmére siető édesapját, az első világháborúban többszörösen kitüntetett Thassy Jenő huszár főhadnagyot agyonlőtték, és golyó végzett a négyéves Endre bátyjával is. Három hónapos terhes édesanyját puskatussal verték, és tüdőn lőtték. Azt hitték, meghalt, így otthagyták. Másnap találtak rájuk. Kíérkező háziorvosuk, dr. Kapolyi Vilmos megtett mindent, amit a helyszínen megtehetett. Azonnal Budapestre szállíttatta Thassynét, aki csodával határos módon, nemcsak maga élte túl a tüdőlövést és az ütlegelést, de a szíve alatt hordott gyermek is. Mindenki bámulatára ép, egészséges fiúnak adott életet: megszületett Thassy Jenő.

A család drámája nem maradt észrevétlenül. 1923-ban Horthy Miklós ebéden vett részt a drávátamási Thassy-kúriában. A két életet megmentő Kapolyi doktornak a kormányzó személyesen adta át a Signum Laudis-t. Thassynét pedig nem sokkal később levélben értesítették, hogy hősi halált halt férjét a kormányzó vitézzé nyilvánította azzal, hogy fiát felserdülése után fogják felavatni.

Az általános részvét és az államfői látogatás nem feledtette a hétköznapiakat. Trianon a Thassy családot sem kímélte: földbirtokuk túlnyomó – és értékesebb – része a Dráván túli területen volt. Így csak a folyó partjáról nézhettek az ekkor már Jugoszláviához tartozó

hajdani földjeiket. Thassy Jenő bár nem szegénységben, de társadalmi állásához képest – különösen grófi rokonaikhoz, a Zichyekhez, Széchenyiekhez, Csákyakhoz viszonyítva – meg lehetőségen szerény körülmények között nőtt fel. Gyerekként ebből ő maga keveset érzékelt. Gyakran időzött Bogáton, jómódú anyai nagypapja, Inkey László közeli kastélyában, ahol sokat adtak a „felső osztály” életéhez hozzátartozó viselkedésre és úri modorra. Közvetlen szomszédjuk, gróf Erdődy Rudolf is gyakran ellátogatott hozzájuk, Jenő pedig mindig szívesen látott vendég volt a közeli Szentegáton, báró Biedermann Imre és felesége elegáns, pezsgő szellemi életet élő kastélyában.

Az elemi iskolát magántanulóként végezte. Természetesen nyelveket tanult, és – a maga örömeire – rengeteget olvasott. „Zsenge kiskorom óta a betű megszállottja voltam, megkülönböztetés nélkül, mohón vettem magam a nyomtatott sorokra” – írta első könyvében. Középiszkoláit a jezsuitáknál végezte, először Pécsen, majd Kalocsán. Legjobb barátja a vele egyidős Görgey Guidó volt, akivel már a pécsi jezsuitáknál osztálytársak voltak. Később együtt jártak a hadapródiskolába. 1935-ben mindketten a Zrínyi Miklós Honvéd Reáliskolai Nevelőintézetbe kerültek. Amíg Görgey esetében a családi tradíció folytatását jelentette a katonai pálya, addig Thassy Jenőnél csak az ingyenes tanulás lehetősége motiválta az iskolaválasztást. Jenőt alapvetően az irodalom érdekelte, és az írás iránt érzett elhivatottságot. A diplomáciához lett volna kedve, de ehhez nem volt megfelelő vagyonuk. Szűkös családi anyagi hátterével a katonaság tűnt a továbbtanulás és a megélhetés lehetőségének. Bár nehezen viselte az Ottlik élményeit idéző⁴ hadapródiskolát, de végül elvégezte. Tizennyolcadik életévét betöltve, édesapja érdemeire tekintettel, 1938 augusztusában Székesfehérváron vitézzé avat-

ták. 1938 októberében megkezdte tanulmányait a Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémián.

A második világháború kitörése sok mindent megváltoztatott. A mindig mindenkin segíteni próbáló Thassyné lengyel menekülteket fogadott be drávatamási házába. A Thassy-kúria mögött, a közelben folyt a magyar–jugoszláv határt jelentő Dráva. Az éjleple alatt számtalan lengyel katonának adott lehetőséget, hogy azon átkelve, Jugoszlávián át Nagy-Britanniába mehessen, tovább harcolni a németek ellen.

A háborús helyzet miatt Magyarországon egyre több tisztre volt szükség, ezért a Ludovikán négy tanévről háromra rövidítették a tanulmányi időt. Így Thassy Jenőt Görgey Guidóval együtt, 1941. augusztus 20-án hadnaggyá avatták. Katonai szolgálatát Kassán kezdte meg. Bár csapattisztként megállta a helyét, de a legénységgel való emberséges magatartása sok felettesének nem tetszett. Nem érezte jól magát Kassán, így szinte megváltást jelentett számára, amikor egy fagyos téli gyakorlaton megbetegedett, és súlyos arcüreggyulladásal a budapesti 11-es Helyőrségi Kórházba került. Hivatalosan még betegszabadságon volt, amikor a kassai gyalogezred új parancsnoka, Nagy Jenő ezredes hívására 1943-ban ismét szolgálatba állt. Noha a hazai történetírás nagyjából feltárta az 1944. decemberi katonai ellenállás történetét, arról kevés szó esett, hogy Nagy Jenőt már 1943-ban hadbíróóság elé állították, és – bár a rendfokozatától nem fosztották meg – néhány hónapra el is ítélték „defetista nézetei” miatt. Az ezredes szárnysegédjének számító Thassy Jenőt csak tanúként hallgatták ki – de nem sok hiányzott ahhoz, hogy ezredese mellé ő is a vádlottak padjára kerüljön.

Magyarország 1944. március 19-én történt német megszállása az időközben főhadnaggyá előléptetett Thassyt Drávatamásiban érte. Jenő óvatosságból jó kapcsolatot tartott fenn a községben állomásozó határvasúti egységgel. Március 20-án az őrzőegység egy, a nevét emlegető, civil ruhás francia férfit kísért a kúriába. A tiszt

4 Ottlik Géza: *Iskola a határon*. Magvető, Budapest, 1959.

egyenruhában lévő Thassy azonnal, határozottan rendelkezett. Hivatalosan „átvette” az őrizetést, azzal, hogy ő intézkedik a továbbiakról. A hadifogságból megszökött francia tisztet, Bruno de Valence századost – akivel korábban Biedermannék kastélyában találkozott – csónakon még aznap átjuttatta a Dráván Horvátországba.

Pár nappal később nem volt ilyen szerencséje. A közeli Barcsról a zsinagógába bezárt, zsidó származása miatt elhurcolt dr. Kapolyi és felesége kért segítséget egy ablakon kidobott cédulán. Thassy Jenő feltette egyenruhájára kitüntetéseit (három bevonulási emlékérmét, valamint vitézi jelvényét), és megjelent a barcsi zsinagógánál. Amikor kiderült, kihez jött, a parancsnok csendőr százados belökte a fogva tartott zsidók közé, mondván, közéjük való. Sikertelenül tehát találkoznia Kapolyiékkal, de úgy tűnt, csak osztozhat a sorsukban. Hajnalban felrúzták, és a csendőr százados hazakergette. Azonnal a fővárosba indult, és a kormányzói kabinetirodán sikerült Kapolyiéék számára mentesítési igazolást szerezni. Ezzel gróf Erdődy Rudolf sietett Barcsra, de már hiába. Kapolyiékat a kormányzótól kapott Signum Laudis ellenére elhurcolták. Nem éltek túl a holokausztot.

Thassy Budapesten vakmerő lépéssel aktiváltatta magát a betegszabadságáról. Sikerült bekerülnie a Honvédelmi Minisztériumba, ahol igazi sóhivatalban, a tisztai házasságok nyilvántartását végző osztályon dolgozott. Ezzel a HM-beosztással rengeteg alkalom nyílt előtte iratok, engedélyek megszerzésére, pecsétek használatára. Élt is a lehetőséggel, amikor hamis vagy hamisított okmányokkal embereket lehetett menteni.

Áprilisban a rózsadombi Berkenye utcai Görgey-villával szemben lévő, özvegy Magyar Lajosné és családja tulajdonában álló villa lakói kértek segítséget. Egy német tiszt lefoglalta magának az elegáns, Bauhaus stílusú villát, azzal, hogy másnap reggel birtokba veszi. Thassy Jenő órák alatt szerzett hivatalos kiutaló papírt

a Honvédelmi Minisztériumban a saját nevére, és „beköltözött” a villába. A reggel érkező német tisztet az SD (a német katonai elhárítás) telefonhívásával fenyegette meg. Jól sejtette, hogy csak a tiszt magánakciójáról volt szó, így a német az SD telefonszámának említésére azonnal távozott. A villa lakóit 1944. október 16-a után Thassy hamis papírokkal különböző búvóhelyeken helyezte el. A család minden tagja túlélte a nyilas rémuralmat és az ostromot.

Budapesten a 11. számú Helyőrségi Kórház Gömbös Gyula (korábban és ma is Alkotás) utcai objektuma a német megszállás után több magas beosztású katonai főorvos – élükön a parancsnok dr. Leitner Ferenc orvos ezredes – révén sokaknak nyújtott menedéket. (Ennek szervezésében tevékenyen részt vett a sorkatonaként ide beosztott Sötér István és Cenner Mihály).⁵ 1944 nyarán a kórházban bujkált Karinthy Ferenc, akinek először a manduláját, majd a vakbelét vették ki, hogy bent tudják tartani.⁶ A kápolna épületében Magyarország fölöött lelőtt repülőgépekből ejtőernyővel kiugrott amerikai repülősokeket rejtegettek a németek elől. Thassy és Görgey minden lehető módon segítette a sebesüléseikből felgyógyult amerikaiakat.

A Helyőrségi Kórházból indult Szerb Antal mentési kísérlete.⁷ Thassy Jenő ekkor valóban beteg, vörhenyből lábadozott a fertőző osztályon, amit nem hagyhatott el. Elintézte viszont, hogy Szerb Antalt befogadják a kórházba. Görgey Guidó ment érte a Hungária körüti laktanyába, ahol a munkaszolgálatos század állomásozott. Guidó főhadnagyi egyenruhában bejutott a laktanyába, de Szerb Antal nem fogadta el a menekítési ajánlatot. Nem akarta elhagyni barátait, Sárközi Györgyöt és Halász

5 Linkner Sándor: *Ami a képek mögött van*. Jászkunság, 1982/2. 20–29.; Sötér István: *Magyar író 1944 karácsonyán*. Magyar Hírek, 1985. december 28.

6 Kabdebó Lóránt: *Sorsfordító pillanatok. Karinthy Ferenc*. Kortárs, 1985/10. 125–132.

7 Kolozsvári Grandpierre Emil: *Hullámtörők*. Magvető, Budapest, 1978. 358.

Gábort. A nyilas puccs után, 1944 novemberében a munkaszolgálatos századot gyalog hajszolták nyugat felé. Thassy és Görgey hamis papírokkal elindultak autóval Szerb Antal egysége után a Bécsbe vezető úton,⁸ de – több, téves emlékezéssel ellentétben – nem találták meg az alakulatot.⁹ Kis híján maguk is csendőrkézzre jutottak. A három neves irodalmár 1945-ben Balfon halt meg.

A nyilas hatalomátvétel után már a Helyőrségi Kórház is veszélyes helynek számított. Táborig elvezető út, Kálló esperest brutálisan meggyilkolták a nyilasok.¹⁰ Thassyék új rejtékhelye a Horánszky utcai jezsuita rendház lett, ahol Raile Jakab jezsuita szerzetes¹¹ egész hálózatot működtetett zsidó menekülteket bújtatva. Számukra élelmet, pénzt vagy üzenetet kellett vinni, aminek a bonyolításába bekapcsolódott Thassy és Görgey. A várost járva, sokakon segítettek. Thassy Jenő gondoskodott nagynénjéről, Csáky Ily grófnőről és annak Budapesten rekedt, bujkálni kényszerülő angol férjéről is. (Nem gondolhatta, hogy két évvel később, menekülteként majd Ily grófnő és férje, Reggie segít rajta Franciaországban.)

1944 őszén Thassy és Görgey báró Biedermann Imrével közösen vett részt a németekkel és a nyilasokkal szembeni ellenállásban. Kis csoportjukhoz a fiatal Odescalchi Pál herceg és Haris Olivér csatlakozott. Egyik kapcsolatuk összehozta őket Sólyom László volt ludovikás vezérkari századossal. Bár Sólyom nem mondta, de sejtették róla, hogy kommunista. Ez azonban akkor nem számított. Thassyék a Sólyomtól kapott robbanóanyaggal Budapesten több ak-

ciót végeztek német katonai szállító egységek ellen.

Nagy Jenő ezredes 1944. november elején jelentkezett Thassy Jenőnél, csatlakozásra szólítva fel csoportjukat. A hónapok óta konspiráló, hamis papírokkal bujkáló Thassy döbbenet hallgatta egykori kassai parancsnoka naiv szavait, miszerint értesíti a kegyelmes urat (ez a cím Kiss János altábornagyot jelentette), hogy vegye fel a nevét a listájára (!), és ossza be az ő csoportjába. Kegyelmes úr, lista, csoportbeosztás – Thassy Jenő veszélyérzete jól működött: nem jelentkeztek. Szomorúan hallották, hogy november 22-én a nyilasok a katonai ellenállás egész vezérkarát letartóztatták. Mérlegelték fegyveres kiszabadításuk megkísérlését a Margit körúti fogházból, de ez még öngyilkosság árán is lehetetlen feladat lett volna.

Amikor Pesten véget értek a hadműveletek, Thassy, Görgey, Biedermann és Odescalchi a Múzeum körútra indultak. Sólyom László azt mondta nekik, a harcok megszűnésének első és második napján délben a Nemzeti Múzeum előtt vár rájuk. Nem nagyon hittek az ígértben, de Sólyom tényleg ott volt. Kíséretében megjelentek a kommunisták Tisza Kálmán¹² téri pártházában, ahol Kádár János felkérte őket, hogy ellenálló érdemeikre tekintettel, működjenek közre a demokratikus rendőrség megszervezésében. A kommunista párttagságot köszönettel elhárították, de készek voltak szolgálatba állni az új rendőrségben. Odescalchi és Biedermann viszont nemcsak párttag, rendőr sem kívánt lenni.

Thassy Jenő századosi rendfokozatban a budapesti Rendőr-főkapitányság sajtóosztályára került. Görgey szintén századosként szolgált a Főkapitányságon. Főnökük Sólyom László főkapitány volt, de hamarosan kiderült, a komolyabb dolgokban valójában Péter Gábor vagy Kádár János dönt. Magyarországon a rendőrség – ezen belül különösen a politikai rendőrség –

12 1946-tól Köztársaság, 2011-től II. János Pál pápa tér.

8 Szerb Antal özvegye az 1950-es évek végén név szerint írt Thassyról és Görgeyről a mentőakció kapcsán (Szerb Antalné: *Szerb Antal utolsó hónapjai*. Irodalomtörténet, 1959/3–4. 450–451.)
 9 Karinthy Ferenc: *Napló*. Littoria, Budapest, 1993. 1. kötet, 270.; Görgey Guidó: i. m. 124–125.
 10 Diós István (főszerk.): *Magyar Katolikus Lexikon* VI. kötet, Szent István Társulat, Budapest, 2001. 54–55.
 11 Életéről lásd: Lea-Katharina Steller: *Jaksi (Raile Jakab jezsuita páter élete)*. Szentendre, 2015.

1945-től az első pillanattól kezdve a Magyar Kommunista Párt és a szovjet NKVD irányítása alatt állt.¹³ Egyetlen valós céljuk létezett: a teljes, kizárólagos hatalom megszerzése.

Származása és ludovikás tiszti múltja miatt, Thassy Jenő egyre kevésbé érezte jól magát a Főkapitányságon. 1946. januárban – ekkor már rendőr őrnagyként – áthelyeztette magát az újonnan alakuló Vidéki Főkapitányságra, amellyel a Kisgazda Párt megpróbált ellensúlyt képezni a Budapesti Rendőr-főkapitánysággal és az ÁVO Andrassy út 60-ban kiépülő uralmával szemben. Hamarosan kiderült, hogy ez a kísérlet a szovjetek által támogatott kommunistákkal szemben nemcsak reménytelen, de veszedelmes vállalkozás.

A Magyarországon működő Rädde Barnen svéd gyermekmentő jótékonyági misszió csecsemőket mentő tejport és gyógyszereket hozó vöröskeresztes segélyküldeményeit útközben szovjet katonák több ízben kifosztották. A svéddek kérésére Thassy megszervezte, hogy belügyminiszteri és szovjet katonai engedéllyel Bécsből Budapestig ő maga és a Vidéki Főkapitányság nyolc fegyveres rendőre kísérje a svéd gépkocsikat. A sikeres kísérő akciók persze felkeltették a figyelmet. Többen figyelmeztették, hogy helyzete egyre veszélyesebbé vált, a lakását is megfigyelés alatt tartják. Thassy a távozás mellett határozott. A háború alatt szerzett szívizomgyulladásra kiújulására hivatkozva, útlevelet kért hathónapos franciaországi gyógykezelésre. Megkapta az útlevelet, amelybe, ismerve a francia hadifoglyokat mentő tevékenységét, azonnal megkapta a francia vízumot.

Guidó édesanyja, Görgey Frederika tanácsára eladta egyetlen nagyobb értéket képviselő vagyontárgyát, a motorbiciklijét, aminek az árán Frederika tizenkét hízott libát vásárolt.

13 Pallai Péter–Sárközi Máttyás: *Némi demokráciától a népi demokráciáig. A kommunista hatalomátvétel története Magyarországon a BBC-archívum tükrében (1945–1948)*. Helikon, Budapest, 2008. 16–17.

Ezt majd jó áron lehet eladni Bécsben – mondta Görgeyné. Jenő nem örült az ötletnek, de nem vitatkozott. Két bőröndje egyikébe így tizenkét levágott liba került. Amikor egy, Romániából Bécsbe visszatérő svéd mentőautóval 1946. december 6-án átlépte a határt, úgy érezte, hosszú ideig nem látja viszont szülőhazáját. Nem kellett csalatkoznia...

Bécsbe érkezve meg kellett szabadulnia a tizenkét libától, amelyek az élelemben akkor szintén nem dűskáló osztrák fővárosban, a Jockey Clubban jó áron keltek el. A sikeres üzlet azonban új érzelmeket váltott ki az eladóból. „A Jockey Clubban tett látogatás volt a kilépés a »kasztból«, amelybe születtem, a jó házból való úrifüüből menekült lettem” – emlékezett később sorsának (egyik) fordulópontjára.

Franciaországba érkezve rövid időt a Riviérán töltött. A Nizzához közeli Cap-Ferrat-ban a világhírű angol íróval, a rendkívül zárkózott Somerset Maugham-mal készített kiváló riportot. Ezt elküldte Budapestre, és írása 1947 márciusában megjelent az Új Magyarország napilapban.¹⁴ Ekkor még úgy tűnt, van lehetősége otthoni publikálásra.

Párizsban olcsó szállást vett ki, és pénzkereget után nézett. Az 1947-től itt élő festőművész és műgyűjtő, báró Hatvany Ferenc magyarul diktálta neki írógépből visszaemlékezéseit, különös fájdalommal szólva az oroszok által Budapesten elrabolt értékes festményeiről. Jenőt persze alapvetően a saját írói tevékenysége érdekelt. Nagy lendülettel dolgozott, és drámaírással is próbálkozott, 1948-ban négy színdarabot írt. Az egyiket eljuttatta Budapestre, ahol elő akarták adni. Bárdos Artúr rendezte volna, Bajor Gizi főszereplésével a Belvárosi Színházban.¹⁵ A darab végül nem került színre. 1948-ban

14 Thassy Jenő: *Miért nem írhatott könyvet Somerset Maugham Magyarországról*. Új Magyarország, 1947. március 8. 10.

15 Ferch Magda: *Emlékirataival tért haza a botcsinálta amerikai. Thassy Jenő az eltűnt időről, a barátokról és az elveszett illúziókról*. Magyar Nemzet, 1999. június 5.

Bárdos emigrált, néhány évvel később Thassy kollégája lett a Szabad Európa Rádiónál, majd az Amerika Hangjánál.¹⁶

A francia fővárosban megkereste François Mitterrand miniszter húga, Geneviève Delachenal, aki megkérte, látogassa meg vele együtt a sikeres magyarországi menekülése után a fronton hősi halált halt Bruno de Valence édesanyját, aki meghatottan mondott köszönetet Jenőnek a fiának nyújtott segítségért. Ezzel azonban nem ért véget a történet. A francia hadifoglyok segítéséért, Párizsban átvehette Le Médaille de la Reconnaissance française kitüntetését. Ez akkor automatikusan tíz évre szóló franciaországi tartózkodásra jogosított. Immár nem menekült idegennek, hanem megbecsült, kitüntetett vendégnek számított.

Budapesten a baráti körükhöz tartozott Guidó bátyja, a jogász végzettségű Görgey István. Ő 1943-ban külügyi tanfolyamot végzett, és 1944. februárban a szófiai követségre helyezték. 1947-től dr. Görgey István Párizsban szolgált beosztott diplomataként a magyar követségen. Nem voltak illúziói. Amikor 1948. márciusban megkapta a visszarendelő levelet, leköszönt az állásáról. Ő is emigrációba kényszerült, és munkát kellett keresnie. Szerencsére édesanyját és György öccsét már korábban kijuttatta Franciaországba. Egyedül Guidó maradt a mind veszélyesebbé váló Magyarországon.

Thassynak az 1945-től Franciaországban élő nagynénje, Csáky Ily is segítette a beilleszkedésben. Párizsi és dinard-i házukban nemcsak szállást adtak neki, de szinte közeli családtagként kezelték. A francia fővárosban találkozott a franciák akkoriban közismert és ünnepelt írónőjével, Louise de Vilmorin-nal,¹⁷ akinek második férje 1938-tól gróf Pálffy Pál volt. 1943-ban történt válásuk után rövid ideig gróf

Esterházy Pál élettársa volt. Vilmorin kedvesen és meggyőzően bátorította, írja meg saját osztálya hatyúdalát. Thassy Jenő megfogadta a tanácsot: gőzerővel, ráadásul francia nyelven írt – nem is sikertelenül. Külső munkatársa lett a *La Revue de Paris*, *La Revuedesdeux Mondes*, *Le Spectacle Monde* és *Les Valeurs Actuelles* folyóiratoknak.¹⁸

Igazából regényén dolgozott. Négy hónapra Korzikára utazott, amely akkor a legolcsóbb hely volt Franciaországban. Egy kellemes szerelmi románc közepette, itt írta a *Veszélyes vidék* első változatát. A tekintélyes párizsi Fayard kiadó néhány fejezet elolvasása után vállalta könyve kiadását. Viszont hamarosan kiderült, ha meg is jelenik a kötet, csak írásból nem tud Franciaországban megélni. Négyéves franciaországi tartózkodás után 1950-ben az Egyesült Államokba utazott szerencsét próbálni. Vízumot nem volt nehéz szereznie: a Helyőrségi Kórházban bújtatott és istápoló amerikai pilóták nem feledkeztek meg róla, többen is adtak igazolást az 1944-es segítő magatartásáról.

New Yorkban hamar kiderült, bár nem lehetetlen a publikációs tevékenység, csak írásból itt sem lehet megélni. Soha nem gondolta volna, hogy Amerikában fogja hasznát látni lovaglótudásának: lovaglólecekéket adott egy cégnél a Central Parkban. Délután és este étteremben dolgozott, szabad idejében angolul regényt írt.

Szinte azonnal kapcsolatba került az amerikai magyar emigráció legfelsőbb köreivel, akik közül sokakat személyesen ismert. A Magyar Nemzeti Bizottmány vezetői, Varga Béla és Eckhardt Tibor révén 1951 augusztusában az akkoriban alakuló Szabad Európa Rádió magyar osztálya New York-i kirendeltségének munkatársa lett. Először csak adminisztratív munkakört kapott, majd egyre többet írhatott. Hamarosan a saját hangján szólalt meg a rádióban. Saját nevét természetesen nem volt ajánlatos

16 Életéről lásd Gajdó Tamás: *Veszedelmes polgár – Bárdos Artúr pályaképe 1938–1974*. Országos Színház-történeti Múzeum, Budapest, 2016.

17 Bodri Ferenc: *Louise de Vilmorinről*. Nagyvilág, 1998/3–4. 206.

18 Borbándi Gyula: *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia*. Hittel, Budapest, 1992.

használnia az éterben, ezért a Miskei Endre – egyik nemesi előnevét és meggyilkolt bátyja keresztnevét – nevet vette fel. Úgy tűnt, az 1950-es évek első felében egyenesbe került az élete Amerikában. Franciaországban távollétében 1948-ban megjelent első regénye,¹⁹ amelyet 1953-ban két könyve követett.²⁰ Egyik könyvét 1953-ban Prixdes Lectures-díjjal tüntették ki.²¹ És itthon? Magyarországról egyre rosszabb és riasztóbb hírek érkeztek.²² Fiatalkori pártfogóját és barátját, Biedermann Imrét az ÁVH 1949-ben letartóztatta, ismeretlen időpontban a váci börtönben hunyt el. Legjobb barátja, Görgey Guidó a Külügyminisztériumban dolgozott, de 1948-ban elbocsátották. A Katonapolitikai Osztály vallatása után Kistarcsára internálták, ahonnan Recskre vitték. Csak az 1956-os forradalom után hagyta el az országot. Thassy édesanyját 1951-ben kitelepítették a Szolnok megyei Öcsöd községbe,²³ ahol a földeken kellett kapálnia. Nagyapját, Inkey Lászlót is kitelepítették; nyomorúságos földes kunyhóban halt meg. A kommunista Sólyom Lászlót sem kerülte el a végzet: az 1950-ben tartott tábornok-perben Révay Kálmán, Belezna István, dr. Merényi Gusztáv, Pórfy György, Illy Gusztáv tábornokokkal együtt kivégezték.²⁴

19 Eugène de Thassy: *Le grand fleuve sauvage*. Fayard, Paris, 1948.

20 Eugène de Thassy: *Des amoureux romantiques*. Fayard, Paris, 1953.; *Mon beau Danube perdu*. Fayard, Paris, 1953.

21 Józsa Ágnes: *A világ még mindig nagyon érdekes. A botcsinálta amerikai – Thassy Jenő*. Nagyvilág, 2001/9. 1463.

22 E korszakról lásd: Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon 1945–1956*. ÁBTL – Rubicon, Budapest, 2011.

23 A budapesti kitelepítések történetéről: Gyarmati György–Palasik Mária szerk.: *Honukban otthontalanok. Tanulmányok az 1951. évi budapesti kitelepítések történetéből*. ÁBTL – Kronosz, Budapest – Pécs, 2018.

24 Schubert Katalin: *Gondolatok az 1950-es tábornoki per kapcsán*. Kard és Toll, 2006/1. 142–153.

Karinthy Ferenc 1953-ban megjelent, *Budapesti tavasz* című regényében²⁵ két „horthysta főhadnagy” szerepelt. Mivel a szerzőnek nem voltak más ludovikás katonatiszt ismerősei, Thassy és Görgey alakját vette alapul. Csakhogy „elszaladt a tollam, mind kevésbé rokonszenvesek, s mindinkább kiütözik a gazdag úrifíú... Így váltak merész, harcos antifasisztákból kétes szándékú, a változásokat értetlenül, gyanakodva, már-már idegenül, ellenkedéssel fogadó figurákká” – vallotta meg később Karinthy.²⁶ Különösen fájlalta, hogy épp az a két férfi szolgált torzalakjai modelljéül, akiknek hálával tartozott. Görgey Guidótól Recskről történt szabadulása után Karinthy bocsánatot kért, fogadkozva, hogy a következő kiadásokból kihagyja a két ellenszenves főhadnagyot.²⁷ Így tett. „Aki írásban hibázott, írásban kell jóvátennie” – emlékezett később.²⁸

Az ötvenes évek elején Thassy Jenőnek érdekes találkozása volt Washingtonban Gladys Széchenyivel, gróf Széchenyi László egykori washingtoni magyar nagykövet özvegyével. Széchenyi 1912-ban Somogyváron tartotta esküvőjét a milliárdos Vanderbilt család lányával. Gladys és édesanyja egy hétig Jenő nagyapja bogáti kastélyának volt a vendége, mivel ott mindenki beszélt angolul. Házassága alatt Gladys Vanderbilt igazi Széchenyi lett. Washingtonban történt találkozásukon ez volt az első mondata Thassy felé: „Megkérhetem, hogy beszéljen hozzám magyarul?” Férje halála után, különösen 1945-től folyamatosan segítette a család otthonmaradt tagjait és egykori alkalmazottjait. Mindezt tette névtelenül, Szabóné feladóval küldött segélycsomagokkal.

New Yorkban Thassy Jenő a volt miniszterelnökkel, Kállay Miklóssal is többször, hosszan

25 Karinthy Ferenc: *Budapesti tavasz*. Szépirodalmi, Budapest, 1953.

26 Karinthy Ferenc: *Révkalauz*. Szépirodalmi, Budapest, 1989. 67–72.

27 Görgey Guidó: i. m. 272–273.

28 Karinthy Ferenc: *Révkalauz*. i. m. 73.

beszélgetett 1944 márciusáról, a török követségre meneküléséről. 1953-ban a magyar történelem kiváló angol ismerője, C. A. Macartney professzor²⁹ vállalta Kállay készülő emlékirataihoz az előszó megírását, aminek a megbeszélésére néhány napra New Yorkba utazott. Kállay kérésére a történelem iránt mindig érdeklődő Thassy Jenő készségesen vállalta, hogy lakásában szállást ad az oxfordi professzornak. Nagy örömmel fogadta a magyarul tökéletesen – bár némi angol akcentussal – beszélő professzort. Megérkezésekor Macartney tea helyett inkább fröccsöt, aprósütemény helyett pedig gyulai kolbászt kért. Sokat mesélt az általa személyesen ismert magyar politikusokról, Kányáról, Csákyról, Bárdossyról. Kállay könyve, Macartney előszavával 1954-ben jelent meg New Yorkban.³⁰ (Itthon először 1991-ben adták ki magyar nyelven.)³¹ A Kállayval több napon át folytatott beszélgetésekből kapott információkat Macartney fel tudta használni Magyarországról írt, pár évvel később megjelent könyvéhez.³²

1956 őszének eseményei felkavarták az emigráció életét. Rajkék október 6-án, majd Sólyom László és társai október 13-án történt temetése után, többen mondták Thassynak némi fekete humorral: „ha otthon maradtál volna, most téged is újratemetnének”.

Az 1956-os forradalom novemberi leverését követően Thassy Jenő élete legszomorúbb új-

ságírói küldetését teljesítette, amikor 1956. november 6-án Márai Sándorral együtt³³ Münchenbe indult, hogy onnan tudósítsák a Szabad Európa Rádiót. A forradalom bukása őt is, Márait is nagyon megviselte. Jenő hangulatán azonban sokat javított, hogy decemberben sikerült édesanyját kimenekítenie Magyarországról. Bécsben tíz év után újra találkozhatott édesanyjával, aki először Münchenben pihent, majd néhány hónap múlva követte fiát New Yorkba.

Müncheni küldetése után Thassy Jenő néhány hét szabadságot kért. Franciaországba ment, felmérni az ottani lehetőségeket. Párizsban kiadójának tulajdonosa, a Fayard család örömmel fogadta, de semmi biztatót nem tudtak mondani. Könnyű volt felismernie: olyan színvonalas értelmiségi állást, mint a Szabad Európa Rádió New Yorkban, Párizsban nem tudna találni.

Édesanyja 1957 elején érkezett New Yorkba, ahol meglepően hamar beilleszkedett. Jenő novellát írt érkezéséről és az idős asszony itt kezdődött új életéről. Amerikában nem volt érdeklődés az írás iránt, de egy párizsi újság közölte a cikkét *Egy magyar New Yorkban* címmel. „Élvezet volt figyelni, milyen könnyen illeszkedett be új környezetébe, az üldözés, a kifosztás emléke milyen gyorsan halványult, és mégis, mennyire értékelt az ott mindennapi volt, a narancsot, a banánt, a Sacher-tortát a német cirkusznál, a vasárnapi misét a francia papoknál, ahol nem kellett attól tartani, hogy felismerik...” – írta a szerző.

1957 őszén megérkezett New Yorkba Görgey Guidó is, aki a forradalom után Jugoszlávián át kijutott Franciaországba, majd az 1944-es amerikai pilóta-barátok révén megkapta az amerikai bevándorlási engedélyt. Először Thassy Jenő adott neki szállást, de néhány hét után szerzett saját lakást és munkát. Sok éves hazai bezárt-

29 Barta Róbert: *C. A. Macartney (1895–1978) történetírói munkássága és írásai a kiegyezésről*. Történeti Tanulmányok. Acta Universitatis Debreceniensis, XXV. (2017) 169–183.

30 Nicholas Kállay: *Hungarian Premier. A Personal Account of a Nation's Struggle*. Columbia University Press, New York, 1954.

31 Kállay Miklós: *Magyarország miniszterelnöke voltam 1942–1944. Egy nemzet küzdelme a második világháborúban 1–2*. Európa – História, Budapest, 1991., 2012.

32 Carlile Aylmer Macartney: *October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929–1945*. I–II. University Press, Edinburgh, 1956. Magyar nyelven: *Október tizenötödike. A modern Magyarország története 1929–1945. I–II*. Gede Testvérek, Budapest, 2006.

33 Márai Sándor: *Napló 1945–1957*. Akadémiai – Helikon, Budapest, 1990. 308–311.

ságának élményét ellensúlyozandó, utazási ügynökségnél vállalt munkát, ahol olyan sikeresen dolgozott, hogy rövidesen saját utazási céget alapított.³⁴

1958 körül Thassy Jenő erdő melletti, egyszerű vidéki házat vásárolt a New York államban lévő Croton-on-Hudson településen. A közelben lévő Hudson folyó a Drávára emlékeztette. Csend volt és nyugalom, munka után és hétvégeken nyugodtan tudott dolgozni.

Az írással soha nem hagyott fel. Franciaországban kiadott könyvei után, továbbra is küldött cikkeket párizsi folyóiratoknak. Novelláit – amint az édesanyjáról szólót is – főleg *La Revue de Paris* publikálta,³⁵ de írt politikai elemzést a *La Revue des Deux Mondes* számára is.³⁶ A franciák frankban fizettek, de olyan keveset, hogy a honoráriumot nem volt érdemes dollárra váltva átutaltatnia Amerikába. 1961-ben New Yorkban angolul megjelent a *Twelve Dead Geese*.³⁷ A *Tizenkét halott liba* cím – amellet, hogy igen hatásos volt – emigrációja Bécsben kezdődő első állomásának utólag már mulatságos eseményeit idézte.

Márai Sándorral a müncheni közös útjuk után is tartotta a kapcsolatot. Tulajdonképpen baráti kapcsolatba kerültek – „ha lehet egy szoborral barátkozni”.³⁸ Néha találkoztak, gyakran pedig hosszabban beszéltek telefonon a sokak számára szinte megközelíthetetlen íróval. Márai elismerően szólt Thassy Jenő irodalmi tevékenységéről, hogy francia és angol nyelven egyaránt publikál. Ugyanakkor prófétikusan figyelmeztette: „Vedd tudomásul, kedves barátom, hogy igazán csak annak az országnak

fogsz számítani, amelynek a nyelvét már a bölcsőben hallottad”.³⁹

1973-ban megszüntették a Szabad Európa Rádió New York-i magyar osztályát, de Thassy Jenő 1976-ig külső munkatársként tovább dolgozott a rádióknak. 1976 augusztusában az Amerika Hangja Rádió washingtoni szerkesztőségében kapott munkát, majd 1977-től az Amerika Hangja New York-i tudósítója lett, ahol 82 éves koráig dolgozott riporterként. Itt már saját nevében szerepelt az éter hullámain.

1979-ben az Amerika Hangja hivatalos küldöttjeként járt Budapesten, a nemzetközi vásárról tudósítani. Szabadnapján autót bérelt és felkereste hajdani otthonát Drávatamásiban. Felkavaró élményben volt része: egykori kúriájukban agysérültek gondozóintézete működött, finoman szólva, igen szerény körülmények között. A visszaúton megállt Domolospusztán, hogy meglátogassa távoli rokonát, Igmándy-Hegyessy Géza egykori testőr altábornagyot, aki a testőrség parancsnokaként 1944. október 16-án maga is részt vett a németek elleni tüzharcban. Az SS elhurcolta, koncentrációs táborba került. Hazatérése után itthon nyugdíj-megvonás, kitelepítés várt rá, majd hajdani birtokának egy cselédházában kapott nyomórúságos elhelyezést.⁴⁰ Nagyobb riportot készített vele, amelynek során a volt tábornok érdekes személyes apróságokat mesélt Horthy Miklós puritánságáról, akinek több éven át közvetlen közelében szolgált. Budapestre visszatérve felkereste a Berkenye utcát, találkozott 1944-es védencével, a Bauhaus-villa még mindig elegáns szépasszonyával, Magyar Klárral.

Mindent összevetve, furcsán érezte magát a Kádár-korszak Budapestjén, ahol negyedszázaddal korábban a fél pesti telefonkönyvet

34 Görgey Guidó: i. m. 309–312., 318.

35 Például Eugène de Thassy: *Hôtel Palazzo-Etna*. *La Revue de Paris*, 1968. október, 28–40.

36 Például Eugène de Thassy: *L’Ameriqueet les élections françaises*. *La Revue des Deux Mondes*, 1967. június 1. 393–399.; *L’affaire McNamara*. *La Revue des Deux Mondes*, 1968. február 1. 416–426.

37 Eugene de Thassy: *Twelve Dead Geese*. D. McKay, New York, 1961.

38 Ferch Magda: i. m.

39 *Emlékek Márai Sándorról. Thassy Jenő visszaemlékezése*. Műhely, 2000/2–3. 155–157.

40 Életútjáról lásd: Bangha Ernő: *A Magyar Királyi Testőrség 1920–1944*. Európa, Budapest, 1990. 284–287.

ismerte, az akkori útja során összesen, ha öt ismerős nevet talált a névsorban...

Egy idő után feladta New York-i lakását, és véglegesen kiköltözött a csendet és nyugalmat árasztó Crotonba. Amíg dolgozott, innen járt be naponta vonattal és metróval a munkahelyére.

Thassy Jenő 1990-ben az emigrációból visszatérő Varga Béla prelátus kíséretében látogatott haza Budapestre, a szabadon választott magyar Országgyűlés alakuló ülésére. Itthoni egyik első interjút az új miniszterelnökkel, Antall Józseffel készítette. Az idős Varga Béla nem tért vissza New Yorkba, végleg hazaköltözött Magyarországra. Thassy Jenő azonban – akárcsak az 1990 tavaszán velük együtt Budapestre érkező John Lukács professzor – nem maradt itthon. Három hét után visszament dolgozni az Amerika Hangjához.

„Ismerem a magyar történelmet, ismerem a magyar irodalmat, a magyar sorsot. Itt vannak a gyökereim, de az életem máshová köt. Világpolgár sem vagyok, mert magyarnak magyar maradtam, külföldi magyarnak, látogatónak, aki anyanyelvként beszéli a nyelvet” – nyilatkozta 2001-ben Józsa Ágnesnek.⁴¹

Markovits Ferenc rádiójátékot,⁴² Kisfaludy András két dokumentumfilmét⁴³ készített életéről. Szellemi hagyatékát, hangszalagjait az Országos Széchényi Könyvtárra hagyta.

Thassy Jenővel Budapesten többször volt alkalmam beszélgetni. Örömmel olvasta, hogy a Duna-korzóról írt könyvemben idéztem a *Veszélyes vidékből* a Ritz Szálló utolsó, bombázáporban is rendíthetetlenül elegáns napjait.⁴⁴ Műveltsége, udvariassága, derűs és elegáns modora máig emlékezetes marad, akárcsak érdek-

lődő tekintete. Bárkivel beszélt, mindig egyenesen a szemébe nézett.

A Szabad Európa Rádiónál természetes volt, hogy álnéven beszélt. A rendszerváltozásig az Amerika Hangja munkatársaként sem kereste a hazai kapcsolatot, nehogy bárkit bajba sodorjon. Ezt természetesnek tartotta, de azért volt hiányérzete. „A sors úgy hozta, hogy egy hosszú életem át, 32-től a jelenlegi 81-ig magyarul írtam és előtte beszéltem magyar hallgatósághoz, amely sohasem válaszolt rá” – írta egyik levelében.⁴⁵

2008. április 12-én halt meg amerikai otthonában.⁴⁶ Hazahozott hamvait kívánsága szerint Drávatomásiban, a családi sírboltban, 1919-ban meghalt apja és bátyja, valamint 1968-ban elhunyt édesanyja mellé helyezték örök nyugalomra, 2008. november 21-én.⁴⁷

Az USA-ban 2012-ben tisztelegtek Thassy emléke előtt: angol nyelven is megjelent a *Veszélyes vidék*.⁴⁸

Thassy Jenőnek volt része igazi megbecsülésben, rangos állami elismerésben. Franciaországban 1947-ben Le Médaille de la Reconnaissance française kitüntetését kapta, Izrael Állam 1993-ban a Yad Vashem (A Világ Igaza) kitüntetéssel ismerte el embermentő tevékenységét.⁴⁹ Csak saját szülőhazájának kitüntetésosztói feledkeztek meg róla...

41 Józsa Ágnes: i. m. 1463–1471.

42 Markovits Ferenc: *Veszélyes vidék*. Rádiójáték, 1997. 1–10. rész

43 Kisfaludy András: *Veszélyes vidék*. Dokumentumfilm, 1998., *Özönvíz*. Dokumentumfilm, 2000.

44 Prohászka László: *Duna-korzó*. Városháza, Budapest, 1999. 34–35.

45 Thassy Jenő 2001-ben írt levele a szerzőhöz.

46 *Elhunyt Thassy Jenő*. Magyar Nemzet, 2008. április 16.

47 *Gyász*. Magyar Nemzet, 2008. november 15.

48 Eugene de Thassy: *Risky Region. Memoirs of a Hungarian Righteous Gentile*. Columbia University Press, New York, 2012.

49 *Thassy Jenő a Népek Jámбора*. Newyorki Figyelő, 1996. augusztus 12.; Blahó Miklós: *Kalandos élet veszélyes vizeken. Beszélgetés Thassy Jenővel Yad Vashem kitüntetéséről*. Magyar Nemzet, 1996. szeptember 25. 7.; Barabás Tamás: *Két igaz ember*. Új Élet, 1999. január 15. 4.; Deák István: *Tisztesség és becsület a II. világháborúban. Zsidókat mentő magyar katonatisztek*. História, 2010/8. 12–18.

Kulin Borbála
(1979, Budapest) költő,
irodalomtörténész,
szerkesztő, Debrecenben él

Kulin Borbála

másik folyó

talán van valami

az Amazonas alatt négyezer méter mélyen
egy folyó ömlik el sötét és hideg
kőzetek présében kapaszkodik az óceán felé

talán maradt valami

óceán ami felé ömlik lomhán
követi a madaraktól hangos
az élet pompájával teli felszín nagy áramlását
mélyebb az óceánnál és a mélyek
úgy hisszük mindent elfelejtenek
hogyan megfulladnak bennük a színek
és elsüllyednek bennük a szavak
nyögések sikolyok fülbe sóhajtott
vallomások mert hallgatagok
sötét hideg kőzetek présében kapaszkodnak
az élőkkel egy irányba

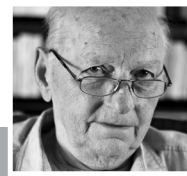
nem tudom

hová sodorjon ami ráér ami nem
buja nem színes aminek hangja sincs
ami szenvtelenebb és lassabb mint egy gleccser
mélyre menekült lassú sötét és hideg áram akár
nagy szerelmek árnyéka ez a halálnál is lassabb
másik folyó

Kenyeres Zoltán

Joákím

A 90 éves Szakonyi Károlynak

Kenyeres Zoltán

(1939, Budapest) irodalom-
történész, az ELTE professor
emeritusa, Széchenyi-díjas

Szent Joachim. Az *Újszövetség* még nem tud róla, de egy későbbi apokrif irat szerint ő volt Szűz Mária édesapja, Szent Anna férje. Sokáig terméketlen volt, nem tudta teherbe ejteni Annát, ezért bűnösnek tartották, szégyenében elhagyta a várost, elbujdosott, távoli erdőkben pásztorok között élt, de aztán egy szép napon megjelent előtte Isten angyala, elhozta az Úr vigaszát (Joachim neve éppen ezt jelenti: Isten megvigasztal), és akkor visszatért Annához, és még szép, ájtatos epizódok után Anna életet adott egy kislánynak, akit az angyal jóslata (utasítása?) szerint Máriának neveztek el.

*

Történetünk hőse is Joákím, de nem úgy néz ki, mint aki ne tudna egy nőt teherbe ejteni, tud kettőt is, hármat, négyet, magáévá tenni akárhányat. Jóképű, megtermett férfi, különös érzéke van a másik nem iránt, valami titkos aura veszi körül, bolondul a nőkért, és a nő is ellenállhatatlanul vonzódik hozzá. Elég, ha a turistabuszon véletlenül mellé kerül egy csinos asszony, akit akkor lát először, másnap reggel már az ágyából kel fel. Egyébként színházi rendező. A legjobbak közül való. Határozott, tudatos, koncepciózus művész, ugyanakkor tud bánni a színészek érzékeny lelkével. Törődik velük. A legjobb színházak hívják a fővárosban, és színpadra állít klasszikusokat, modern darabokat szerte az országban. A csúcson van, ahogy manapság mondják, a topon, amikor

meghal a felesége, Ditte, akit igazán szeretett, ráadásul megcsömörlik, kiábrándul, és hirtelen üresnek, értelmetlennek, kilátástalannak érez mindent. Otthagyt csapot-papot, valahol vidéken vásárol egy kis parasztházat, és odaköltözik. Fák, madarak, zergék, nagy lombok, magas ég. Harminc kilométer a legközelebbi város.

A történet második része (mint egy színdarab második felvonása) az aszkétikus magány egzisztencialista drámáját hozza elénk. Utalások Sartre filozófiai opusaira, Camus életkilátástalanságára, Heidegger gondolataira a létről és az időről. Ahogy olvassuk, magunk is eljutunk életünk önkezdéssel való véget vetésének gondolatához. De nem, nem ez történik. Egész jó kis kompánia verődik össze ott az erdő mélyén, távol a civilizációtól. Pálinkás butykos, jófajta bor. Az emberek kedvesek és jók, pátyolgatják a hírneves művészt. Még egy kőfaragó szobrász is akad. Meg persze van egy szép kis kápolna haranglábbal és egy idősödő sekrestyénővel. És amikor idáig jutunk az olvasásban, akkor arra gondolunk, hogy azt azért már ne... Nem is fordul ilyen irányba a mese, „Honni soit qui mal y pense”. Hanem azért a művészetéről és a művészeti ízlésáramokról – ha a lételmélet és ismeretelmélet mélyen elvont rétegeiről nem is – azért esik szó, ezt nem lehet elkerülni. Joákím, a nagy rendező nem híve – ahogy ma szakmai néven nevezzük – a klasszikus modernség utáni modern és még modernebb irányoknak. Jóindulat és barátságosság,

hogy szemtől szembe nem utasítja el a kőfaragó absztrakt faragványait, de amikor kivehető alakzatokat lát, dicséri a figuralitást. Már korábban is, amikor elhatározza exodusát: „A küzdelmet adta fel, a szembehelyezkedés küzdelmét az új divatokkal. Ami eljött, az már nem az ő világa volt. Eleinte nevetett az igyekvőkön, akik azt hitték, hogy ők az igazi újtók, a modern színházi stílusok feltalálói, mert hiszen lényegében semmi sem volt új, csupán feltámasztása a huszadik század első évtizedeiben viruló izmusoknak, amelyeket aztán sorban megölt a harmincas évektől kezdve a diktatúrákban felülkerekedő uniformizált konzervativizmus. Mi mást, újabbat, formabontóbbat lehetett kitalálni, mint amit már a görögök vagy Shakespeare megvalósított, de amit már a szakrális színház is létrehozott az ősidőkben? Ötletekben kell-e modernebb, mint a *commedia dell'arte* játéktípusa? Minden megtörtént már az évszázadok alatt. Joákimot az új kánon kizárólagossága zavarta, az erőszakolt bizarrság, az öncélú trágárságig fajuló nyelvi szabadosság, a mindenáron való fricska. Az ő színházi felfogása ebbe nem illett bele. De nem vitatkozott, nem hangoztatta a maga igazát.”

Az efféle konfesszionális megjegyzések nem vezetnek ki a mesét a reflexív próza irányába, a történet tökéletesen gördül tovább. Mint a híres csehovi puska-példázatban, itt is mindennek megvan a helye és szerepe, semmi sem véletlenül helyezkedik el benne. A már említett kis kápolna sem díszletként áll a főtér közeli domboldalon: itt találkozunk Joákim Sárával, a városból kiküldött újságíróval, aki éppen őt keresi a hazai vadonban. És itt fordul át a regény egy ritka, talán párja sincs, különös témába, az idős kori szerelem, nem platói, hanem igazi, szexuális szerelem elbeszélésébe. A nyílt megvallás átlépi a titkolás és szemérmesség határát, hetvenen felül, nyolcvan körül? Előfordulni is ritkán fordul elő, de megnevezni, bemutatni? Alighanem megrögzöttebb tabukat dönt, mintha

lesöpörné az eddigi prózapoétikák befogadás-esztétikai ajánlásait, és valami merőben új elbeszéléstechnikát találna ki. Persze, ahogy a mondás tartja: „Öreg ember nem vén ember”, de itt megjelenik „élő valóságában”, és viszi haza a kisfiát, mint Joachim Máriát. Egyszerre van benne materialitás és áhítat.

*

Eddig Szakonyi Károly 2012-ben megjelent *Vénusz lánya* című regényének néhány jelenetét idéztem fel, de nem mesélem tovább a mesét, sok minden van még benne. Az eredeti tagolás szerint négy részből áll: *A lemondás*, *A remény*, *„A szerelem kertjében”*, és *A szövetség*. Ha az idézőjelbe tett harmadik fejezetcímről véletlenül eszünkbe jut Rubens hasonló című festménye, akkor nem lehet kétségünk afelől, hová vezet a történet. Rubens képének bal oldalán egy férfi és egy fiatal nő fordul egymás felé, szinte egymáshoz tapadnak a megismerkedés és vonzalom első pillanatában, a jobb oldalon ugyanők állnak, de már házasok. Középen négy nőalak beszélget egymással, vidám ledérséggel mutatják magukat. A háttérben Juno temploma látható, Junoé, aki a házasság és szülés istennője volt. A festmény 1630-ban készült, Rubens nagy, érett korszakában, és felvonultatja benne a barokk festészet minden vívmányát.

Bizonyára sokféle visszautalást lehet még találni Szakonyi regényében, más híres műveket is bevon az asszociációs körébe. A mai irodalomtörténet kedveli is az efféle keresgéléseket, címekben, szavakban, mondatokban (találón vagy önkényesen), ki mindenki és mi minden kapcsolódik össze, egy-egy kifejezés honnan ered, és mi mindenre emlékezik vissza. A Rubens-cím és a mű narratívuma utalhat Szakonyi regényének elbeszélés-folyamatára, de aligha van olyan korábbi művészeti kifejezés-mód, ami távolabb állna Szakonyi stílusától, mint a barokk. Mint az eszközök harsány, buja halmozása, a nagy ecsetvonás. Ő éppen ellen-

kező irányba indult el. Már első megjelent írásaival, amelyekkel felhívta magára a figyelmet, arról tanúskodott, hogy kijárta a „jelzőfukar alulfogalmazás” iskoláját, ami a huszadik század közepén már nemcsak a lírai költészetben, de a prózairodalomban is érvényre jutott. Nem uralomra, csak érvényre.

Ez nála aztán úgy módosult, hogy nemcsak a díszítőelemekkel takarékoskodott, hanem a gördülékeny történetmesélés kedvéért a történetmesélő narrátor reflexióinak is szűkebbre vonta a terét. Nem időz el jellemrajzoknál, de egy-egy tollvonás is elegendő az életre keltésükhöz. A mesére rábízta önmaga magyarázatát, akképpen, mint ahogy a rendező is rábízta a végső megjelenítést a színészeire. De nem időz el hosszasan az epikus mozzanatoknál sem, a mozaikszerű időrend-felcserélés, ahogy időről időre előbb kerül sorra egy epizód vége, mint az eleje, kiemeléssel és hangsúlyozással helyettesíti a terjedelmesebb kidolgozást, ami a mai prózában oly gyakran vezet bőbeszédűséghez és fásasztó túlíráshoz. Mint amikor a rendező felvilágosítására szóló szerzői magyarázat hosszabb a jelenetnél. Nyilván istenkísértés számba megy, ha Szakonyi epikumteremtő beszédmódját ezek után legszívesebben a magyar realista próza hagyománykörében helyezném el. Pedig abba tartozik. Igen. A realizmus nem tűnt el, nem számolta fel az avantgárd és a posztavantgárd, nem radirozta ki a posztmodern és a poszt-posztmodern. Amelyek, mondani sem kell, ugyancsak nagyszerű műveket hoztak létre. De a valóságimitáló történetmesélő próza, ahol az „historie” értékei hátérbe szorítják a „récit” nyelvi vívmányait, az még mindig különös hatást kelt.

*

Ha történetmesélő prózát olvasunk, óhatatlan fellép bennünk a kimenet-várakozás. Várjuk, elképzeljük, megpróbáljuk kitalálni, hová tart a mese. Mi lesz ebből? Joákim és Sára sétálnak

az erdőben, egyszer csak feltűnik az út mellett egy meredek vízmosás, lenn örvénylik a víz, Sára zergeügyességgel lemászik, de figyelmezteti Joákimot, hogy ne kövesse, mert veszélyes. Mi lehet ennek a néhány mondatnyi kitérőnek a funkciója a mese kellős közepén? Nyilván baljós figyelmeztetés, előrejelzés. Sára valahogy hasonlít Mira alakjára, Sarkadi remek *Elveszett paradicsom*ának hősnőjére, de nem kell ilyen messzire menni, ott van Botos tragédiája az *Emberi üdvözet*ben. Nem lehet, hogy Joákimnak minden sikerüljön, ilyen nincs. Az élet tele van bajjal, bánattal, drámával, tragédiával, szörnyűséggel, borzalommal, és akkor őneki, mindennek ellenére minden sikerül? Mennek haza autóval, viszik magukkal a kis Dánielt, pityókásak, leesik a hó, csúszik az út. Na, ugye – gondoljuk –, ott a meredély, éreztük mi ezt... De nem, nem esnek bele semmibe, fának sem ütköznek, sértetlenül érnek haza. És ha ez nem elég a bosszantásunkra, még ráadás is van, Joákimot felkérlik, hogy rendezze meg Gorkij *Nyarylókját*, ami már aktív korában is vágyálma volt.

Ez bizony nem az *Elveszett paradicsom*, nem is a *Paradise lost*, hanem a *Paradise regained*, amivel Milton óta nem sokan mertek próbálkozni. Ebben a mai sötét, fenyegető felhőkkel, élesedő villámokkal teli világban pláne nem. Humorizálhatunk a mesevezetesen, mi, idősek irigyelhetjük a főhős történetét, de Szakonyi Károly regénye nem az élettragédia, hanem az élet-szeretet regénye. Néha cseh filmekben látni ilyet. A magyar irodalom jó része a búskomorság árnyékában van. Mindig is oda húzódott. Weöres Sándor játékos derűje kiemelkedő ritkaság. Itt mindig fontosabb volt, hogy ki uralkodik és minek a nevében, mint az, hogy a felhők mögül néha kisüt a nap, és pillanatokig lehet feléje fordítani az arcunkat, mint az a kislány, aki Menzel remekében, a *Pacsirták cérnaszálon* című filmben a büntetőtábor roncstelepén felmászik egy rozsdás halomra, és napozni kezd. Hiába írta

Négy temperamentum
(2 x 29 x 19 cm, 39 x 26 cm, olaj, farost)

Ady, hogy „az Élet él és élni akar”, ez nem lett uralkodó vonása a mi irodalmunkból kiáradó (mert azért kiáradó és sugárzó!) szellemiségnek.

Szakonyi regényében néhány sornyi említést kap a második világháború, az azóta eltelt idő még annyit sem, kiszivattyúz mindent, ami politika és társadalom-problematika lenne, mintha azt mondaná – és ez talán a legkeserűbb kritika, amit mondani lehet –, hogy befellegzett a citoyen-lét szép eszményének. A citoyen a felvilágosodás eszménye volt, a polgár, aki benne él, és részt vesz a város (mint a görögöknél a polis) életében, igazgatásában, terveiben, gondjában, bajában, sikereiben, vereségeiben. A magánélete is közélet, és a közélet is magánélet. Ez az eszmény talán a reneszánsz, talán a felvilágosodás táján keletkezett, de a 20. század

folymán fogyatkozni kezdett, az ezredfordulóra pedig jóformán eltűnt. A történelem megcáfolta a társadalomfejlődés elméleteit, keserű, félelmes disztópiák foglalták el az evilági utópiák helyét. A citoyen elejétől fogva utópikus magatartás-eszmény volt, igazán soha nem valósult meg, az utópikus célkitűzések hitvilágába tartozott, de szép volt, és a szép nemcsak esztétikai, hanem etikai kategória is. Ma úgy látszik, hogy már csak a tökéletesített magán-létben lehet önfeledten a nap felé fordulni, ahogy az a kislány teszi Menzel filmjében. Vagy, ahogy Joákim teszi, aki már-már feladja a kivonulással kifejezett világkritikát, de a Gorkij-darab sikere után mégis visszatér exodusába, igaz, feleségével és kisfiával. Életszeretet? Életminta? Ahogy lehet? Vagy csak így lehet?!

Mechiat Zina

Elesett víz

Kimártottam magam a tengerből, bele a városba.
Világító- helyett tévétorony, korall nincs, csak nejlonzátöny.
A víz elesett, a kagylóhéj belém tört.

Rám akarnak omlani az épületek.
Barokk párkányok nyomulnak felém,
hiányzik a hullámfodor, szűkül az égbolt.

Laboratóriumot csinál belőlem a város,
régimódi alkimista, vizelettel és gőzzel dolgozik.
Medúza helyett füst gondolzza pulzusom,
összezavarja a jelent a szmog,
mint üvegbe zárt bogarakat a nikotin.

Én nem változom, csak az emlékeim,
képzelettel nemesülnek, módosulnak génjeim.
Néhány csepp marad a tengervízből,
térvágyat olt belém.

Anyámmal keresem az eget kiskoromban,
ami mindig eljön, ha felnézek.
Eget csak a játszótéren látni, az utcánkból kilöki a panel.
Ahogy egyszer szívem löki majd ki végre
a rostok közé szorult kagylópengét.

Jégeső

Magába roskadt madár:
korpás válltömés, áttetsző szemhéj, kifinomult járomcsont.
A korlátba kapaszkodik, inog, odafagy.
Odahajolok hozzá.
Nem vesz észre, remeg.
Bele az emlékezésbe.

Tarkóját tűzi a nap, kézfeje elkékül, keresi a kiskaput,
amelyen kisétálhat az időből.
Kinyitja a szemét, felismer.
Jegecesedik, zuhanni kezd.
Szegény fióka.
Verik az emlékek.

Mechiat Zina
(1991, Győr)
költő, kritikus,
Budapesten él

Miklya Luzsányi Mónika
(1965, Békéscsaba)
író, szerkesztő,
pedagógus, teológus,
Kiskunfélegyházán él

Miklya Luzsányi Mónika

Ítéletidő

Özvegy Tapuskáné már novemberben tudta, hogy baj lesz, ítéletidőt hoz az évfordulat, meglátjátok, érzem a csontjaimban, mondta az asszonyoknak a szalag mellett a Lendkerekely kasztyuban, akkor fájtak ennyire, negyvennégyben, amikor az a megveszekedett tél jött utána.

De az asszonyok csak röhögtek, a tél megveszekedett volt negyvennégyben, az biztos, olyan hideg fújt a Berettyó felől, hogy röptében megfagyott a turha, de nemcsak a fagy érkezett kelet felől, hanem a Felszabadító Vörös Hadsereg is. Persze akkor ezt még nem tudták Kendereskén, a felszabadítást, az csak később derült ki, mint ahogy az is, hogy ideiglenesen itt állomásoznak ítéletnapig, meg hogy baráti a Vörös Hadsereg, azt se tudta sokáig senki. Jól berendezkedtek, az biztos, Szalókon Oláh Mari látta is, milyen lakótelepet építettek nekik, a lánya ott takarít, vitte neki az ebédet, basszátok meg, gáz, víz, minden van a lakásokban, itt meg minálunk a kútról hordjuk a vizet, az is arzénos, azt mondja a bolonddoki. Kussba legyél már, horkantott rá Beréné a szalag végéről, Oláh Mari elhallgatott, Beréné feje fölött ott a szentháromság, Marx–Engels–Lenin, kussba volt hát Oláh Mari, pedig látta Szalókon, hogy a szovjet lakótelepen az ABC-ben nemcsak banán van, hanem zöldalmás habfürdő is, meg Fa szappan, de ezt később már maga se hitte, rosszul látott biztos, hogy kerülhetne Fa szappan a szovjet tiszti boltba, nem mossák a seggüket a tovarisok imperialista fertővel, az biztos.

Na, szóval negyvennégyben mínusz húsz fokot mértek kint a Kárász-dűlőn, de tudta azt mindenki a faluban, hogy nem attól a nagy hidegtől fájdult meg az özvegy Tapuskáné dereka, hanem attól, hogy őt is felszabadította a Vörös Hadsereg, mint ahogy Kendereskén azon a télen sokakat. Pedig próbálkoztak a lányok mindenfelé, magukra húzták a nagyanyjuk ruháját, kendőt kötöttek a fejükre, lehúzták a szemükbe jól, az okosabbja bekente a lábak közét az eltett paradicsom sűrjével, elbújtak a malacólba is, de nem számított, jött a Vörös Hadsereg felszabadítani, nem lehetett elbújni előlük, egy malacól nekik meg se kottyant, völgyvidéken és hegygerincen át tör előre a hadsereg, a fehérek partvidékét, hogy csatában nyerje meg. Fehérek mondjuk nem voltak sehol, csak a lányok, az arcuk fekete a koromtól, a bugyijuk vérvörös a paradicsomlétől, mindegy, tört előre a hadsereg, bár csata se nagyon adódott, de azért nyomult a felszabadítás gőzerővel, aztán kilenc hónap múlva megszülettek a kis amuri partizánok hárman is a faluban. A Bakács Piriét elvitte a bárányhimlő, nem érte meg a hármat, de a Buza Jani, a Buza Erzsébet fia, az aztán mokány kis kölyök volt, az elején az anyja csak úgy rejtegette, mert nagyon látszott rajta a felszabadítás, olyan kis tatárfejű lett a gyerek, na, amuri partizán, de aztán jött Rákosi elvtárs, és helyre tette a dolgokat, hirtelen nem is lett olyan nagy szégyen a Buza Jani vágott szeme. Őt állították ki mindig szólót énekelni, április négyről

szóljon az ének, felszabadulva zengje a nép, érc-torkok harsogva zúgják a szélnek felszabadítónk hősi nevét. Jól állt a Buza Janinak a szó-lóéneklés meg az úttörőnyakkendő is, a kis tatár fejétől felbuzgott mindenkiben az internacio-nalista érzület, győzött a szovjetek hős serege, századok könnyét így mosta le. Ha a szovjetek hős serege nem is, de Rákosi elvtárs a Buza Erzsi könnyeit jól lemosta, amikor kiemelte a fejősor-ról, és megtette a téesz párttitkárának. Igazából persze nem Rákosi elvtársnak volt köszönhető, hanem az amuri partizánoknak meg a Buza Jani fejének, mert Erzsi még olvasni se tudott ren-desen. De nem baj, odatették mellé titkárnőnek Hevér Micikét, a régi postáskisasszonyt, irre-denta egy kicsit, de legalább olvasni tud, felad-ták neki a *Lenin összezt*, Mici meg bújta, mert félt, hogyha nem lesz jó elvtárs, mehet Szalókra a volt préházba, oda meg senki sem akart men-ni, mert nem bort préselnek ott, hanem a lelket, a bőrkabátosok. Pedig ő nem csinált semmit, csak árulta a képeslapokat, amikre persze rá volt írva, hogy Nem, nem, soha, és át volt szűr-va a Magyarhon szíve egy véres trianoni kard-dal, meg annyit tett, hogy az ipartestületi bálon elénekelte, hogy szép város Kolozsvár, majd ott lakunk a Szamosnál. Nem volt abban semmi irredentizmus, csak az Albin, aki Kolozsváron született, de elmenekültek, amikor a várost el-csatolták, azt ígérte neki, hogy ha egyszer meg-érjük a háború végét, Micike, elviszem én ma-gácskát Kolozsvárra, mert olyan szép város az, hogy olyat magácska még csak nem is látott. De Micikét sohasem tudta elvinni Kolozsvárra, mert elvitték őt az oroszok málenkij robotra, és nem jött vissza soha többet, legalábbis Ken-dereskére nem. Hogy Kolozsvárra elment-e, ki tudja, lehet, most ott lakik a Szamosnál, és nem is gondol többet Micikére, aki miatta lett irre-denta.

Szóval az özvegy Tapuskánének negyven-negyben nem a hidegtől, hanem a felszabadító Vörös Hadseregtől fájtak a csontjai, csak neki

nem volt olyan szerencséje, mint a Buza Erzsi-nek, nem szült amuri partizánt egyet se, csak a férje verte meg jó istenesen, amikor hazajött a hadifogságból, én Sztálingrádnál ástam a lö-vészárkot, te meg itthon kurválkodtál? Mond-ta volna azt özvegy Tapuskáné, aki akkor még nem volt özvegy, hogy dehogy kurválkodott ő, elbújt a malacólba, de megtalálták a felszaba-dítók, a lábánál fogva húzták ki, hiába visított, nem jött senki segíteni, minek is, a malacba is belevágják a nagykést, hiába visít, bele is bele-vágták, hárman vagy négyen is, a részletekre már nem emlékszik, csak arra, hogy azóta is fájnak a csontjai, már hónapokkal hamarabb, ha hideg tél jön, olyan, mint negyvennégyben.

De a cipőgyárban, a szalagon csak röhögtek rajta az asszonyok, valaki még rá is zendített, vörös zászló leng, lengeti a szél, a csatánk bíbor hajnalán, de Beréné felhorkantott, a pofádat befogod, befogta hát mindenki, csak Marx–En-gels–Lenin mosolygott Beréné feje fölött jósa-gosan, dicsőségünk nem múlik el soha, évek múltán sem halovány, mert a várost elfoglalta sok ezernyi partizán. Persze Marx–Engels–Le-nin túlzott egy kicsit, Kendereskének csak egy szakasz jutott, alig harminc ember, de a szent-háromságot nem kritizáljuk.

Nem hittek özvegy Tapuskánének, hiába mondta, hogy ítéletidő jön a télen, tudja ő, csak úgy hasogatnak a csontjai. A bolonddoktor is csak legyintett, a reuma lesz az, Tapuska néni, a reuma, majd írok fel gyógyfürdőt, de özvegy Tapuskáné csak legyintett, gyógyfürdőt, azt, aztán mivel megyek át Kevibe, meg jövök visz-sza, mi? Özvegy Tapuskánének igaza volt, már vagy tíz éve lecsatolták a mellékszárnyakat a fővonalakról, nem járt vonat Kevibe, pedig milyen jó volt, piacnapon alig egy óra alatt be lehetett vonatozni, most meg át kell menni Ványára, aztán átszállni a kállai buszra, na, ott lehet megkapni a Kevibe tartó járatot, ha vár az ember negyven percet. Két és fél óra az út Kevibe, vissza három, nem utazok én öt órát,

doktor úr, csak hogy egy kicsit áztassam a seggem.

Úgyhogy özvegy Tapuskánénak szaggattak a csontjai, de nem hallgatott rá senki, ami nem is csoda, az Ájgnerszilárdnak sem hittek a tévében, pedig bemondta, hogy nagy havazás várható az ország egész területén, ítéletidő jön, mínusz húsz fokkal, hófúvásokkal, úttorlaszokkal, maradjon mindenki otthon, tárazzon be tüzelőt, meg egy hétre való élelmet, lisztet, ha lehet, két zsákkal, és élesztőt, meg vécépapírt, mert ha ránk jön a fosás, ki kell törölni valamivel. Nem hallgatott Ájgnerszilárdra senki, pedig mutogatta a ciklonokat, Anyeska nézte a színes tévében, ahogy gomolyog a ciklon, és arra gondolt, milyen jó, hogy nekik van színes tévéjük, bár amióta a Mitykó Misiéké felrobbant, félt közel ülni, de a rekamiéről is jól látta Ájgnerszilárdot meg a ciklont, ahogy kéken forog, nem rózsaszín, mert egyébként meg olyan, mint amikor csinálja magának a málnaturmixot. Nézte a ciklont Anyeska, ahogy jön, ahogy közeledik, hamarosan eléri Kendereskét is, előlتي jeges fehérrel a falut, csak forog, forog körbe az ítéletidő, habzik fel, igaza van az Ájgnerszilárdnak, maradjon mindenki otthon, az lesz a legjobb.

Anyeska nem tudta, kit vagy mit fog elítélni az idő, ami közeledik, nem sok ítéletről hallott még, talán március huszonegyedikén beszéltek róla, a népítéletről meg Kun Béláról, hogy munkásököl vasököl, odacsap, ahova köll, az iskolába meghívtak egyszer egy veteránt, aki részt vett a Tanácsköztársaságban, látta Kun Bélát is messziről, ő beszélt a népítéletről, hogy fellogatták a gyárosokat, mert a munkásököl lecsapott. Anyeska nézte a Multicolorot, forgott a ciklon a kép közepén, mint a turmixgép, ítéletidő jön, mondta Ájgnerszilárd, akkor biztos jön Kun Béla is, fellógatja a gyárosokat, mindenkit, aki a szalag mellett dolgozik. Ott fognak lengeni szépen sorban az asszonyok a Lendkereky kúria platánsorán, de óvatosan kell lengetni őket, mert még a végén beléjük kap a szél, és

elrepülnek, az meg nem lenne jó népítélet, mert csak repülnének az asszonyok Kendereske fölött, lebegnének, mint a papírsárkányok, senki sem tudná megfogni őket.

Anyeska próbálta mondani az anyjának az ítéletidőt meg Kun Bélát, még Ájgnerszilárdot is mondta, de az anyja nem figyelt, mert sürgős hívást kaptak Keviből, Vereb elvtársnőnél megindult a szülés. Igen, és?, értetlenkedett Anyeska anyja, mi dolgom van vele? Hát az, hogy Viczián doktor úr még mindig szabadságon van, meghosszabbította egy kicsit az ünnepeket, vagy ott ragadt a Dunántúlon valahol, mindegy, el sem érhető, eddig nem is nagyon hiányzott, a bábák elboldogultak nélküle is, de Vereb elvtársnő mégiscsak más, a MEDOSZ elnökének a lánya nem szülhet csak úgy, bábák keze között, Lendkereky elvtársnő az egyetlen képzett szülésznő a környéken, indulnia kell azonnal, küldik érte a terepjárót. Az anyja bólintott, Anyeska mondani akarta neki, hogy a terepjáró kevés lesz, ha ítéletidő jön, akkor a Lada Niva is kevés, legjobb lenne elbújni, ahogy Ájgnerszilárd mondta, ki sem menni a házból, ülni a lizsten meg az élesztőn, kézközelben tartva a vécépapírt, de az anyja nem foglalkozott vele, ment, szólította a kötelesség meg Vereb elvtársnő, a párttal, a néppel egy az utunk. Az ítéletidő éjszakára megérkezett, pont úgy, ahogy Ájgnerszilárd mondta, forgott be a Kárpát-medencébe a jeges ciklon hátán, de Kun Béla nem jött, csak a hó kezdett el zuhogni, és fújt a szél, verte az ablakokat. Nemhogy az utcára, a ház elé se lehetett kimenni, három napig tombolt a hóvihár, belepte Anyeskáék bejárati ajtaját is, méter magasan állt a hó, úgy kellett kiásnia az iskola pedellusának a bolonddokort, amikor elült a vihar. Mert az apjának is azon nyomban mennie kellett, ki a Kunos pusztára, megütötte a guta a téeszelnököt, de az is lehet, hogy csak túl sok törkölyt ivott meg a nagy bezártóságban, mindegy, a földön fekszik, eszméletlen, vörös a feje, és hörög, lovas szánt küldtek be

Köd, hajnalmadár (50 x 50 cm, olaj, vegyes technika, farost)

a doktorért a faluba, menjen azonnal, meg ne haljon ez a jóember.

Lendkerekty doktor azonnal indult, húzta a csizmáját, vette az irhabundát, az orvosi táskát, aztán csak megállt egy pillanatra. Tétován az előszobába tébláboló Anyeskára nézett.

– Hát veled meg mi lesz?

A pedellus értetlenül nézett rá, aztán észbe kapott, ja persze, a Verebné meg a szülés, Anyeska anyja biztos bent ragadt Keviben.

– Semmi, doktor úr, semmi. Átviszem az iskolába. Ott tartunk ügyeletet, ha mégis betévedne valami gyerek. Vigyáznak rá a Kistanítóék, tudja.

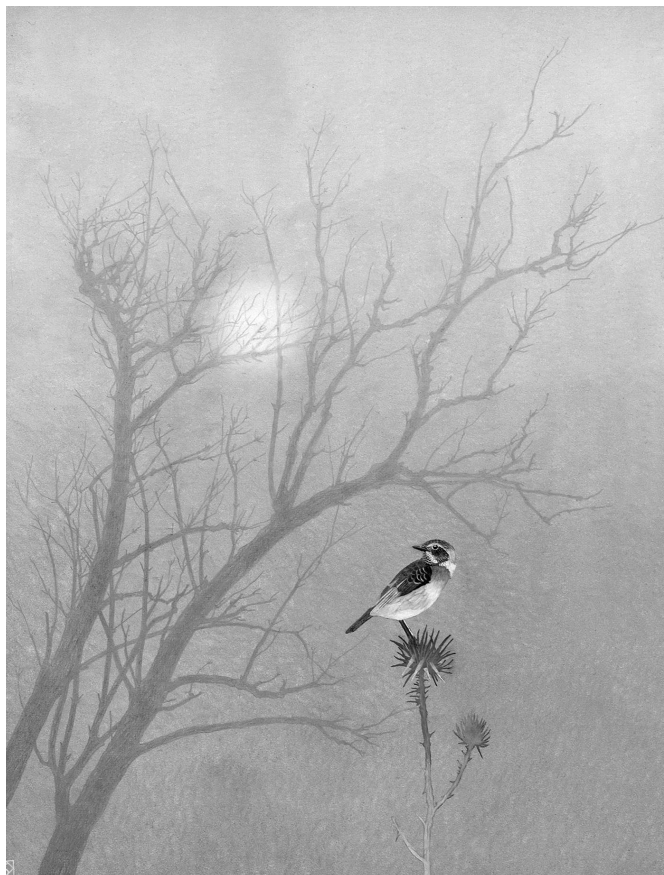
Anyeska apja bólintott, igen, persze, hogyne tudná, a Kistanítóékat ismeri mindenki a falu-

ban, és legalább olyan bolondnak tartják őket, mint őt, vagy még bolondabbnak, mert Lendkerekty doktornak legalább itt élt a nagymama, a bolond grófnő, meg hát a kastély is, na, családi birtok, azt még meg lehet érteni, de hogy a Kistanítóék mit keresnek itt, a fene se tudja. Gyüttmentek, ráadásul Kálomból jöttek, Kálomból, oda mindenki csak menni akar, de eljutni keveseknek sikerül, Stenczi tanár úr fiát felvették a kálomi egyetemre, nem is látta azóta senki, időnként küld egy lapot az apjájának, hogy jól van, de haza nem jön, Kálomba menni akar mindenki, nem jönni. Kálom már igazi nagyváros, még villamos is jár a Piacz utcán, jó, ma már Lenin sugárút, mindegy, Kálomban minden van, roskadásig a boltok, azt mondják, Skálát is fognak építeni oda, de nem is csoda, hiszen Kálomban még repülőtér is van, igaz, csak az orosz katonáknak, de akkor is.

A Kistanítóék körül valami titoknak kell lennie, az egyszer már biztos, mert nem elég, hogy eljöttek Kálomból, mindenki látta, hogy fias az asszony, aztán még csak össze se házasodtak, itt valami nagyon büzlök, nincsenek rendben a Kistanítóék, mindenki láthassa. De nem büzlött sokáig, mert Haricsné hamar kitudta, mi az igazság, megnyugodott a falu meg a közerkölcs, a férfiak összekacsintottak a kocsmában, ha szóba került a Kistanító, olyan tejbe málé képe van, de nagy kurafi, na, nem kell féltetni. Csak a Kistanitóniben akadt el a szó először, amikor Marikné megkérdezte tőle a piacon, hogy mikor mondják már ki a válást, mert csak kéne, hogy neve legyen ennek a gyereknek, bökött a Kistanitónéni gömbölyödő hasa felé. Az csak hebegett, mint aki nem érti, miről van szó, de Marikné rákérdezett a gyerekekre is, mármint az első házasságból

valókra, hogy hol lesznek elhelyezve, mert a hármat nem lehet felezni, tán úgy lenne jobb, ha idehozná a Kistanítóbácsi mind a három gyereket Kálomból, jobb itt a levegő, mint abban a piszkos nagyvárosban. A Kistanitónéni valamit dadogott, hogy az ő férje nem, ez valami félreértés, de Marikné jobban tudta nála, hisz tudta már az egész falu, hogy azért nem házasodnak össze, mert a Kistanítóbácsinak felesége van meg három gyereke Kálomban, meg egyáltalán, azért szöktek meg onnan, mert a Kistanító felesége, na, az valami hárpia, tudja ő, tette a Kistanitónéni hasára a kezét, még ezt az ártatlant is kikaparta volna az anyja méhéből, pedig mit tehet arról a gyerek, ha az apja félrekefélt, semmit. Jobb hát, kedveském, hogy megszöktek Kálomból, ez egy csendes falu, őszszetartanak itt az emberek, a zabigyereket se kell szégyellni, nézett szeretettel a Kistanitónéni hasára, főleg, ha az apja a nevére veszi. Hogy bolond a Kistanitónéni, ekkor derült ki, mert először csak bámult Mariknéra, mint borjú az új kapura, aztán meg nevetni kezdett, de úgy, hogy abba se tudta hagyni. Hogy az ő férjének? Felesége? Kálomban? Meg még három gyerek? Hisz alig múltunk húszévesek, de hiába nevetett, Mariknét nem érdekelték az ilyen számítások, hogy huszonévesen nem fér bele az ember életébe két házasság meg négy gyerek, meg még egy főiskola is, úgyhogy várták a hírt a válásról, de az nem jött meg, csak a Kistanítóék gyereke, a Panka, aki aztán szavalt is a szülei esküvőjén. Szép esküvő volt, még Marikné is meghatódott, csak úgy törölgette a könnyeit. Akkor már a Kistanítóékat is megszokta a falu, gyüttmentek voltak ugyan, városiak, látszott rajtuk messziről, mert viseletben jártak, ilyen bő ingeket hordott a Kistanító, a Kistanitónéni széles rakott szoknyában járt, kendővel a fején, a csizma meg le nem rohadt volna a lábukról még nyáron sem. Kutájuk is volt, egy puli, ahogy az a pusztában kell, de megnevelni nem tudták, még egy apportot sem tudott, nemhogy

mást. Kár volt azért a szegény jószágért, fogta hát a Bere Pista, és kivitte a Kun-szigetre az aklokhoz, rendes pulit nevelt belőle, a Kistanitónéni meg sápítózott, hogy ellopták a kutájukat, lopta a rosseb, káromkodott Bere Pista, jött az utánam, mint akit zsinóron húznak, a többi pásztor bólogatott, így a, a puli okos, okosabb, mint az ember, tudja, hogy ki az igazi gazdája, ahhoz húz, mindegy, ki vette. Úgyhogy a pásztorok igencsak örültek, amikor a Kistanítóék megvették a második pulit is, nem volt az se sokáig náluk, jól fogott az Ökrös-ágban, amikor hajtani kellett. Aranyat ért az a jószág, annyi biztos, szólni se kellett neki, kézmozdulatból értett, a Kistanítóéknál meg csak pocsékba ment volna, őrizte volna a házat, vagy még azt se, mert maga alá hугyozott az örömtől, ha

Ködben (68 x 55 cm, olaj, farost)

valaki megsimogatta, úgy elkapatták a Kistanítóék. A puli nem arra való, hogy szeressék, ezek meg feszt csak játszottak vele a gyerekekkel, de még etetni se tudták rendesen, hogy is tudták volna, nem esznek azok húst, csak zöldséget, bár a húsboltos Vetró Misi szerint a Kistanítónéni külön főz a kutyára, veszi neki az oldalast meg a birkahúst, de ezt már senki se hiszi el, nincs olyan bolond a földön, hogy a kutyára főzzön, még ha városi is.

Mikor az ítéletidő jött, megvolt még a Kistanítóék első pulija, meg a Panka se született meg, csak ott gömbölyödött az anyja hasában. Akkor nyáron költöztek Kendereskére, de karácsonyra a falu mindent tudott róluk, még azt is, amit ők sem magukról. Élhetetlenek voltak, az egyszer biztos, de a gyerekeket szerették, vállalták az ügyeletet az iskolában az ítéletidőben is. Már hogyne vállalták volna, mínusz húsz volt odakint, a szolgálati lakásban meg olyan plusz-mínusz lehetett, mert nem tudtak begyújtani ezek a szerencsétlenek a vaskályhába, hiába jött a hideg. Amikor még az őszön leborították az illetményfát a tanítói lakás udvarára, a vén Kapus mondta is a Kistanítónak, hogy a fészterben jó helye lesz, az meg csak bólogatott, hogy igen, Pista bácsi, mindenképp, de a vén Kapus tudta, hogy meg se hallja, amit mond neki. Nem is került be a fészterbe a tűzifa, minek is került volna, más feladata volt annak, hol vár volt, hol királyi palota, máskor meg kilátótorony, mert ilyenek voltak ezek a Kistanítóék, feszt csak játszódtak, nem volt nekik elég a gyerekekből az iskolában, összeszedték azokat a hétvégén is, meg a szünetekben, játszottak velük a szolgálati lakás udvarán, vitték őket a Szittyósra, bogarásztak, gunyhót építettek, gyűjtögettek a gazokat, a Kistanítónéni tudta, melyik mire jó, ott szárogatták a verandán, aztán teát főztek belőle, azt itták. Ahogy beállt az ősz, behúzódtak a verandára, énekeltek, fontak, faragtak, de az eszükbe nem jutott, hogy befogják a kölköket, és bepakoltassák velük a tűzifát a fészterbe. Ott állt az

a sok jó akác az udvaron, mert igaz, hogy büköt kellett volna vinni a Kistanítóéknak illetménybe, de azt a vén Kapus inkább a saját udvarán borította le, jó lesz azoknak az akác is, fene a fajtájukat, meg azzal a legkönnyebb tüzelni, a büknek lelke van, ápolni kell a tűzét, az akác meg lobog, akár az eszement.

De a tanítóék kályhájában nem lobogott, mert kint maradt az udvaron, áztatta az őszi eső. Akkor még nem volt gond, a nagy kupac közepéből ki tudott szedni néhány olyan szálát a Kistanító, ami ugyan az elején jobban füstölt, mint ahogy égett, de azért egyszer csak begyulladt. Mikor aztán jött az ítéletidő, megközelíteni sem lehetett a farakást az udvar közepén, befújta a hó teljesen, egymáshoz fagytak a farönkök, állt a tűzifa a Kistanítóval szemben, mint a jéghegy, itt pusztultok el, vigyorgott a tűzifa, de nem, mert amint elállt a havazás, futottak az iskolába, ott jó meleg volt, vállalták az ügyeletet a nem létező gyerekekre, aztán csak lett kettő, a pedellus lánya, Melcsike, meg Anyeska, a bolonddoktoré.

Jó meleg volt az iskolában, fűtött a pedellus, mint az eszement, már hogyne, meg ne fázzon a Melcsike, gyorsan telt az idő. Ebéd után mesét is mondott a tanító bácsi, a tanító néni meg énekelte, valami Bagolyasszonykáról, aki a pusztalomban sírdogál. Anyeska elhevert a nagy szőnyegen, hallgatta az éneket, ismerte a Bagolyasszonykát jól, a faluban csak Sztojka Borcsának hívták, és ő volt a Bozsi anyukája, a Sztojka Bozsié. Szomorú kis asszonyka volt a Borcsa, a faluban azt mondták, dilinyós, csak ül álló nap, és néz maga elé. Depressziós, azt mondta egyszer Anyeska apja, amikor szóba került Sztojka Borcsa, de nem is csoda, amilyen állat férje van. Anyeska ezen nem lepődött meg, hogy állat a Bozsi apja, csak azt nem tudta eldönteni, hogy sárkány-e, vagy vérfarkas, mert nem tudta megnézni soha, amikor átváltozik. Mert egyébként olyan volt a Bozsi apja, mint bármelyik nádvgó a faluban, csak mikor a kocsmából jött

haza, na akkor átváltozott, akkor jött ki belőle az állat, de hogy milyen, azt sohasem mertem megnézni Anyeska, mert annyira üvöltött már a Haláp-vég elején, hogy Anyeska azonnal elfutott. De nem volt ezen semmi meglepő, Bozsi anyukája is állat volt, pontosabban inkább madár, ahogy gubbaszt a tűz előtt, aztán amikor jön az éjfél, körbeforgatja a fejét, mint a baglyok, mintha keresne valamit, körbeforgatja egyszer, körbeforgatja kétszer, körbeforgatja háromszor, és amikor harmadszorra körbeforgatja, akkor gyöngybagollyá változik, szívalakú, fehér arca csak úgy világít a sötétben, nagy kerek zöld szemei csodálkozva néznek, majd felreppen, elszáll a régi pusztáig, ami a holtág mellett áll, megül a gerendán, de már reptében sír és sír szakadatlan. A tanító néni azt énekelte, hogy a Bagolyasszonyka a dáriuszládáért sír, legalábbis ezt mondja a Cinegemigének, hogy otthon hagyta. Hogy micsoda a dáriuszláda, azt nem tudta Anyeska, a dalban sem volt benne, annak utána kellett néznie, de volt rá ideje, mert megint jött a háromnapos ítéletidő, be voltak zárva a házba, az iskolába sem mehetett át, pedig a Kistanítóék ott tanyáztak, Elemér bácsi fűtetett rájuk. Anyeska látta, hogy füstöl az iskola kéménye, megszánta őket az igazgató, meg ne fagyjanak odahaza, ha már ilyen bolondok, még ha városiak is.

Pedig Anyeska szívesen átment volna, meghallgatni a Bagolyasszonykát újra, hátha van folytatás. De nem tehette, mert az anyja megérkezett a Lada Nivával, és bent kellett maradni a lakásban, csak az ablakból nézte a hóvihart meg az iskola füstölő kéményét, és a dáriuszládán gondolkodott. Aztán eszébe jutott az *Akadémiai Kislexikon*, de abban nem volt benne, csak úgy, hogy Darius, perzsa király, meg rögtön utána az is, hogy a Darius kincse mérhetetlen gazdagságot jelent. Így már minden világos lett Anyeskának, miért zokog egyfolytában Bozsi anyukája, hát persze, ő Dáriusz lánya, a perzsa királylány, akit elrabolt a sárkány, azért sír, hát

hogyne sírna, minden elrabolt királykisasszony sír. Bozsiék ott laktak a Haláp-végen, Anyeska anyja nem szerette, hogy oda jár játszani a lánya, „ezekhez”, még összeszedsz nekem valami bogarat, Anyeska csodálkozva nézte az anyját, sok bogár van a Haláp-végen, az igaz, futrinkák, százlábúak, még Bozsiék lakásában is látott nagy fekete bogarakat, de azok nem bántanak senkit, mit undorodik az anyja, ő nem szedegeti össze őket, nem hozott haza még egyet se, pedig a futrinkák igen szépek. Nem törődött hát az anyjával Anyeska, Bozsiéknál jó volt játszani, főleg árokciózni szerettek, jó mély árkok voltak a Haláp-végen, ki se látszottak belőle, átugrani is alig lehetett, csak futni le a meredek lejtőn, és félni, jaj, el ne kapjon a cica, ami az árok alján lapul. Bozsi ügyes cica volt, de Anyeskát sose tudta elkapni, a kis ványadt Baront igen, meg Lujkó Lalit, de Anyeskát soha. A kislány, ha tehette, ősszel is elszökött Bozsiékhoz, akkor nem lehetett ugyan árokciózni, mert feljött a belvíz, megteltek az árkok, de odabent a házban is jó volt játszani. Anyeska mégis leginkább a tüzet szerette nézni, mert náluk központi fűtés volt, odakint rakta meg a tüzet az apja a kazánházban, a lakásba csak a meleg jött a csöveken, de Anyeska szerette nézni a tüzet, és ezt Bozsiéknál lehetett, mert náddal tüzeltek a vaskályhában, Bozsi apja vágta a nádat a szárazernél, aztán odahaza felvagdalta, és ilyenkor sohasem volt állat, sőt, nagyon rendes ember volt, maroknyi kékbe kötötte a nádat, akkorákba, hogy pont beférjenek a vaskályhába, és azzal tüzeltek egész télen. Meleget ugyan nem sokat adott, de szép volt a lángja, örökké lobogott, mert valakinek mindig ott kellett ülnie a kályha előtt, és pakolni a tűzre a nádat, el ne aludjon. Általában Bozsi anyja őrizte a tüzet, ott gubbasztott a vaskályha előtt, szívalakú arca felfénylett a kályha fényében, nagy zöld szeme csodálkozva nézte a lángokat, mint aki lát odabent a tűzben valamit. Anyeskának akkor fogalma sem volt, mit, csak az ítéletidőben

értette meg a tanító néni énekéből meg a kislexikonból, hogy biztosan az apja palotáját látja a Bozsi anyja, Dáriusz királyét, Perzsiában, meg nézte azt is, hogy hol van, messze, keleten, manapság arabok laknak arrafelé, ott ülnek az olajmezőkön, így mondta az apja, olyan gazdagság van ott az olajmezők miatt, hogy aranyat szarnak az arabok minden reggel. Dáriusz király vára is egy olajmező közepén állhat, aranylik az olajmező, mint a repce meg a napraforgó, mielőtt learatják, azt látja a lángokban a Bozsi anyja, oda akar visszamenni, mert elrabolta az állat, és elhozta egészen a Haláp-végig.

Amikor eljött az ítéletidő, és a Kistanítónéni énekelni kezdett, mindent megértett Anyeska, el is határozta, hogy segít ő a Bozsi anyjának, ha kell, kiviszi a régi malomhoz a dáriuszládát, mert ugye a Bozsi anyja nem tudja azt magával vinni a szárnyai miatt, amikor bagollyá változik, hiába forgatja a fejét körbe-körbe. Majd ő kiviszi neki, mert az valamiért kell a varázslathoz, aztán repülhet a Bagolyasszonyka, nem kell fáznia többé, meg lesni a lángok között Dáriusz palotáját. Biztos volt benne, hogy ha megleli a dáriuszládát, nem sír többé a Bozsi anyja, de nem lett igaza, mert ahogy elmúlt az ítéletidő, úgy erősödött fel Sztojka Borcsa üvöltése, hol van a fiam, hol vagy, Bozsikám! Bozsi anyjának a hangja rosszabb volt, mint az ítéletidő, mint a ciklon vagy a málnaturmix, úgy söpört végig a falun, hogy letarolt mindent, megremegtek belé az ablakok, és szilánkjaira hullva estek ki az ablakkeretekből, a nyárfákat tövestől csavarta ki a Vörös Hadsereg utcán, a tölgyekkel is elbánt a Makkos-háton, a lovak megvadultak, felborogatták a szánokat, a bikák a szarvaikkal estek neki az akolnak, kiszabadultak a jeges útra, futott, ki merre látott, de a Bozsi anyja nem hagyta abba, csak üvöltött, üvöltött, mint a sárkány, hol van a fiam, hol vagy, Bozsikám?

Égészen tavaszig üvöltött, amíg el nem olvadt a hó, és meg nem találták a Bozsi testét az egyik árokban. Igazából inkább csak a ruháit, mert a testét megette a fagy, a hó meg az olvadás.

Anyeska biztos volt benne, hogy ez nem a Bozsi, és az sem igaz, amit a faluban sugdosnak, hogy amikor elcsitult az első ítéletidő, Bozsi elsőként otthonról, mert látta, hogy füstöl a kémény az iskolán, akkor ott biztos meleg van, nem úgy, mint náluk, ahol hiába tüzel egész álló nap az anyja, kékre fagynak az ujjai, még a kabátzsebében is. Elindult hát szegény Bozsi az iskolába, és soha nem érkezett meg, ezt Anyeska is tanúsíthatja, de azt már nem hiszi, hogy megcsúszott a nagy hóban, vagy egyszerűen csak elvettette az utat, és belezuhant az árokba, aztán ott fagyott meg a szerencsétlen, nem volt, aki segítsen.

Anyeska tudta, hogy nem így történt, világos ez, mint a nap, Bozsi megtalálta a dáriuszládát, és ki akarta vinni a pusztamalomba, csak aztán jött az ítéletidő meg a jeges ciklon, felkapta a Bozsit, repítette a hátán egészen az olajmezőig, és most Bozsi ott gyűjtögeti az olajat, mert az olaj jó, attól ég az olajkályha, ami jobb, mint a vaskályha meg a nádkéve, az olajkályhába úgy be lehet durrantani, hogy harminc fok lesz a lakásban. Anyeska tudta, ha Bozsi megtalálja az olajmezőket, akkor learatja őket, mindet, és kérébe rakva hazahozza az anyjának, hogy ne kelljen egész nap ott gubbasztani a kályha előtt, és ne kelljen sírdogálnia egész éjjel.

Csak az volt a baj, hogy ezt nem tudta elmondani a Bozsi anyjának, mert amikor megtalálták a gyereket a Haláp-végi árokban, akkor hirtelen elhallgatott a Bozsi anyja. Nem is szólt, a temetést is némán, egy könny nélkül csinálta végig, csak azután, amikor elhantolták a kis testet, kiment a Lendkerekly kastélyhoz, és felhúzta magát egy nyárfára. Legalábbis így mesélte a pedellus, de Anyeska hiába rohant a kastélyhoz, már nem volt felhúzva a nyárfára a Bozsi anyja, nem lebegett az ágak között, de akkor felkerekedett a szél, és Anyeska megnyugodott, hogy nincsen semmi baj, csak a szél volt az, belekapott a Bozsi anyjába, és elrepítette, mint egy papírsárkányt, valahova, messze keletre, Dáriusz király birodalmába, a fia után.

Szélesi Sándor
(1969, Budapest)
sci-fi- és forgatókönyvíró,
Zsoldos Péter-díjas

Szélesi Sándor

sor sor után

sor sor után a történet előrehalad
csak az számít
mint zsákvarró tűben a fonál
legyenek befűzve a szavak

kusza erdő ez
csupa chip és áramkör
között kényszer űz
miközben hasonlataim
még ösztönösen víz és tűz
tomboló lángban lesz a múlt hamu
szénlét egy szilíciumvilágban

kosárral ölében ma már liftbe lép
és kondenzcsík mi lehulló szalma volt egykoron
ki drónon száll fölébe annak google map e táj
és facebook-klikk egy rokon

és ha volt ige
ma már mind főnév
Ádám szókingse szart sem ér
amikor a teremtés hatezredik évében
szembejön
gluténmentesen egy paleo kenyér

A valóság az igazság leképeződése

Horváth (EÖ) Tamás
(1959, Szentgotthárd)
író, pedagógus,
Fóton él

Interjú Horváth (EÖ) Tamással

Horváth (EÖ) Tamás új regénnyel jelentkezett az idei Könyvhéten: a *Valóságfia* hét történetből álló füzérének különös főhőse, Talpas Szilveszter 1849-től az új évezredig röpi az olvasót. Ki ez a szabadságharc után hazatérő mérnök, dualizmus kori vásári képmutogató, szülőföldjén tévelygő fiatalember, szovjet lágerből megszökő hangszerkészítő, hetvenes évek szolfézsversenyének kiskamasza, évtizeddel későbbi kezdő író, 2006 októberének töprenkedő értelmiségije – s mit üzennek megpróbáltatásai és helytállásai? Erről faggattuk a szerzőt.

– *Ki ez a mindenkori, mindig azonos nevű Talpas Szilveszter, s mitől ő a valóság fia?*

– Mondok három nevet: Bolond Istók, Naszreddin Hodzsa, Till Eulenspiegel. Mitikus hősök, ég és föld között lebegő legendák. Valaha tán létező személyek, de lényegük a mítosz, ami tovább élteti őket, s amit ők visznek magukkal.

– *Mit visz tovább a te hősöd?*

– Talpas Szilveszter szó szerint nem hős, nem győzi le az ellenségeit, viszont mindent túlél, megőriz és újrakezd. Ezt viszi tovább. Azt próbálom felmutatni általa, amire azt mondjuk: a magyar képlet. Ami nemcsak a vereségekből való felállást jelenti, hanem a folytatást is, győzelmeket is, magunk interpretálását is. Mert meghatározó, mire összpontosítunk. Mohács után volt egy Eger is, amiről Gárdonyi csodálatos regénye azt mondja, hogy erre figyeljünk. Pedig később elesett Eger, Dobót bebörtönözték, Bornemissza Gergelyt kivégezték, de a köztudatban az 1552-es hőstett él. Hát ismerjük el egyaránt a vereséget is, a győzelmet is, és a túl-

éléseket, talpra állásokat is, annak tudatában, hogy ha a háborút nem lehet, akkor a békét kell megnyerni.

– *Talpas Szilveszter megnyeri a békét?*

– A mindennapokban apró-cseprő, ám fontos győzelmeket arat. S ha minden békét nem is nyer meg, de amit képvisel, azt nem lehet elpusztítani.

– *Ezért váltogatod a békeidőket a sorsfordító korszakokkal? Szabadságharcos, világháborús idők mellett monarchiás évek, huszadik század második fele, új évezred eleje...*

– Van olyan kor, ami nem történelmi, nem sorsfordító idő? Főleg, ha a békét akarjuk megnyerni. Ezért nem látjuk Talpas Szilvesztert csatatereken, inkább eltévedve az új, trianoni hármashatáron Vasban, és akibe beleálmodtam félig osztrák nagyapám alakját is. Vagy láthatjuk öreg vásári képmutogatóként, aki a magyar lét gyökereit mutatja fel, s aki az igricek utódjaként misztikus meséivel maga is balladakultúránk gyökere. Az a fajta ember, aki tud

valamit arról, mit kell tennie, még ha az irracionális is. Mert az irracionális nem irreális, és mi itt, a Lajtától, Oderától keletre, nagyon jól tudunk utazni abban, amire nincs magyarázat. Szemben a felvilágosodás óta tartó végletes racionalitással, a kizárólagos materializmussal, egzaktussággal. Talpas Szilveszter konfliktusai ebből adódnak, mert neki az irracionális a valóságos, és azt is tudja, hogy a néplélek nem legyűrhető, még akkor se, ha olyan kerül uralomra, akár évszázadokig, ami idegen tőle.

– *Korban a mához közeledve mind felismerhetőbbnek tűnsz te magad is. Alteregőd a főszereplő?*

– Nyilvánvaló a párhuzam, így alteregő is, de több is, másabb is Talpas Szilveszter. Ő nemcsak a személyes élményeimet és benyomásaimat, hanem közös történelmi tapasztalatainkat is visszaadja. Mindig a valóságot képviseli, mert minden kornak és helyzetnek valóságkényszere van, és a valóság az igazság leképeződése. Talpas Szilveszter igazságkereső, ezért ütközik mindig, hol sikerrel, hol nem, ám ettől ő mindig több lesz. Mert nem a győzelem vagy a vereség a lényeg, hanem az, hogy befogadja és tovább vigye a valóságot, az igazságot. Ettől a valóság fia.

– *Visszatérő, nagy jelentőséggel felruházott témád, 2006. október 23-a a könyv bevezetőjében és utolsó fejezetében is megjelenik. Elérünk a jelenig érő közelmúltba, de a drámai lírai lezárás nyilván a teljes könyv egyfajta summázata: lesz másnap.*

– 2006. október 23-a jelentősége a kapott pofon katarzisában áll, amely kijózanította a társadalmat a Kádár-korszak földhözragadt ábrándjaiból. Ez kellett, hogy az illúzióvesztés után végre legyen másnap, hogy építkezni kezdjünk, mert Világos, Trianon, '56 után is úgy álltunk talpra, hogy elindult, olykor fű alatt, egy építkezés, amit még a magyar meggyőződésű, hitvallású emberek sem mindig vettek észre. Ezért mindig aktuális, hogy lesz másnap.

– *Végül jövőbeli terveidről, megírandó vagy már kiadás előtt álló könyveidről, pályád alakulásáról kérdezlek.*

– Régóta áll megjelenés előtt egy novelláskötetem, *Ab Urbe condita* címmel, talán ez várható leghamarabb. Két regényem még kisebb-nagyobb utómunkát igényel, illetve van három drámám és egy misztériumjátékom is, amelyeket szintén kötetbe tervezek rendezni. Most azonban a nemrég elkezdett *Kis öröklét* című regényem foglalkoztat legjobban, amely korábbi novellahősöm, az 1848 után ötven évig raboskodó Messzi Pál családjának és a magyar falunak lesz a története. Mert irodalmi érdeklődésem mára ehhez a típushoz, az egyszerű, hétköznapi, vidéki magyar ember felé fordult, aki még őrzi a régi Magyarországot, egyszerre keresztény és pogány hagyományaink titkos fejedelemségét, s aki irracionális úton jut el az igazsághoz. Persze csinál hülyeséget, de mindig észbe kap, ha szembejön a valóság. Bízom az értékítéletében, józan paraszti eszében, mert amit tapasztalok tőlük, az rokonszenvvel tölt el. S nem az a fontos, hogy értsem, hanem hogy szeressem és Talpas Szilveszter módján a vállamon cipeljem őket, lényegüket megőrizzem, tovább vigyem. Ahogy Mikszáth vagy Gárdonyi is tette.

Luzsicza István

Luzsicza István
(1975, Budapest)
költő, szerkesztő,
Fóton él

Király Farkas

Amit elküldök

visít, vonyít a telefon:
medvét láttak a közelben,
tudja meg mindenki, én is.
dagadt szalmabálák legelik ráérősen
az alkony vörhenyét.

fák dús sorát szemlélem.
hiányzik róluk a gyümölcs.
ez egy ilyen év, ezek ilyen évek.
egynéhány szilva a fűben,
kékek, mint a hajad.

szarvas járt a kertben, mondja apám.
medve járja a határt, mondta nagyapám.
maradj csendben, mondta dédapám,
aztán kapával kivágta a vakondot.
állok a mostban és az akkorokban.
mindegyik jó. de a legjobb otthon.
mondják mind. az nekem most nincs.

szarvas járt a kertben,
hatalmas volt és csodálatos.
zsebre vágnám, de elinált.
majd eldúdolom a csörtetését.

repedések a falon.
valami kibújni készül.
előkészítetek egy dobozt.
elkapom, szarvas helyett jó lehet.
ha tetszik, elküldöm neked.

reggel szilvaszemet teszek
kávém mellé az asztalra.
az már majdnem olyan lesz, mintha.
elküldöm neked.

Király Farkas
(1971, Kolozsvár)
költő, író, Budapesten él,
Bella István-díjas

Valentin Iacob
(1955, Bukarest)
román költő,
egyetemi tanár

Valentin Iacob

A gyémántleopárd

George Volceanovnak

„A véletlen, az egybeesés Isten rejtőzködésének eszköze”
(Albert Einstein)

A gyémántleopárd egy reggel besettenkedett
a szobámba,
és felszökkent íróasztalomra.
Mereven nézett rám, zihált,
és az orrlyukából meg bundájából arany magma sistergett.
Fújtató lélegzetörvénye szerteszt szórta a lapok betűit,
és a verseket is, amelyek mintha megkergültek volna
a számítógépben.

Majd nagy komótosan ide-oda ingatta fejét,
szemét lesunyta, farkát görcsösen remegtetve csóváltatta,
és nem is tudom pontosan,
mikor vájt bele a múltamba,
hogyan körmeit élesítse.

Egy rám küldött tébláboló volna,
a gyöngédség újabb zsoldosa,
Elf ezredes valamely alantasa – sajtó seb,
trükkös feltámadás, mely reggelente
ott megy végbe előttem az íróasztalon,
de sohasem teljesedik ki.

A pléhporfájú Elf ezredes alantasa,
nekihevülve és visszakoogotva, továbbra is önzón,
alászállt, zuhanásában kóvályogva,
kamikaze zongorájával együtt,
ama sziporkázó vadállat testébe,
a gyémántos bundájú és karmú gyémánttestbe,

amely tündöklő vércsíkot húzott maga után –

Mintha a levegőben szétfröcskölt
tejdús, aranyló zihálásakor
a gyémántleopárd reggelente
mindig megvágta volna magát
a verseimben...

Pusztító könnycsepp

Sohasem észleltem jöttét.
 „Egy égő sebnak, talán,
 egy befejezhetetlen
 bűvészkedő feltámadásnak;
 vagy talán egy menyét settenkedett,
 hogy hónaljamban csendesen meghúzódjék” – mormolgattam.

Ő egy felhőből érkezett mennydörögve,
 angyalok sűrítményéből,
 mennydörgött, elsistergett...
 Egy kőkemény, fehér zongora,
 végtelenbe suhanó húrokkal,
 ereszkedéséből alázuhanva,
 pusztító könnycsepp rohamával...

Öngyilkos zongorista sarkantyúzta meg a zongorát,
 sortüzet ropogtatva álmaidra,
 a magasból és hirtelen horzsolva végig
 álmaid, éjszakáim, egyszerre mindenem...

A zongorista rendületlenül célra tartott:
 Ofélia-víz borította ragyogó,
 fenséges tetemét
 az én homályló és tétova
 holttestem mellett...

Olyankor felriadtam,
 de tudtam, hogy arra járt,
 valahol a csontjaim és
 a barackvirág közötti határmezsgyén,
 a vakság és a gyengéd felismerés határán
 kényelmesen berendezkedett,
 megvetőn mosolyogva rám...

És a kamikaze zongora szakadatlanul támadott,
 újra meg újra, zuhanása közben
 énekelve zúgott, egy balladát mantrázva,
 a villámos ingű
 és villámos övű
 izzó angyalok alkotta felhők,
 selymesre vésett angyalok
 a kőkemény
 elektronikus billentyűzetten...

Kovács István és Vlaicu Zsuzsa fordításai

Majoros Sándor
(1956, Bácskossuthfalva)
író, Budapesten él,
József Attila-díjas

Majoros Sándor

A Csukundeda

Zombor szép város. Mi az, hogy szép: egyenesen gyönyörű! A tiszta, rendezett utcák a huszáros sorfalat álló galagonyafákkal a legnagyobb hőség idején is hűvöst támasztanak, nem beszélve az ódon Zsupániáról a körülötte burjánzó parkkal, a télen-nyáron egyformán csúszós sárga kockaköveken meg olyan mókásan kacsáznak a fiákerek, mint Almássy Zsuzsi a jégen. Mindent izgalmas boltok sokasága veszi körbe, és akad köztük olyan fagyizó is, ahol nem tölcsériben, hanem sonkakagylóra emlékeztető kehelyben porciózzák a finomságot. Mindettől így, együttesen az ember gyereke egyszerűen elalél.

Ez a kép élt és terebélyesedett bennem erről az észak-bácskai városról azok után, hogy az 1967-es nyarat ott tölthettem el a katonakórházban századosi rangban szolgáló Béla bátyáméknál. Tizenegy éves voltam, és bár a város levett a lábamról, nem érdekelt belőle más, csak a televízió, amellyel Béla bátyámék akkor már rendelkeztek, meg az unokahúgom, az ángyom és a nagymamám társaságában lebonyolított hosszú délutáni séták, amelyek ebben a zöld labirintusban vetekedtek akkori kedvenc íróm, Molnár Gábor Amazonas-béli kalandjaival. Mi viszont nem különleges bogarakat vagy egzotikus növényeket kerestünk, csupán nézelődtünk. Cseppet sem mellékesen ezek a kiruccanások rendszerint egy finom illatokkal csábító cukrászdában értek véget. Lóbáltam a pipaszár lábamat a tonettszéken, és kiskanállal tömtem magamba a fagyit, akár egy grófi ivadék.

Csak a vak nem látta rajtam a boldogságot, de az ángyom és a nagymamám nem ezt a táborot gyarapította. Etettek, itattak, hogy a szűk másfél hónap alatt, amíg náluk vendégeskedem, minél jobban kikerekedjek, és az illem terén is kupálódjak. A tervük részben megvalósult, mert amikor a nyaralás záró epizódjaként hazafelé zötyögtetett bennünket a cservenkai gőzös, a dubokai megállóig eszembe nem jutott piszkálni az orrom. Ott is csak a szülői ház közelsége, meg tán a jó falusi levegő hozta rám ezt a kényszert, ami azonnal kiváltotta ángyom rosszállását. Megbeszéltük, hogy ez nem illik, én pedig szót fogadtam, mert a városi élet hártvavékony Pán Péter-szárnya még ott zizegett a vállamon. Otthon aztán az ángyom által vett vadonatúj szandált nagy ívben lerúgva, a pán-tos rövidnadrágot az akkoriban faluszerte vicselt klottgatyára cserélve ez a légies, fantázia szülte kötőfék végleg el is enyészett.

Aztán jött az ősz, később meg a tél, ami faluhelyen mindig új izgalmakat tartogat, de ahogy fordult a naptár, és a kopár, halott táj megint életre kelt, bennem ismét föllobbant a vágy Zombor iránt. Nem teknőben, hanem kádban fürödni, este pedig tévét nézni, miközben a kisasztalon, előttem alig karnyújtásnyira tobzódnak az elképesztő finomságok: olyan fájdalmas vágyalom volt, ami szünet nélkül kínozott. Ott nem a pincelépcsőn hűsítették a tejet, hanem fridsiderben, ahol a rengeteg ennivaló mellett mindig volt gyümölcsle is, a fiókban pedig

táblás csokoládé. Ha meguntam a tévét, vagy nem volt műsor, kiültem a balkonra, és lestem a szerb gyerekeket, akik úgy lármáztak, mint egy kisebb hadsereg. Az épületben kivétel nélkül tisztak laktak, de csak Béla bátyám volt orvos, ami miatt különös tisztelet övezte. Ha szóltak neki, hogy valaki a házban rosszul lett, azonnal fogta a mindig menetkész orvosi táskáját, és indult, hogy intézkedjen. Nem számított, hogy éjnek évadján csöngetnek be, híven követte a hippokratészi esküt. A nagymamám is csatlakozott ehhez a jótékony művelethez, mert a sporhten végtelen hosszú ideig rotyogtatta a többször használatos injekciós tűket. Nem tudtam, hogy ez a sterilizáció, de éreztem, hogy ez is része a gyógyításnak.

Csakhogy ugyanabba a folyóba nem léphetünk bele kétszer, és ez egy gyerek számára súlyos igazságtalanság. Jelesül az történt, hogy a húgom elérte azt a kort, ami képessé tette őt is az önálló vendégeskedésre. Ráadásul elkövettem azt a hibát is, hogy rengeteget meséltem neki Zomborról, pontosabban az ott látott, tapasztalt mennyei jóságokról, és ő hatévesen fölfogta, hogy ez a kiváltság neki is jár. Minden jel arra mutatott, hogy 1968 nyarát a zomboriak a húgomnak fogják ajándékozni, én pedig egyre inkább beletörődtem abba, hogy ezen a nyáron legfeljebb olyan messzire távolodom el a falutól, ahonnet még látszik mindkét templom, a katolikus meg a református tornya is. Céltalanul csatangolunk majd a haverokkal, lopjuk a félérett barackot, aztán fürdünk egyet a vágóhid után kiszélesedő patakban, miközben a testvérem a galagonyafák árnyékában ugyanúgy lóbálja majd a lábát a tonettszéken, ahogy én is tavaly, és hascsikarásig zabálja magát édességgel.

A nagybátyámék magukhoz is vették a húgomat, engem meg apámék beosztottak kukoricát kapálni, ami azt a kevés tervemet is romba döntötte, ami erre a nyárra megmaradt. A kínok kínját éltem át, miközben a csontszáraz földet

simogattam az apám által borotvaélesre fent kapával, és mert közben beszélgetni sem tudtam senkivel, úgy éreztem magam, mint a számkivetett. Meglepetésem már csak emiatt is úgy szökkent fel az égig, mint a rövid kanócról indított petárda, amikor a zomboriak július végén azzal a hírrel hozták haza a szemmel láthatóan szépen kigömbölyödött húgomat, hogy ők hárman, mármint Béla bátyám, ángyom és az unokahúgom hamarosan elutaznak az Adriára, de hogy a mama ne maradjon egyedül, arra gondoltak: odaköltözhetnek, és vigyázhatnak rá.

Elakadt a lélegzetem. Hát mégis lesz Zombor az idén?! Egy kicsit azért nyugtalanított, hogy feladatot is kaptam: vigyáznom kell a nagymamára, és tudván, hogy szívgyógyszert szed, ez nem is volt annyira egyszerű. De az ángyom mosolygott, és a nagymamám is mosolygott, sőt, még az unokahúgom is, ami végleg meggyőzött arról, hogy ez az őrző-védő szolgálat csupán formalitás.

Odaköltöztem hát Zomborba, és átvettem a fennhatóságot a nagymamám felett, ami abból állt, hogy nem mozdultam el a szoknyája mellől. Időm java részét a konyhában, az unokahúgom játékainak rendezgetésével töltöttem, vagy bámultam a tévét, esetleg kivittem egy széket a balkonra, és arra fölmászva néztem az udvaron lármázó szerb gyerekeket. Nagyon barátságosak voltak, folyamatosan integettek, biztattak, hogy menjek le, játsszak velük, de csak ráztam a fejem, mert nem tudtam velük beszélgetni. Tavaly, amikor az unokahúgom itthon volt, mindenfelé vitt magával és gardírozott. Kissé félszegen követtem, de ő mindennütt otthonosan mozgott. Úgy beszélt szerbül, ahogy magyarul, vagyis tökéletesen. A gyerekek pedig mindenütt egyformák: ha nálunk, faluhelyen megjelenik egy idegen kisgyerek, azonnal produkálni kezdjük magunkat előtte, és várjuk, hogy nevensen, mert az a beilleszkedés jele. A szerb gyerekek is ezt tették velem, de én nem nevettem. Úgy álltam ott, mint egy

paradicsomkaró a sivatagban, árván, esetenül, és alig vártam, hogy a balkonokról felhangozzék az ebédre hívó kiáltás, mert akkor mi is hazamentünk.

Pedig az ángyom kitartóan állította, hogy ezek a gyerekek szeretnek engem. Azt is hozzátette, hogy észre sem veszem, és máris megtanulok tőlük szerbül. Állítólag egy ismerősének a kisfia az NSZK-ban két hónap alatt elsajátította a német nyelv minden fortélyát, csak azért, mert német óvodába járt. A történet igaz volt, mert jóval később, már felnőttként az egyik falubelim, aki szintén az NSZK-ban dolgozott, úgy tért haza a közel három évig tartó vendégmunkából, hogy az akkor tizennégy éves csemetéje törte a magyart. Megvolt rá a logikus magyarázat: a szülei reggel elvitték az iskolába, ahol különféle foglalkozásokon egész estig időzött. A holtfáradt, agyondolgozott apja és anyja ekkor ment el érte, és egy rövid vacsora után nyomban aludni küldte. Így ment ez hónapról hónapra, és a gyerek egyetlen értelmes mondatot sem beszélhetett magyarul, mert az ősei egy idő után rájöttek, hogy azt a keveset, amit beszélniük kell, németül könnyebben, gyorsabban elintézhetik. Más kérdés, hogy ez a visszatelepült, velem majdnem egykorú se nem német, se nem magyar gyerek a színmagyar szülőfalumban aztán olyan gyorsan elfelejtette a német nyelvet, hogy nyolcadikban már csak hármásra állt belőle.

Ángyom tehát igazat beszélhetett: lazán megtanulhattam volna szerbül ezek között a balkonról nézvést eléggé agresszívnek látszó gyerekek között, de én nem vágytam erre. Egy évvel később pedig, amikor a nagymamámra vigyáztam, alapjában változott a helyzet: szerelmes lettem. Az unokahúgom barátnője tehetett mindenről. A tavalyi nyaralásom idején még észrevehetetlen volt, de mostanra megnőtt, lekopott róla az egy évvel korábbi, szinte nevetséges kövérsége, és azon vettem észre magam, hogy a balkonon könyökölve mindig őt nézem.

Estéknként, amikor a nyitott ablakon át beszűrődött a Sztapári úti vidámpark lármája, és az akkori nagy sláger, a *These Boots Are Made for Walking* jellegzetes, félhangonként mélyülő bőgőfutama újból és újból megisméltódott, az ágyban heverészve és a plafonon villózó fényeket bámulva elképzelttem, ahogy ennek a dalnak a ritmusára ugróiskolát játszom Ivanával. Ideoda lebbent a copfja, híven követve a dal ütemét, és mintha ő is énekelte volna az angol szöveget, amit éppen úgy nem értettem, ahogy a szerbet.

A vágyakozásom napról napra erősödött, mégsem jöhetett szóba az, hogy legyőzzem a féltelmemet, mert volt ott egy minden másnál nagyobb akadály: egy szerb öregember, akitől eszelős módon rettegettem.

Ő volt a Csukundeda, legalábbis tavaly az unokahúgom így mutatta be. Cserzett arcú, száraz vénember, aki egyéb dolga nem lévén nap-hosszan ott ücsörgött a lakótömbbel szemben épült mosókonyha előtt, és a betonon csintalankodó gyerekeket figyelte. Ez a rémség valami miatt kipécézett engem, mert olyan szúrós szemmel nézett föl rám a balkonra, hogy a hideg futkározott tőle a hátamon. Máshol, más helyzetben is riasztó jelenség lehetett, de itt, ebben a szerb környezetben maga volt az ördög. Hoszszú, lecsüngő bajsza alatt állandóan füstölt a cigaretta, és ez abból a távolságból, ahonnan farkaszemet néztünk egymással, szakasztott olyan volt, mint egy darab égő kanóc. Mindezt tetézte és a harcos múltját egyben bizonyította tipikus szerb fejfedője, amit a hőség ellenére viselt. Az unokahúgom tavaly elmesélte, hogy a hegyek közül hozták ide a rokonai, mert már annyira rozoga, hogy nem képes megvédeni a nyáját a farkasoktól.

Mintha villám vágott volna belém. Ha ez a csontszáraz vénember fiatal korában farkasokkal harcolt, akkor minden bizonnyal a németek ellen is volt egy-két mozzanata a háborúban. Talán azért gombolja be az ingét is egészen

az álláig, hogy ne látsszanak a nyakán a háborús sebesülések. A két keze olyan, mint azok a földből kiásott fekete gyökerek, amelyeket az én nagyapám fordított ki a földből. Isten őrizzen meg attól, hogy megragadjon és megrángigáljon ezekkel a sátáni mancsokkal, és bár a Csukundeda jószerével meg sem mozdult, semmi sem garantálta, hogy velem, az idegen-nel is ilyen béketűrően fog viselkedni.

Így barikádozta el az utamat Ivanához ez a titokzatos öregember, aki ráadásul a nagybátyámék fölött lakó két nagyfiú rokona volt, akiket hősöknek kijáró csodálattal bámultam. Mile és Bato már a felnőttkor küszöbén álltak, és külön kasztot képviseltek ebben a furcsa közösségben. Komolyabbak, határozottabbak voltak mindenkinél, már kinőtték azt, hogy itt helytelenkedjenek a ház körül. Nagy ritkán és akkor is csak rövid időre jelentek meg, aztán eltűntek, felszívódtak a város rengetegében. Számomra akkor váltak valódi hőssé, amikor kiderült, hogy kulcs és ajtó nélkül is be tudnak menni a lakásukba. Ha olyankor értek haza, amikor az anyjuk piacra ment – az apjuk is tiszt volt, mint a nagybátyám –, a bejárat előtt fölugrottak, elkapták a lépcsőház árnyékolójának betonperemét, onnét fölhúzódkodtak, ráléptek a mi balkonunk könyöklőjére, majd egy újabb húzódkodás, és a lépcsőház vasszerkezetű ablakát létraként használva már be is ugrottak a saját, első emeleti balkonjukra.

A Csukundeda jól láthatóan élvezte ezeket a tornamutatványokat, és amikor a fiúk ugyanezen az úton visszaérkeztek, soha nem mulasztottak el néhány szót váltani az öreggel. A balkonról megfigyelve ezek mindig komoly, férfias beszélgetések voltak, mert egy volt farkasölő csak így társaloghat a leendő farkasölőkkel. Mile és Bato ezután cigarettával a kezükben eltűntek a miénkhez hasonló többemeletes épületek között, én pedig átadhattam magam az ábrándzásnak, amelyet csak a nagymamám szakított meg, ha már nem bírta tovább nézni ezt a szen-

vedést, és újból rákezdte a győzködésemet, hogy menjek le az udvarra játszani.

Hozzám hasonlóan ő sem tudott szerbül, de mindent értett. Ami azt illeti, én már ezzel is bőven kiegyeztem volna. Hallgatni Ivanát, és tudni, miről beszél, kell ennél nagyobb gyönyörűség? Naponta egyszer a nagymamám meg én programszerűen lementünk az udvarra, hogy a közeli boltban tejet és kenyeret vásároljunk. Ilyenkor mindig akadt valami extra édesség is a számomra, úgyhogy legyűrtem a viszolygásomat, hogy el kell vonulnom a Csukundeda előtt, és követtem a nagymamám, aki a szememben egy öregasszony volt, pedig nem lehetett több ötven-egynéhány évesnél. A szerb farkasölő korát nem tudtam megállapítani, de úgy száz és ezer közé saccoltam, viszont ha én ülök azon a rozoga széken, és az ő szemével nézem a nagymamám, akkor egy csinos asszonyt látok, aki a legjobb korban van. A nagymamám ekkor már harminc éve volt özvegyasszony, és az önként vállalt szerepe, hogy cseléd lett a katonatiszt fiánál, eleve lehetetlenné tette számára azt, hogy ebből a helyzetéből kilépjen. A Csukundeda viszont bármennyire is egyszerűnek számított a mi kultúránkban, mindig nagyon illedelmesen odaköszönt, hogy dobar dan, amit a nagymamám ugyanilyen illedelmesen fogadott: dobar dan. Tovább haladtunk, de ahogy az ember szeret visszanézni az éppen hogy megúszott veszélyre, én is mindig visszafordultam, és láttam, hogy az öreg a bajsza alatt hamiskásan mosolyogva néz utánunk. Néha meg is pödörintette ezt a cseppet sem kackiás, inkább farkasszörre emlékeztető csúnyságot, nekem meg odabiccentett a sapkájához, ami talán azt jelentette: látlak, figyellek, és észben tartalak, te kislegény. Gyanítom, hogy ha Rómeó Montague annak idején egy ilyen zörgősre száradt vénséggel találja magát szemben, miközben Júlia Capulet erkélye felé törekszik, habozás nélkül sarkon fordul, és inkább beáll pelótát játszani a szomszéd utcában.

Ha lett volna kerülőút, vagy ha egyszer a Csukundeda elfelejt kiülni a mosókonyha elé, olyan folyékonyan megtanulok szerbül Ivanától, hogy az maga a csuda. De erre szemernyi esély sem mutatkozott, tekintve, hogy ezek a hegyi népek az idejük java részét ücsörgéssel múlatják, így a Csukundeda Zomborban lényegében azt a gyakorlatot folytatta, amit a Durmitor északi lejtőjén – mert hogy a nagymamám szerint nem is szerb volt, hanem crnagorac – elkezdett. Farkasok itt ugyan nem kerülgették, de nem is hevert csőre töltött puska az ölében, csak egy olyan görbebot, amelyet hovatarozásból függetlenül minden öregember a keze ügyében tartott.

Az egyhangúságba, amelyet napközben az Ivana utáni sóvárgás, esténként pedig *These Boots Are Made for Walking* hallgatása tett ki, az hozott némi változatosságot, ha a Sztapári úton működő Vidámpark mögötti erdőben gyakorlatozó katonák végigmasíroztak az utcán. Négyes sorokban meneteltek, lassú, de erőteljes csizmaropogtatással kísérve, ami engem mindig izgalommal töltött el. Igazi katonaság volt, és mert néha a távolból a vaktöltények durrogását is lehetett hallani, egészen közel sodortak azokhoz a háborús játékokhoz, amelyeket ezek az oroszosan sárgásbarna egyenruhát viselő férfiak itt, a közelemben játszottak. Már tavaly is megtapasztaltam ezt az élményt, sőt elújságotam a barátaimnak is, akik közül többen állították, hogy a vaktöltény igazából fagolyó, és tizenöt méterig halálos. Namármost, ha ezek a legények ennél közelebb kerülnek egymáshoz, akár bele is halhatnak ebbe a nagyon is komoly játékba.

Amikor a katonák megérkeztek, az öreg mindig feltápáskodott a székéről. Úgy tűnt, tetszik neki a mutatvány. Ilyenkor még rólam is elfeledkezett, ha tehát ezt a pillanatot kihasználva vittem volna le a szemetet – ez volt az egyetlen feladatom, amit pokoli kínok között, de teljesítettem, mert a szemetes konténer eléréséhez

nem kellett elhaladnom a Csukundeda előtt –, szóval, ha ekkor viszem le a szemetet, egészen közel férközhetek Ivanához.

Aztán bekövetkezett a tragédia. Előző este nem szólalt meg a *This Boots Are Made for Walking*, ami már éppen elég intő jel lehetett arra nézvést, hogy fel kell készülnünk a legrosszabbra, de úgy hajnal felé dörögni vagy inkább morajlani kezdett az ég. Fölkeltem, kinéztem az ablakon, de felhőnek, borulásnak nem volt semmi nyoma. A morajlás pedig egyre erősödött. Átmentem a nagymamám szobájába, de nem kellett felébrednem, mert már ébren volt, és ő is éppen olyan riadtan, értetlenkedve hallgatta a zajt, mint én. Kimentünk a balkonra, kihajoltunk, nézelődtünk. A ház lakói, mint fakó, hálóinges kísértetek, már mind ott tülekedtek a balkonokon, és izgatottan beszélgettek. Mile és Bato mint két indián törzsfőnök lent álltak az udvaron, és a ház mögé, a Sztapári út kiszélesedő része felé kémleltek. Aztán, amikor a dübörgés már szinte elviselhetetlenné vált, kiderült, hogy a földöntúli lármát egy végelethatalatlan katonai járműoszlop okozza. Voltak ott tankok, ágyút vontató teherautók, meg egyéb furcsa gépezetek, amelyek egyre csak jöttek és jöttek. A nagymamám addigra már kiderítette, hogy a szomszédok azt pusmogják: hamarosan ki fog törni a háború, a hadsereg megy föl a magyar határra. Csupa asszony és gyerek vett bennünket körül, mert a családfők már mindannyian a szolgálati helyükön tartózkodtak. Az arcokon félelem és kétségbeesés tükröződött, és úgy láttam, még a Csukundeda örökké fűrkésző tekintete is fakó és fénytelen.

A nagymamám a tiszték szinte kivétel nélkül magyar nemzetiségű takarítónőitől később azt is megtudta, hogy a galibát a csehszlovákiai szovjet betörés okozta. Nem tetszett nekik, hogy ott másként képzelik el az életet, és odaküldték a katonaságukat. Muszájból mentek velük a szövetségesek, köztük a magyarok is, és mivel a mieink a csehszlovákok pártján álltak,

Vándorok emléke (76 x 99 cm, vegyes technika, vászon, farost)

biztosra vehető volt, hogy ez a nagy, egyesített hadsereg hamarosan ellenünk fordul. Olyanok voltak éppen, mint a perzsák a görögök ellen: hatalmasak, erősek, és ha kilőtték a nyilaikat, ami alatt jelen esetben rakétákat meg ágyúgolyókat kell érteni, elhomályosították a napot. A mieink mégis úgy gondolták, szembeszállnak velük, és rögtön meg is indultak a határra, hogy a kukoricásban elrejtsek a tankokat meg az ágyúkat. Ha a magyarok megindulnak, és megtámadnak bennünket, itteni magyarokat, beleszaladnak ebbe a kelepcebe, és elszabadul a pokol.

Ilyen hangulatban sem dolgozni, sem egyéb elfoglaltsággal bajlódni nem lehetett. Az emberek kisebb csoportokba verődve beszélgettek, a nagymamám olyan ideges volt, hogy mosogatás közben két tányért is eltört. Dél körül aztán megérkeztek a nagybátyámék az Ami

6-os autójukkal. Kapkodva szedték ki belőle a nyaralásos holmival tömött bőröndöket, és szinte futva jöttek be a házba, mintha légitámadás fenyegetett volna. A nagybátyámnak azonnal jelentkeznie kellett a kórházban, mégpedig egyenruhában, oldalfegyverrel. A szolgálati pisztolyát a szekrény tetején egy kulcsra zárt fémládikában tartotta, szétszedett állapotban, beolajozva, mert ez volt a regula. Idegesen rakta össze és csatolta fel, aztán a tányérsapkáját a fejére téve futva ment vissza a nyitva hagyott Ami 6-oshoz, amely mögött egy otromba teherautóba valakik éppen akkor pakolták be a bútorait. Majd hanyatt estem a meglepetéstől: Ivanáék voltak!

Nem menekültek, bár ebben a vészterhes időben ez sem lett volna csoda, hanem költöztek. Az unokahúgom odament elbúcsúzni a barátnőjétől, és azzal a letaglózó hírrrel jött vissza, hogy Ivana apját Macedóniába helyezték, és bár most nagy a fölfordulás, az a tiszt, aki itt, Zomborban átveszi tőle a századot, az éjjel megérkezett a családjával, és most – válság ide vagy oda – át kell neki adni a lakást. Úgy mondta ezt az unokahúgom, mintha az a parancs ide szült volna a szomszédba, mondjuk Apatinba, ahová fél nap alatt gyalog odaérhetünk. Ő is katonatisztgyereke volt, rengeteg ilyen jövésmenést látott. Akkor még nem tudtam, hogy Damoklész kardja a nagybátyám feje felett is ott lebeg, és eljön majd az idő, amikor őt meg a horvát tengerpartja dobják, mert ebben a túl nagy és önmagát talán túl erősnek képzelő országban a mozgolódás szinte kívánalom.

Most viszont valahogy túl kellett élnünk a ránk leselkedő veszélyeket, és mert az emberekben van egy ősi ösztön, hogy háborúban mindig a szeretteik közelében keresnek menedéket, az ángyom úgy látta jónak, ha azonnali hatállyal hazazsuppol. Mire föleszméltem, már be is csomagolta a holmimat a kis utazótáskámba. Így elérhettük az ötórás a vonatot, amellyel – egy cservenkai átszállással – este nyolc körül megérkezhattünk a szülőfalumba.

Fancsali képpel ballagtam le utána a lépcsőn, és ugyanígy intettem búcsút a balkonon, az én addigi helyemen pipiskedő unokahúgomnak meg a mellette szomorkodó nagymamának. Nem ilyen epilógust képzeltem el. Egy nappal korábban még minden rendben volt, már majdnem a Csukueda iránt érzett félelmemet is legyűrtem, most meg azon kaptam magam, hogy itt állok a járda szélén, és arra várok, hogy az ángyom leintsen egy fiákert, ami majd kivisz bennünket az állomásra. Hogy merre járhat most Ivana, nem tudhattam, de teljesen biztos voltam benne, hogy nem látom soha többé.

Ekkor egy kéz nehezedett a vállamra. Megfordultam, és a Csukuedát láttam fölém magasodni. Olyan volt, mint egy százéves olajfa, amelynek a gyökerei közül elfújta a homokot a szél. Azzal fenyegetett, hogy rám dől és agyony nyom, de furcsa módon ettől eltekintve nem is látszott félelmetesnek. A szeme sem szúrt annyira, mint a balkonról, sőt, ennyire közlől inkább annak a kóbor kutyáénak a riadt pillantására emlékeztetett, akit bottal kergetnek el az udvarból. Ha lett volna hozzá képességem, talán a szomorúságot is fölfedezem benne, ami jórészt annak szólt, amitől a nagymamám is rettegett. Nem olyan régen múlt el a legutóbbi háború, hogy az öregebbek ne éreznék még mindig a nyilallását a csontjaikban. Alig több, mint huszonöt éve ezen a tájon még puskák durrogtak, ott lent, a hegyek között pedig talán még mindig visszhangoznak azok a régi lövések.

Ettől félhetett az öreg, hogy ez a lerázott, ott-hagyott istencsapása utána jön, és nem volt kedve tovább menekülni, mert innen olyan nagyon nem is volt hova.

De volt még az öreg szemében másvalami is, amit jobb híján úgy neveznék: megértés. Nem volt vak, látta, hogy mivel és mennyire kínlódom, és hogy ezen a gyötrelmen nem leszek képes túltenni magam. Ivanát gyorsan elfelejtem, de ha nem tudom az államnyelvet, bármerre indulok el abból a kis burokból, ami a szülőfalum, mindig beleütközöm valami átjárhatatlanba. Ezt értette meg a Csukueda, és megsajnálta. Valamit mondott. Mély, rekedtes hangját, amíg élek, nem felejttem el, aztán a zsebébe nyúlt, és kivett egy durván faragott, de mégiscsak kedves fajtékot, egy apró lovacskát. Megfogta a kezem, és úgy helyezte a tenyerembe, mint egy kincset.

Ezzel az ajándékkal játszottam a vonaton egészen a dubokai megállóig, ahol csuda tudja, miért, megint rám tört az orrpiszkálhatnék. Az ángyom most nem utasított rendre, de nem is volt miért, mert még idejében visszafogtam magam.

Így tanultam meg szerbül: sehogy és mindenhogya. A nyelvet nem tudtam, de megértettem, miféle népek ezek, akik valaha a hegyi levegőt szívták. Félelmetesek, de hajthatatlanok, és figyelnek minden levélrezdülésre. Ivana nem is lett volna hozzám való, mert neki olyan legény kellett, akinek ha nincs lakáskulcsa, akkor is képes a balkonokon fölmászni, ahogy Bato meg Mile mutatványozott csak úgy, a hecc kedvéért.

Már lassított a vonat, amikor egy hirtelen ötlettel megkérdeztem az ángyomat, mit jelent az a szó, hogy Csukueda. Elcsodálkozott, aztán elnevette magát. Olyan, mint a dédnagyapa, csak öregebb és házsártosabb, mondta, és én ezt mélyen elraktároztam. Valójában ezzel meg is tanultam szerbül. Sokáig úgy éreztem, ennél többre nem is lesz szükségem.

Németh István Péter

Szentendrei képeslapok

Németh István Péter
(1960, Tapolca) költő,
irodalomtörténész, tanár,
Berzsenyi Dániel-díjas

Remekbe a hajdani rác kovácsok
hajlították ezt az apácarácsot,
izzó C betűik akárha zsenge
szőlőkacsok indáznak szerte
izgatottan, s mint kiket épp fuvallat sem ér,
moccanatlan mind az akantusz-levél;
s lián a vers, átbújna rajtuk a kedvedért.

•

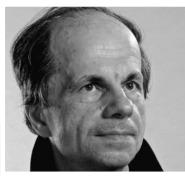
Hogy mért volt Véled olyan ismerős Szentendre?
Tán mert éppúgy hegyek vesznek körül, mint ahogy
bölcsőhelyemet, hol régente
mindeneket szintúgy tenger ringatott.
Kiszáradt fáira itt légiós veterán,
úgy futtatott föl szőlőt Zalában nagyapám
is, hátha mi holt, szebben hajt ki újra talán.

•

Kezed fogom, s az utcákon Dunáig kísér
házak homlokán a díszes lombfűzér;
s mintha a kelő Hold csak csónakként ringana,
rajta – akit szekkón is láttunk – a Szűzanya;
hogy a mennyet-földet egészen körbeérje
ölelése, a szigetről zöldfejü réce
bukik az elfolyó víz égsötét kékjébe.

•

Gépkocsiablakon át is látszott egyre még,
s én melletted mintha csak köztetek szállanék,
a nyugati égbolton nyúlt jobbra
narancs-lila felhő, nem akart foszlányokra
se szakadni, se tömörödni össze,
akárha volna az út mandzsu daru röpte,
vagy angyal kísérne Óbudáig. S mindörökre.

Karádi Zsolt
(1956, Miskolc)
főiskolai tanár,
Nyíregyházán él

Karádi Zsolt

„Itt meg kell halni, Haimonom”

Trianon élménye Áprily Lajos költészetében

A trianoni békeszerződés századik évfordulója tiszteletére megjelent *Emlékező Magyarország* című kétkötetes reprezentatív kiadvány¹ az erdélyi alkotók közül Reményik Sándor, Tompa László, Dsida Jenő, Olosz Lajos, Tamási Áron, Wass Albert, Kuncz Aladár, Jancsó Benedek, Makkai Sándor, Krenner Miklós, Tavasz Sándor, Molter Károly írásai mellett Áprily Lajostól a *Tetőn* című költeményt közli. Kétségtelen, hogy az ő munkásságában nem találni a *Végvári versek*hez hasonló alkotásokat. Az alábbiakban az Áprily-oeuvre korai szakaszának a trianoni veszteségre reflektáló darabjait vesszük szemügyre, hogy lássuk: 1920 és 1923 között született néhány olyan mű, amely – ha nem is a direkt kimondás szándékával, de – a fájdalom átesztétizálásával szövegezte a drámai helyzetbe került magyarság életérzéséről.

I.

A Marosvásárhelyen kiadott Zord Idő 1920. augusztus 15-i számának 660. oldalán látott napvilágot Áprily Lajos *Antigoné* című verse.²

- 1 *Emlékező Magyarország, I–II.* Szerk.: Gyurgyák János, Osiris, Budapest, 2020.
- 2 Vita Zsigmond: *Áprily Lajos, az ember és a költő.* Kriterion, Bukarest, 1972. 296. Vö. <https://zordido.adatbank.transindex.ro/> (Letöltés: 2021. 03. 01.) *Antigoné* alakja nagyenyedi tanárként ragadja magát: „Nem voltam klasszika-filológus, de a Bethlen-kollégiumban, melynek akkor fiatal tanára voltam, rám bízta az egyik legszebb tárgynak, a görögpótlónak a tanítását. Homérosz, aiol és dór lírai költészet, görög szobrászat, szókratészi filozófia, de

A költemény két hónappal a trianoni szerződés aláírása után jelent meg. Pomogáts Béla nagy ívű tanulmányában³, amelyben áttekinti a nemzeti tragédia történelmi okait és összefüggéseit, s ezek hatását a magyar irodalomra, számba veszi mindazon szerzőket, akik a trianoni drámát személyes fájdalomként élték meg. Közöttük említi a szülőföldjüket, szülővárosukat elvesztőket: Kosztolányi Szabadvárt, Szabó Dezső Kolozsvárt, Tóth Árpád Aradot veszítette el. Érinti a Nagyváradhoz kötődő Juhász Gyulát, a Szepességben felnőtt Krúdyt, az Erdélyi hette Móríc Zsigmondot, s a tragédiát fájó szívvel megéneklő Babitsot, Sík Sándort, Karinthy Frigyes, illetve Somlyó Zoltánt, József Attilát, Illyés Gyulát, Dsida Jenőt, Szabó Zoltánt.⁴ Pomogáts kitér a kisebbségi sorsba kényszerült írók sajátos helyzetére, mondván: „A kisebbségi magyar író [...] nemcsak történelmi csalódott-

leginkább a görög dráma s különösen Szophoklész (*Antigoné*) akkor kerültek hozzám nagyon közel. *Antigoné*-vers 1920-ban, nehéz időkben. Nem mondtam Shelley-vel: Én élet előtti életemben *Antigoné*-ba voltam szerelmes, de zord időkben emberideálomnak éreztem.” Áprily Lajos: *Oedipustól kérdezem.* In.: Á. L.: *Álom egy könyvtárról.* Szépirodalmi, Budapest, 1981. 35. Vö. Reményik Sándor: *A láthatatlan írás.* In.: R. S.: *Kézszerítés.* s. a. r. Dávid Gyula, Polis – Luther, Kolozsvár – Budapest, 2007. 60–61.

3 Pomogáts Béla: *Trianon és a magyar irodalom.* In.: *Querela Hungariae.* Összeállította: Pomogáts Béla, Széphalom, Budapest, 1996. 5–17. Újra közölve: *Trianon.* Szerk.: Zeidler Miklós, Osiris, Budapest, 2003. 874–880.

4 Pomogáts Béla: *Trianon és... i. m.* 10–11.

ságának, sérelmeinek és gyötrődéseinek adott hangot, hanem annak a felelősség- és küldetés-tudatának is, amelyre a nemzeti közösség újjáalakításának és a nemzeti identitás fenntartásának erkölcsi parancsa kötelezte. Ez a kettős: egyszerre fájdalmas és felelősségtudattól áthatott érzés szólalt meg az erdélyi Reményik Sándor, Áprily Lajos, Kós Károly, Makkai Sándor, Tamási Áron, Dsida Jenő, és a felvidéki György Dezső, Mécs László műveiben.”⁵

Áprilyt mélyen jellemezte a Pomogáts által emlegetett felelősség- és küldetésstudat. Lelki alkata azonban megakadályozta abban, hogy a napi politikával kapcsolatban hallassa szavát. A maga traumáit, életének fájdalmait hol a görög mitológiába, hol a természeti tájba transzponálta. Sosem vállalta a direkt megnyilatkozást; az első világháború emberi veszteségeit, magánéletének drámáit többszörösen átszűrte és a forma fegyelmével kordában tartó módon adta közre. Az *Antigonéban* a „nagy háború” és a trianoni országcsönkítés okozta fájdalom egyszerre van jelen. A mű a költő kései pályakezdésének idejére esik: ennek történetét – miként az ógörög irodalom iránti szenvedélyes vonzódásának titkait – többször megírta, illetve elmondta.⁶ Eme emlékezések szerint 1919 nyarán családjával gyermekkori falujában, Parajdon töltötte. „Egy véglegesen eltűnt világ emlékei s a háború végén súlyosan megpróbált falu lelki feszültsége” hívták elő belőle az öt költeményből álló ciklust, amelynek a *Falusi elégia* címet adta.⁷ A verscsokor képezte az

1921-ben megjelent bemutatkozó kötet⁸ címét: ebben is közzétette az *Antigonét*. A műből kiolvasható magatartás Áprilyra, a magánemberre is jellemző: 1920. szeptember 26-án írta Reményik Sándornak: „Jómagam nem vagyok harcos természetű, s talán ez is magyarázata annak, hogy a jelszavakkal riasztgató harcos Kolozsvár közeléből mindinkább a csendesebb Vásárhely felé terelődöm. Most ugyan teljesen természetlennek érzem magam, s ha előérzetem nem csal, nagyon hosszú időre elnémulok...”⁹ A költemény *Antigoné* monológja:

A Nap nagymessze, drága Haimon,
most oldja bíbor csónakát,
a harmat-fényű Dirke-tájon
tengerfuvalmak szállnak át,
s a szőke por éjjel be fogja
temetni könnyű lábnyomom –
Sötét az Acheron homokja:
itt meg kell halni, Haimonom.

Mit is keresnének árva-ketten,
hol égig ér a gyűlölet?
Én gyűlöletre nem születtem
és itt szeretni nem lehet;
s az őszám átka, haj, suhogva
végigsüvölt a sorsomon –
Sötét az Acheron homokja:
itt meg kell halni, Haimonom.

5 Uo. 12.

6 Áprily Lajos: *Így kezdődött*, Magyar Ifjúság, 1963/4. In.: Á. L.: *Álom egy könyvtárról... i. m.* 11–13., *Parajdi nosztalgia*. Korunk, 1971/10. 1573–1575. In.: Uo. 14–20., *Decemberi vallomás*, Pest megyei Hírlap, 1960/304. In.: Uo. 7–10.

7 Áprily Lajos: *Decemberi vallomás... i. m.* 7–8. Vö. *Így kezdődött... i. m.* 12. A versfüzért 1919 őszén a költő az Erdélyi Szemlének küldte el. A folyóirat közölte a *Nevek*, *Kolozsvári éjjel*, *Halálmadár*, *Szalonka-les* című verseit. Csépi Ibolya: *Áprily Lajos*. Ráday Kollégium, Budapest, 1987. 66. (A pályakezdekről lásd

még Vita Zsigmond: *Áprily Lajos... i. m.* 63–69. Innen tudható, hogy Áprily első versei, a *Szüret 1917*, a *Séta egy holt városban* és a *Vízimalom* az Új Erdély hasábjain jelentek meg 1918 tavaszán. Vita Zsigmond, *i. m.* 63.)

8 Vö. Kuncz Aladár: *Áprily Lajos*. In.: K. A.: *Erdély az én hazám: Válogatott tanulmányok és cikkek*. S. a. r.: Pomogáts Béla, Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2013. 191.

9 Áprily Lajos levele Reményik Sándornak. In.: *Rokon álmok álmodója: Áprily Lajos és Reményik Sándor levelezése 1920–1941*. S. a. r.: Liktör Katalin, Polis, Kolozsvár, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2014. 47.

Itt meg kell halni: Dike fénye
 ki tudja, meddig nem derül,
 mikor lesz embernek reménye
 testvért szeretni emberül?
 De lenn, törvények átkozottja,
 majd új világról álmodom –
 Sötét az Acheron homokja:
 itt meg kell halni, Haimonom.

A mű tipikusan szerepvers¹⁰: benne a lírai én Oidipusz leányának nevében szól. A kedveséhez, Haimonhoz forduló Antigoné halála okát a szeretet gyakorlásának lehetetlenségében határozza meg.¹¹ A mű tere és ideje az örök mitikus tér-idő: motívumai (Dirke¹², Diké¹³, Acherón¹⁴) a vallomás az ógörög mítosz díszletei között hangzik el. A szerelmesét megszólító leány kijelentései az öngyilkosságot megelőző órák egyikében születnek. A végtelen távolság leszállo alkonyati fényében elhangzó szavak rendíthetetlen elhatározásról tanúskodnak. A kreoni önkénnyel szembeszálló törékeny lány könnyű lábnyomát éjjel majd betemeti a szőke por: tudatában van a világból való eltűnése nyomta-

lanságának. Az első versszak a fényből a sötétbe, az életből a halálba, a létből a Hádészba tart. Antigoné tudja, hogy „sötét az Acheron homokja”: a *fönttel* szemben mégis kétely nélkül a *lenn*-t választja, mert *itt* meg kell halni.

Az *itt* szemantikailag a *fönt* világa: az a hely, „hol égis ér a gyűlölet”. A beszélő önmeghatározása a kérlelhetetlen végzet tudomásul vétele. A második strófa hét *s* hangja akusztikailag erősíti az Oidipusz-mítosz felidézését: saját élete alakulásában az ősök által rátestálódott sors beigazolódását látja. Tudja, a Labdakida-átok őt is maga alá temeti. Tisztában van a Kadmosz óta az egész nemzetségét, annak bűnei miatt sújtó átokkal, de úgy érzi: ő nem arra született, mint a többiek. Áprily Lajos ezt az identitás-problémát tárja fel és emeli a mű centrumába. Antigoné alakjában azt rajzolja meg, aki büntetlen, *s* nem akar mást, csak „testvért szeretni emberül”. A Polünikész holttestét jelképesen eltemető leány bűne éppen ebből fakad: a városra támadó és az azt védő fivérét egyként szerető, nekik a végtisztességet egyformán megadni akaró Antigoné Kreón zsarnokságával szemben hőssé magasodik. A költemény nem nevezi meg Kreónt: az általa teremtett önkény az *itt* világa. Itt Dikének, az igazságosság istennőjének fénye bizonytalan jövőbe projektálódik. A harmadik strófa elején a refrénből kiemelt, *s* így nyomatékosított „itt meg kell halni” szerkezet a *lenn* helyzetébe vezet. Oda, ahol a sorsát zokszó nélkül vállaló beszélő majd „új világról” álmodhat. A három versszak végén álló refrének nem hagynak kétséget a fényből a sötétbe vágycsozó, a *itt*-ben csalódó vallomástevő elhatározását illetően.

Áprily Antigonéja természetesen nem teljesen azonos Szophoklész hősnőjével: inkább viseli az erdélyi költő arcvonásait, mint a tragikus fenség jegyeit. Igaz, hogy Szophoklésznál Antigoné azt mondja a Kreóonnal folytatott dialógusban: „Gyűlölni nem születtem én, szeretni csak.” A szelíd emberség halk szavú lírikusa önmaga meggyőződését adja kölcsön neki.

- 10 Vö. Antal Attila: *Világalkotó elemek Áprily Lajos költészetében*. Kriterion, Kolozsvár, 2003. 94. Láng Gusztáv: *Áprily-problémák*. In.: L. G.: *Kivándorló irodalom*. KOM-PRESS, Kolozsvár, Korunk Baráti Társaság, 1998. 77. Jancsó Elemér: *Az erdélyi magyar líra tizenöt éve*. Kolozsvár, 1934. 48. Pomogáts Béla: *Magyar irodalom Erdélyben*. Pallas-Akadémia, Csík-szereda, 2008. 168.
- 11 Antal Attila: *Világalkotó elemek... i. m.* 94.
- 12 Dirke: Lükosz király második felesége. A király, hogy Dirkét elvehesse, első feleségét, Antiopét eltaszította magától és tömlöcbe záratta. Antiopé ikerfiai nem nézhették tétlenül, hogy Dirke milyen kegyetlenül bánik az anyjukkal, ezért bosszúból egy dühöngő bika szarvához kötötték, majd holttestét egy forrásba dobták. Jean-Claude Belfiore: *A görög és római mitológia lexikona*. Saxum, Budapest, 2008. 173.
- 13 Diké: az igazságosság istennője, Zeusz és Themisz leánya. Inkább a megtestesült fogalom, mint eleven vonásokkal felruházott, szemléletes mítoszalak. *Mitológiai Enciklopédia*, I. Főszerk.: A. Sz. Tokarev, Gondolat, Budapest, 1988. 663.
- 14 Acherón: az alvilág folyója, ezen szállítja égisz Kharon a holtak szellemét. Uo. 629.

A fivérét az uralkodói paranccsal szembeszegülve vakmerően eltemető, ezáltal a halált tudatosan vállaló hősnő cselekedetének indítóokát a költő a szeretet kifejezését ellehetetlenítő korban látja. Antigoné nála a gyűlölet tobzódásának közegében nem tud élni. A csonka élet helyett választja Hádész birodalmát, ahol emberibb világról álmodik.

Az *Antigoné* – mint erre Antal Attila is utal – Áprily *Vallomás* című versének előképe.¹⁵ A két műben a lírai alany az *álomban*¹⁶ jelöli meg a cselekvés lehetőségét:

Igaz -: én itt a sorssal nem csatáztam,
én döbbszemmel láttam itt a vért,
és nem lengettem omló barrikádon
fehér zászlót a véres emberért.

Viharokból kibomló új világért
csak álomom volt, nem lobbanó vitám.
Rohamra nem harsogtam riadókat
jövő-ködökbe zúgó trombitán.

A seb, mit rajtam vad kor ökle zúzott,
sötét heggé simult minden dalon.
De mint a monda tóba hullt harangja,
a mélyben él az ember-fájdalom.

S én nem tudom, hogy meddig él a versem,
titánok halnak, tornyok rengenek.
Ahol világ-traverzek összedülnek,
a vers, a versem hogyan halna meg?

Ha nem leszek, nem fogja tudni senki,
sorsomnak mennyi furcsa titka volt.
A hült sorok: megannyi érc-koporsó,
s a könyv, a könyvem gránit-kriptabolt.

15 Antal Attila: *Világalkotó elemek...*, i. m. 95.

16 Hasonló gondolatot fogalmaz meg Reményik Sándor 1923-ban keletkezett, Olosz Lajosnak ajánlott verse zárlatában: „Mikor a lét pillérei inogtak / És mint a viasz, minden elhajolt, / Egyetlen ércnél szilárdabb valóság, / Egyetlen tett: a költő álma volt.” (*Az egyetlen tett...*)

De túl romon, ha perce jön csodáknak,
a mély megkondul, mintha vallana,
s a bolt alól harangtisztán kicsendül
s magasra száll az ember dallama!

Áprily Lajos az 1924. február 4-i dátummal el látott – valószínűleg a nagyenyedi Bethlen-kolégiumban tartott – előadásának szövegében azt írja: „A világ fájdalmas vajadásának apokaliptikus korszakában nem árt néha a fájdalom teremtőerejéről elmélkedni. Megkínzott száza és ezrei a világvonaglásnak: ma mindannyian gyöngykagylói vagyunk a felkavart tengerfenéknek, melyeket sebző homokszemekkel szórt tele az elementáris kavarodás. És talán a mi homok sebezte testünk sem szenvedhet haszontalanul, a mi fájdalmunknak is teremtenie kell valamit: az emberiség tömegfájdalmából az emberiség jobb jövőjének igazgyöngye fog megszületni.”¹⁷

Az elvesztett Erdély és a Trianonban elszakítottak keserve örökké sajgó fájdalomként határozta meg Áprily Lajos munkásságát. Az *Antigoné*¹⁸ némely sora következtében értelmezhető a trianoni tragédia versbe emeléseként is¹⁹, jóllehet Vita Zsigmond a költeményt a *Nevek* ciklushoz tartozó műnek tartja.²⁰

17 Áprily Lajos: *A produktív fájdalom*. In.: Á. L.: *Álom egy könyvtárról...* i. m. 168.

18 Az Oidipusz-mítosz Áprilyt haláláig elkísérte: időskori költészetének két darabja tanúskodik erről (*Oedipustól kérdezem* [1965] és a *Oidipusz leánya* [1959]). Ez utóbbi nemcsak a főntebb említett Shelley-mondat miatt érdekes, hanem azért is, mert benne az Antigonét örök etikai mintaként értelmező lírikus szólal meg: „Te adtál ember-ideált, / míg jártam útam számkivetve. / Kreón ma is halált kiált / gyűlölni nem tudó szivekre.” Vö. Vita Zsigmond: *Áprily Lajos...* i. m. 81., 221.; Antal Attila: *Világképalkotó elemek...* i. m. 96., 231–233.

19 Vö. Surján László: *Dike fényére várva*. https://gondola.hu/cikkek/115693-Dike_fenyere_varva.html (Letöltés 2021. 03. 6.) és Üő: *Diké fényére várva*. Aracs, 2020/2. 53. http://www.epa.hu/03400/03482/00076/pdf/EPA03482_aracs_2020_2_053.pdf (Letöltés 2021. 03. 14.)

20 Vita Zsigmond: *Áprily Lajos...* i. m. 81.

Áprily Trianon tragédiáját rejtjelezettebben írta meg, mint Reményik, aki a Végvári-korszak *sodró erejű verskiáltványai*²¹ (és sok halvány megoldású mű mellett) harsányabban reagált a magyarság sorsának alakulására, s akinek ekkori munkáiban, a kisebbségi költői szerep vállalásában (a korábbiakhoz képest) a lírai önidentifikáció átalakulása figyelhető meg.²²

II.

Áprilynak a *Kolozsvári éjjel*, az *Opitz Mártonhoz*, a *Nyár* és a *Tetőn* című versei²³ hozhatók közvetlenül kapcsolatba Trianonnal.

A *Kolozsvári éjjel* az Erdélyi Szemle 1920. 13–14. számában jelent meg: benne a lírai alany „látogatást tesz” a kincses városban. Ismeretes,

- 21 A kifejezés Kántor Lajostól származik. Lásd: Kántor Lajos: *Reményik Sándor – a mítosz és az erdélyi valóság: Reményik (1890–1941) és utóköra (1983–2006)*. Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2007, 33.
- 22 Vö. Kántor Lajos: *Expanzív erdélyiség*. In.: Kántor Lajos–Láng Gusztáv: *Száz év kaland: Erdély magyar irodalmáról (1918–2017)*. Bookart, Csíkszereda, 2018. 97.
- 23 Közéjük tartozik *A Fejedelemhez*. Az „alkalmi vers” 1922 őszén keletkezett: a nagyenyedi Bethlen Kollégium ekkor, 1922. október 7–9-e között ünnepelte alapításának háromszázadik évfordulóját; a költő művét erre az alkalomra készítette. Lásd: Vita Zsigmond: *Áprily Lajos...* i. m. 100.; Csépi Ibolya: *Áprily Lajos...* i. m. 90.; Antal Attila: *Világalkotó elemek...* i. m. 119–120. 1922. szeptember 27-én írta Reményik Sándornak: „Az óda – sajnos – nagyon kínosan készül, életemben először esik meg, hogy megrendelésre írok verset, s nem belső iniciatívából. Az is nehezíti a problémát, hogy unt rímeimtől a nem kevésbé kötött alkaioszi formához menekültem...” *Rokon álmok álmodója...* i. m. 113. A mű végül nem antik formát öltött. Erről lásd Áprily Reményikhez 1922. október 12-én szóló sorait. (Uo., 114.) *A Fejedelemhez* az erdélyi történelem legkiválóbb alakjait, Kőrösi Csoma Sándort, Apáczai Csere Jánost, Bolyai Farkast, Kemény Zsigmondot idézi meg. A 16–17. strófa hozható kapcsolatba Trianonnal: „Színed előtt ma is riadva állunk, / sírből kiszállt az ősi félelem: / árvízzel csap ki fundamentumodra / a száguldó világtörténelem. // Hullámaid már templomodra küldi, / zivatarából pusztulás süvölt, / lábunk alatt ijeszítő rendüléssel / indul a régi fejedelmi föld.”

hogy Áprily Lajos családja 1899-ben, a parajdi gyufagyár leégése után költözött Kolozsvárra, ahol az ifjút – későbbi pályája szempontjából is – rendkívül fontos szellemi élmények érték. A megpróbáltatásokkal teli családi körülmények hatása mellett a református kollégiumban töltött esztendő, majd az 1905-től 1909-ig tartó egyetemi évek nagyban hozzájárultak művészi arcélének kialakításához. Kolozsvárott születtek első Heine- és Uhland-fordításai, itt kezdte el tanulmányozni a görög költészetet, s egyetemistaként Reviczky, később Ady hatása alá került. Ez idő tájt ismerkedett meg német fordítások nyomán a klasszikus orosz irodalommal, s lett kedves szerzője Puskin és Turgenyev. A *Kolozsvári éjjel*ben megjelenített éjszakai látogatás éppen ezek miatt ébreszt benne fájdalmas emlékeket. Jobban mondva a fiatalos nosztalgiát mindezek *elvesztése* hangolja át. Mindaz, ami múlt volt, eme kései órára már elenyészett. A „rég város” nem ismer rá visszatérő fiára; a sarki bolt, a kopott kövezet, az akáclobok, a zongoraszó, a kertajtó: minden idegenül fogadja. Az éjszaka, a holdfény, a „virághavas tér”, s a tizenharmadik sor Adyra emlékeztető felsorolása („dalok, tüzek, csodák”) az egykor birtokolt értékek megsemmisülését jelzi. A poentírozott zárlat („Ahasvér, gyerünk tovább!”) a romantika kedvelt (és Áprily által 1924-ben is megénekelte) bolygó zsidójának²⁴ alakját emeli a versbe. A megszólítás következtében a szövegjelentés az Ahasvérus-legendával, a „kisebztet lábbal, roskadozva, fázva” örökké vándorló, kitaszított ember örök fájdalmának asszociációjával bővül. A költemény szokatlan formában íródott: a 9-8-9-4 szótagos, keresztrímes, jambikus lejtésű sorok között a strófánkenti negyedik mindig egyetlen jambusi dipódia. A kiegyensúlyozott szerkezetekhez vonzó Áprily rendhagyó megoldásának rövid sorai az idegenné válás megfellebbezhetetlenségét erősítik.

- 24 Ahasvérusról lásd: *Mitológiai Enciklopédia*, II. i. m. 325–326.

A trianoni tragédia közelében keletkezett az *Opitz Mártonhoz* című költemény is. Az 1922 februárjában a Keleti Újságban közzétett négystrófás vers Áprily legszebb vallomásainak egyike. A címben megszólított német barokk költőt (1597–1639) Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 1622-ben hívta meg tanítani a gyulafehérvári felsőbb humanista tanintézetbe. Opitz azonban egy esztendővel később hazatért Sziléziába. Áprily Lajos versében azt az alkotót idézi meg, aki nem szerette meg Erdélyt, ezért hamarosan távozik onnan.²⁵

- 25 Opitz Mártonról lásd: Berczik Árpád: *Opitz Márton*. In.: *Világirodalmi lexikon, IX*. Főszerk.: Király István, Akadémiai, Budapest, 1984, 675–676. Halász Előd: *A német irodalom története*. Gondolat, Budapest, 1987. 161–164. Vö. Jakab Béla: *Opitz Márton a gyulafehérvári Bethlen-iskolánál*, Pécs, 1909. Opitz 25 évesen jött Erdélybe. Akkor már jelentős költőnek számított. Itt latin nyelvet és irodalmat taníthatott. Bejáratos volt a fejedelemhez, mégsem érezte jól magát. Nyelvi nehézségekkel küzdött, s egy év alatt nyolcszor változtatott lakást. Visszavágyott abba a környezetbe, ahol költőként jobban elismerték. Teveli Mihály: *Jakab Béla: Opitz Márton a gyulafehérvári Bethlen-iskolánál*. Magyar Pedagógia, 1911, 509–510. http://misc.bibl.u-szeged.hu/8859/1/mp_1911_1682_509-510.pdf (Letöltés 2021. 03. 18.) Az újabb kutatások szerint Opitz éppen Gyulafehérváron találta meg költői hangját és hivatását. Achim Aurnhammer, Trisia ex Transilvania: *Martin Opitz' Ovid-Imitatio im siebenbürgischen Exil (1622/23)*. In.: *Deutschland und Ungarn in ihren Bildungs- und Wissenschaftsbeziehungen während der Renaissance*, hrsg. Wilhelm Kühlmann, Anton Schindling, Stuttgart, Steiner, 2004 (Contubernium, Tübinger Beiträge zur Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte, 62.), 253–272. Idézi Ötvös Péter: *Opitz Márton olvas*. http://acta.bibl.u-szeged.hu/36737/1/monok60_081.pdf (Letöltés 2021. 03. 18.) Ötvös idézi Heltai János munkáját (János Heltai, Martin Opitz und sein intellektuelles Umfeld in Siebenbürgen. In.: *Martin Opitz 1597–1639: Fremdheit und Gegenwartigkeit einer geschichtlichen Persönlichkeit*, hg. von Jörg-Ulrich Fechner, Wolfgang Kessler, Herne, Stiftung Martin-Opitz-Bibliothek in Kommission, 2006, 79–103.), amely szerint Opitz gyulafehérvári meghívása a fejedelem, Bethlen Gábor tudatos és távlatos művelődéspolitikájának eredménye volt, ottani működése pedig egyenesen megerősítette az erdélyi udvar európai jelenlétét. Ötvös Péter, *Opitz Márton olvas...* i. m. i. h.

A mű arányosan felépített részekben állítja szembe egymással a *te* és a *mi* etikáját. A beszélő az első nyolc sorban tegező módon szólítja meg a Gyulafehérvárról egy év után eltávozó német költőt. Szavaiban némi szemrehányás mutatkozik, amiért az nem tudott meggyökerezni az erdélyi tájban. Szemére veti, hogy a vonzóbb jövő reményében könnyen elhagyta Gyulafehérvárt. Eme, a nehézségek elől elmenekülő magatartással állítja szembe a maradás imperatívuszát:

Mi itt keresztre rendeltetve állunk.
Minket a hűség Krisztus-szege tart.
Égő reménység: árva „húnjaid”-ból
jövőt nevelni, embert és magyart.

Élünk Golgota-fellegek tövében,
vádol a mult és rémít a jelen,
s halunk erdélyi szent Thermopylaeben
némán, büszkén, örökre névtelen.

A többes szám második személyben megnyilatkozó *én* a kisebbségi helyzetbe kényszerült magyarság nevében beszél: sorsukra rávetül Jézus alakja. A *kereszt*, a *Krisztus-szeg*, a *Golgota* szavak a megfeszítettet, Thermopylae pedig a görög–perzsa háborúk történetének egyik legdrámaibb csatáját idézi fel.²⁶ A vers az ártatlan áldozat s a hősiek helytállás magasztosságával emeli meg az anyaországtól elszakítottak szenvedéstörténetét. Az egy strófán belül szereplő bibliai, illetve antik utalás meglepő, bár a költői oeuvre-ben a *Ha megkérdeznéd* című, 1966. június 26-án írott négysoros megadja rá a magyarázatot²⁷:

- 26 A Thermopylae-i szorosban a Xerxész vezette perzsák, s a Leonidász spártai király emberei között lefolyt öldöklő küzdelemben a hagyomány szerint háromszázan haltak meg. A csata leírása: Hérodotosz: *A görög–perzsa háború*. Ford.: Muraközi Gyula, Osiris, Budapest, 2007. 451–543. Leonidasz halála: Uo. 537.
- 27 Vö. Dér Katalin: *Végzet vagy szabadság*. Képmás, 2017/5. 78. <http://epa.oszk.hu/03300/03322/00017/>

Ha megkérdeznéd tőlem, jó hivem,
 hogy mit adott e vigasságtalan lét,
 mindössze ezt felelném röviden:
 ismertem Krisztust s ismertem Anankét.

III.

Az 1920-as évek erdélyi magyarságának létél-
 ménységét Reményik Sándor (*Cassandra, Mi min-
 dig búcsúszunk, A holt fenyő, Vallomás és elöljáró
 beszéd, Mindennapi kenyér, Petőfihez, Az utolsó
 mondat problémája, Szordinós dal a mi nagy bána-
 tunkról, Az ige, Sárika repatriál, Benéz a havas,
 Vérszerződés, Sápad az arany, Ha nem lesz többé
 iskolánk...*) Tompa László (*Tavaszi áradáskor,
 Éjjeli havazásban, Viharfelhők alatt, A züllés zá-
 tonyán, Havasi tájékon, Vérözön felett, Vihar,
 Személyvonat III. osztály, Erdélyi végzet alatt, Er-
 délyi télben, Erdélyi magaslaton*) mellett legmé-
 lyebben Áprily Lajos lírája fejezte ki. A magára
 hagyott magyarság fájalmát és harcos dacát,
 a helytállás és megmaradás etikáját hirdető
 Végvári versek²⁸ (*Erdély magyarjaihoz, Eredj, ha
 tudsz!, Mindent felírunk!, A szuronyerdő, Nagy
 magyar télben Magyarok, mindenütt..., Haza, Sza-
 badság, Pünkösdi királyok, Magyar gyermekek,
 Mene Tekel, Én még szabad vagyok, Mindhalálig,
 Gyűrűt készítettetek*) hangütéséhez képest²⁹ Áprily

a lelki megpróbáltatások áttételes, megszelídí-
 tett hangján szólal meg ekkortájt keletkezett
 alkotásaiban. A húszas évek elejének két emb-
 lematikus költeménye, a *Nyár* és a *Tetőn*: az iro-
 dalomtörténet ezeket a műveket tartja a tran-
 szilvanizmus alapverseinek.

A *Nyár* alcíme utal a keletkezés terére-idejé-
 re. Csépi Ibolya azt írja, hogy a költő családjával
 1921 nyarat Marosszentimrén töltötte. Évtize-
 dekkel később is úgy emlékezett ezekre a hetek-
 re, mint a béke és a harmónia idejére.³⁰

A választott forma, a szonett, az Áprily Lajos
 által is tisztelt nyugatosok kedvelt formája.
 Juhász Gyula, Babits Mihály, Tóth Árpád szá-
 mos szonettet alkotott; Áprily ellenben keveset
 (*Szonett, Árpád, Ödön, Szület, Jozafát, Szalonka-
 les, Marathon, Bessenyei*). A parnasszista hagyó-
 mányokat magáénak valló költő az első két
 strófában az általa ritkábban használt ölelkező
 rímeket alkalmazza (abba cddc), a terzinák rím-
 képlete (eef ggf) is kiegyensúlyozott harmóni-
 át sugall. A szöveg alapkérdése az, mint Láng
 Gusztáv fölvetette, kihez beszél a lírai alany.
 Csépi Ibolya szerint a költő a feleségéhez szól,³¹
 míg Láng feltételezi „a lélektani valószínűség
 alapján”, hogy a „megszólított második személy

pdf/EPA03322_kepmas_2017_05_078.pdf (Letöl-
 tés 2021. 03. 14.)

- 28 Ezek a művek – írja Schöpflin Aladár – „[t]öbbet je-
 lentenek egyszerű verseknél, s ezért jelentőségüket
 nem lehet csupán csak irodalmi szempontok szerint
 mérni. Kortörténeti dokumentumok, kifejezői an-
 nak a lelki megrázkódtatásnak, amely a magyarsá-
 got a háború befejezése óta érte, annak a bánatnak,
 elkeseredésnek, dühnek, dacnak, reménykedésnek,
 szóval annak az egész magas hőfokra hevített ér-
 zéstömegnek, mellyel a magyarság hazája szétszag-
 gatására reagált.” Schöpflin Aladár: *Végvári versek*.
 Szózat, 1925. január 1. = *Lehet, mert kell: Reményik
 Sándor emlékezete*. Szerk.: Dávid Gyula, Nap Kiadó,
 Budapest, 2007. 72. Vö. Kántor Lajos: *Történelmi
 vakság ellen: (Reményik Sándor lírája közléről)*. In.:
 K. L.: *Itt valami más van*. Héttorony, Budapest, 1992.
 43–46.
- 29 Vö. Kántor Lajos: *A mítosz és az erdélyi valóság*. In.: K.
 L.: *Reményik Sándor...* i. m. 52. Vö. Jancsó Elemér:

Reményik Sándor élete és költészete, Lyceum, Kolozs-
 vár, 1942, 12–15.; Pomogáts Béla: *Végvári versek*.
 Tiszatáj, 2005/2. 84–88. Uő.: *Korszerű versek – kö-
 zelitések Reményik Sándorhoz*. [https://www.helikon.
 ro/korszeru-versek-kozelitesek-remenyik-sandor-
 hoz/](https://www.helikon.ro/korszeru-versek-kozelitesek-remenyik-sandorhoz/) (Letöltés: 2021. 03. 10.) Uő.: *Tanúságtétel a
 történelemről*, [https://eda.eme.ro/xmlui/bitstream/
 handle/10598/29570/EME_EM_2015-3_006_Po-
 mogatsBela_RemenyikSandorKolteszete.
 pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://eda.eme.ro/xmlui/bitstream/handle/10598/29570/EME_EM_2015-3_006_PomogatsBela_RemenyikSandorKolteszete.pdf?sequence=1&isAllowed=y) (Letöltés: 2021. 03.
 10.) Csontos Márta: *A költői beszédmód és szereptudat
 új formája: a Végvári versek*. [http://www.barkaonline.
 hu/esszek-tanulmányok/6853-a-kolt-i-beszed-
 mod-es-szereptudat-uj-formaja--a-vegvari-versek](http://www.barkaonline.hu/esszek-tanulmányok/6853-a-kolt-i-beszed-mod-es-szereptudat-uj-formaja--a-vegvari-versek)
 (Letöltés: 2021. 03. 11.) Uő.: *Trianon – Isten kezéből:
 Reményik Sándor nemzetféltő küldetéstudata*. Confes-
 sio, 2021/1. [http://confessio.reformatus.hu/
 v/638/#page1](http://confessio.reformatus.hu/v/638/#page1) (Letöltés: 2021. 03. 30.)

30 Csépi Ibolya: *Áprily Lajos...* i. m. 88.

31 Uo.

a költő fia”³², Jékely Zoltán. Értelmezésem szerint Áprily hitveséhez beszél: ez a gesztus több más versében is előfordul (*Vers vagy te is, Király-asszony kertje*).

A megmásíthatatlan, kategorikus kijelentés („Mi már a tengert nem látjuk soha”) a sorsába belenyugodott ember megállapítása, amely azonban lefojtott vágyakozást is rejt. A *mi* és a *nekünk* névmások a kijelentés közös vonatkozását jelzik: a lírai alany és a megszólított számára elérhetetlen az „olasz-kék” part. A második strófa az elképzelt és a valóságos táj ütköztetése. A látomásként megjelenített és a valóságosan megtapasztalt táj antagonizmusa képezi a versszak lényegét: a megálmodott távoli szépség, harmónia, tágasság helyett itt „falusi fűz, falusi árvaság” van csupán. A szonettszerkesztés klasszikus szabálya szerint a terzinák ellentétet alkotnak a quartinákkal: a *de* kötőszóval kezdődő kilencedik sor elindítja a felismert léthelyzet józan kimondását. Ez nem más, mint a *helyett* elfogadása. A vágyak *helyett* kibékülés az adott életformával. A versalany azonban nem lázadozik sorsa ellen, zokszó nélkül veszi tudomásul az emberi lehetőségek történelem általi beszűkülését, illetve megcsonkítását. A megvalósíthatatlan álmok helyett marad a józan megelégedés. A helyzettel történő megalkuvás. A megszólított számára a tenger valószínűtlenül távoli lesz; helyébe a közeli folyó, a Maros lép. Neki az életben ez jut osztályrészül. A vallomástevő *én* azonban a Maros hömpölygő dallamában a történelem sodrását érzékeli:

32 Láng Gusztáv: „Apák és fiúk”: *Az erélyi líra második nemzedéke és a transzszilvanizmus*. In.: L. G., *Kérdezz másképp*. Parnasszus Könyvek, Budapest, 2015. 101. Láng hozzát teszi: ha ezt elfogadjuk, akkor Jékely Zoltán „1936-ban írott *A maroszentimrei templomban* című költeményét válaszként értelmezhetjük a tizenöt évvel korábbi atyai tanításra.” Uo. A *Nyár* keletkezésekor Jékely Zoltán még csak nyolcesztendő volt.

És este kinyitom az ablakom
és a históriáit hallgatom:
egyetlen transzsilvan hősköltemény.

Neki az erdélyi táj és történelem³³ az elsodort álmok kárpótlásaként ad költői ihletet: élettervet. A patétikus zárlat a transzsilvanizmus alapművét ódai magasságba emeli.³⁴

A Kós Károlynak ajánlott, az *Esti párbeszéd*-ben megjelent *Tetőn* az archetipikus fent-lent ellentét³⁵ poétikai tartományait játékba hozó programvers³⁶. A lírai alany múltbeli élményét eleveníti fel: egy korábbi hegyi kirándulás emlékét idézi. Felütésében („Ősz nem sodort még annyi árva lombot, / annyi riadt szót: »Minden összeomlott...«) a beszélő egykori léthelyzete fejeződik ki. A két sor megfogalmazása a *Kocsi-út az éjszakában* tételmondatára („Minden Egész eltörött”) emlékeztet: Ady egyetemes hiányérzetét Áprilynál a közelmúlt tragikus eseményeinek tömör általánosítása helyettesíti.

33 Vö. Pomogáts Béla: *A láthatatlan írás: Bevezetés egy Áprily-est elé*. In.: P. B.: *Erdélyi tükör*. Kráter Műhely Egyesület, Budapest, 1995. 146.

34 Igaz, belőle kiolvasható az Áprilynál másutt is megtalálható motívum, amely a merész, fiatalos vágyak kiélése *helyett* a sorsalakulás következtében létrejövő polgári életformát jelenti. A *Hómezőkön is túl* a születendő gyermekehez szóló kérdéseket tartalmaz: „Ó, mennyi álom, mennyi tervezésem / széttepte apró, nyugtalan kezed, / mondd meg, mit adsz majd érettük cserébe? / mit adsz nekem, ha Párist elveszed?” Hasonló gesztus figyelhető meg a *Király-asszony kertje* 11. strófájában: „És most, a vesztett hegyvilág után, lásd, / reánk vár itt a völgy és fenn a rom. / Jöjj s mondd utánam halk asszony-szavadal: / Jó itt nekünk az áruló-soron.”

35 Vö. Láng Gusztáv: *Természet és tájszimbolika az erdélyi magyar lírában*. In.: L. G.: *Kérdezz másképp...* i. m. 180.

36 A vers gazdag szakirodalmából: Csép Ibolya: *Áprily Lajos...* i. m. 88–89. Vita Zsigmond: *Áprily Lajos...* i. m. 98–99.; Antal Attila: *Világalkotó elemek...* i. m. 47. 114. Vö. Pomogáts Béla: *A transzsilvanizmus: Az Erdélyi Helikon ideológiája*. Akadémiai, Budapest, 1983. 153–155. Uő.: *A helikoni költészet*. In.: P. B.: *„Transzsilvan hősköltemény”: Az erdélyi irodalomról*. Krónika Nova, Budapest, 2001. 96–98. Uő.: *Erdélyi gondolat, erdélyi irodalom*. P. B.: *Jelenben élő múlt*. Napkút, Budapest, 2013. 217.

A „Minden összeomlott” szövszerkezet a trianoni döntés után kisebbségi sorba taszított magyarság lélekállapotát összegző kijelentés: a beszélő ebből a helyzetből menekül lenről föl, a magasba. Az én tehetetlen nyugtalanságát fejezi ki a második strófa: a benne megjelenő „hegyekre mentem” szintagma elvezet a *lent* káoszából a *fent* harmóniájához³⁷. A költeményben létrejövő ellentét az „ott lenn” és az „itt fenn” világa között értékképzést jelent: a völgy zsidongásával szemben áll a mozdulatlan hegy nyugalma. És nemcsak nyugalma, békéje is. A vallomástevőt békességes *esztenával*³⁸ és békességes szóval váró, fehér sajttal kínáló román pásztor testesíti meg a harmóniába oldódó humánomot. A gesztus megváltoztatja a zaklatott lelkiállapotú, a havasokban barangoló magyar kedélyvilágát: a sötét gondokkal terhes völgy felől érkezve a magasban kitágul előtte a horizont, lelkét „egyszeriben bizalom és öröm tölti be”.³⁹

37 Láng Gusztáv a *fent* és a *lent* motívumpárját érték és értékhiány szembeállításaként értelmezi. Láng Gusztáv: *Az irisórai szarvas*. In.: L. G.: *Kivándorló irodalom...* i. m. 85. Vö. Balázs Imre József: *Áprily Lajos, az első kötetes költő*. Jelenkor, 2021/2. 199–200.

38 Esztina: juhszállás. *Erdélyi szótörténeti tár* III. Szerk.: Szabó T. Attila, Kriterion, Bukarest, 1982. 469. A *Magyar Néprajzi Lexikon* szerint az esztina „a fejősjuhászattal kapcsolatos szállásgazdaság, elsősorban az a legelőterület, ahol az esztinaház áll. *Magyar Néprajzi Lexikon* I. Főszerk.: Ortutay Gyula, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 733.

39 Pomogáts Béla: „*Transzszilván hős-költemény*”: *Áprily Lajos: Tetőn*. In.: P. B.: *A szellem köztársasága*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004, 259. Pomogáts szerint a műbe foglalt hegyvidéki vándorlás célja a belső nyugalom megtalálása: „az, hogy a történelmi eseményektől végsőkéig zaklatott magyar költő, aki egy ezerosztendős ország és egy sok évszázados életforma váratlan összeomlásának tanúja- és áldozataként nem leli a helyét és nyugalmaát a kialakuló új világban, abban a természetben találja meg lelki békéjét, amelyhez oly sok engesztelő élmény fűzi.” Uo. 257. Vö. Uő.: *Magyar irodalom Erdélyben*. Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2008. 166. Vö. Reményik Sándor: *Esti párbeszéd*. In.: R. S.: *Kézszorítás...* i. m. 52–53.

Áprily Lajos lírájában a traumatikus élmények zenévé válnak. A homokszem okozta fájdalomból gyöngyöt sarjasztó kagyló képében a kisebbségi sorba jutott magyarság győtrelemből erényt fakasztó, transzilvanista magatartásmintáját éppúgy tematizálta, mint önmaga alkotásmódját.⁴⁰ 1929-ben áttelepült Budapestre, de Erdély, a „morajos szikla-ország” szembeajgó „Láthatatlan Írás”-ként mindhalálig kísértette.⁴¹

40 Cs. Gyimesi Éva szerint itt „[a] teremtő fájdalomról van tehát szó, személyes és közös próbatételek erkölcsi-esztétikai értékévé váltható lehetőségéről, melynek elfogadásában az eredmény – a műalkotás, az erkölcsi megigazulás – gyöngyének bűvölete elfedheti az érette vállalt szenvedés tengermélységeit.” Cs. Gyimesi Éva: *Gyöngy és homok: Ideológiai értékjelképek az erdélyi magyar irodalomban*. Kriterion, Bukarest, 1992. 11.

41 *A legyőzöttek strófája* című négysorosát manapság gyakran idézik a trianoni trauma összefoglalásaként. A költemény az 1973-as *Megnőtt a csend* kötetben még nem található meg, majd csak az *Áprily Lajos összegyűjtött versei és drámái* (Magvető, Budapest, 1985.) teszi közzé először. Szerkesztője, Győri János a könyv végén azt írja: az újonnan közölt művek rendezővel „(a több tekintetben is kompetens Jékely Zoltán javaslatára) a kronológia volt és maradt, s ez most jelentősen megkönnyítette a versek elhelyezését. Még akkor is, ha a versek pszichológiai dátumát kellett kihallani.” Győri János: *A szerkesztő utószava*. In.: *Áprily Lajos összegyűjtött...* i. m. 728. *A legyőzöttek strófája* ebben a kötetben az 1940-es évek első felében keletkezett költemények közé került: az 1943-as keltezésű *A nap krónikájából* és az 1945-ös dátumozású *Nagy tél után* között található, *A nap krónikája* utáni harmadik négysorosként. Nem elképzelhetetlen, hogy mű Trianonról is szólhat; a magam értelmezése közelebb áll ahhoz a mondathoz, amely az „újgenerációs” *Irodalom 12.* tankönyvben található: „Áprily Lajos erdélyi költő rövid verse a magyar nép háborús és háború utáni veszteségeire utal.” *Irodalom 12.*, szerk., Baranyai Katalin, Velkey György László, Oktatási Hivatal – Esterházy Károly Egyetem, 2020. 42. A strófa nem szerepel a Trianon és a magyar irodalom témakörét felölelő korábbi kiadványokban (*Querela Hungariae*. i. m. *Psalmus Hungaricus*. Szerk.: Pomogáts Béla, Kráter, Pomáz, 2010., *Szétzagatott ország: Trianon a magyar költészetben*. Szerk.: Bíró Zoltán, Antológia, Lakitelek, 2010.) és az *Emlékező Magyarországi* kötetben sem.

Finta Éva

menetelnek

menetelnek végtelen sorban
 tömörülnek oszlopokban
 Vörös tér, Dózsa György útja
 Don-kanyar, Szerbia pokla
 csak mennek az áldozatévek
 testekben elhurcolt képnek
 vonulnak a sivatag időben
 fagyosban, szenvedően
 összehangoltan és szétperegve
 hangyaseregként földbe temetve
 lövészárkokban, üregekben
 tömegsírba, maguk feledten
 emléke sincsen a létnek
 mikor seregestől pusztul az élet
 géppuskák elé és gépsorokhoz
 apát a fia feloldoz
 menetelnek életidőn és ábrán
 történelmen, mint egykor a bárány
 míg otthonuk hideg és messzi
 de oda kéne visszamenni
 hol asszonyuk, lányuk a férfi
 munkáját, dolgait végzi
 szántani, vetni, aratni
 bárha létük falatnyi
 gyártani harckocsit, bombát
 munkaruhában folyvást
 aludni állva a gépnél
 nappal sem lenni észnél
 mert odakint a világ temetőket
 termel, elvermeli tőled
 szeretteidet, a létet
 feldolgozza búzának, kenyérnek
 megetetik veled a sorsod
 férjed ruháit hordod
 mert háború van, s a béke
 nem talál menedékre
 menetelnek a hangyabrigádok
 belül egy program irányoz
 vakulnak és süketülnek
 álmukban menekülnek
 s elhullanak, ahogy a század
 fejet hajt a halálnak.

Finta Éva
 (1954, Beregszász)
 költő, tanár, Sárospatakon él,
 József Attila-díjas

Kettős hazában

Beszélgetés Finta Évával

Fotó: Vadócz Dávid

Bár Finta Éva költői jelentőségét az irodalmi szakma régóta elismeri, ám pályája kárpátaljaként, majd az anyaország északi zugaiba áttelepülve is ritkán került előtérbe. Válogatáskötetének kiadására készülve, életpályája számbavételekor sok egyéb mellett erről, itthonról és otthonról, s október apropóján 1956-os családja emlékezetéről is beszélgettünk a Sárospatakon élő, József Attila-díjas szerzővel.

– *Ha csak a tényadatoknál kezdjük, már az adott kor és hely is a történelemben vezet, az ötvenes évek Szovjetuniójába és a kárpátaljai magyarság kisebbségi sorshelyzetébe. Mégis kezdjük az elejétől: honnan indul Finta Éva története?*

– Beregszászon, 1954. január 1-jén születtem. Apai ágon iparosok voltak a Finták, bár mint megtudtam, nagyapám elődei nemesemberek voltak, de tovább gördíteni a családfát már nem volt céлом, mert az ember önmaga által legyen valaki-valami, ne a származása okán.

– *Értelmiségi indíttatást is adott ez a háttér? Vagy milyen más hatások kellettek ehhez?*

– Az ötvenes években a munkásember is olvasott, apám kályhás mesterként mániákusan falta a könyveket. Nagyapám szintén kályhás volt, apai nagyanyám a beregszászi kórházban volt ápolónő, de fiatalon meghalt rapid cukorbetegségben, amikor apám két éves volt, a bátyja három. Édesapjuk ekkor a nagymama gondjaira bízta őket. Anyai ágról tisztántúli gazdálkodók voltak a felmenőim, édesanyám ipari iskolába járt, varrást tanult. Az a tíz esztendő, amit a család kivándorlóként 1928-tól 1938-ig Bel-

giumban töltött, áthangolta a falusi szemléletet, a fiúk például zeneiskolába jártak. Belgiumban a három gyermekük mellé még kettő született, köztük édesanyám, aki az első osztályt is ott végezte el. De nagyapámnak egy szénbányában dolgozva honvágya támadt, és tíz év után hazaköltöztek Beregszászba. A háború alatt két fiukat is elvesztették: Jani, a legidősebb, miután az oroszok bejöttek Kárpátaljára, át akart szökni a határon Magyarországra, soha többet nem hallottak róla, míg Miska bátyámat tizenhat évesen érte áramütés. A gyermekkoromat végigkísérte nagyanyám sóhajtozása a fiai miatt, ám nem volt szokásban a tragédiák emlegetése, apró foszlányokból raktam össze rokonaim történeteit.

– *Ezek az elhallgatások jellemezték az ötvenes-hatvanas évek Szovjetunióját? Október lévén 1956 miatt is aktuális: fennmaradhatott-e így az anyaországi forradalomnak bármiféle emlékezete a helyi magyarság körében?*

– Magáról 1956-ról nem lehet személyes emlékem, két éves múltam. De az öregek beszéltek a forradalom leverése előtti napokban

Gizi nénivel a beregszászi múzeumban, 1970

a Beregszászon átdübörgő tankokról, amikor egy kiskatona kidugta a fejét, és megkérdezte, messze van-e még Egyiptom, mert már hetek óta úton vannak.

De vannak családi vonatkozások is, részben kiderített, vagy nem teljesen elhallgatott történetek, az oroszok bejövetelétől kezdve egészen 1956-ig. Ilyen az anyai nagybátyám, egyben keresztapám története, akit a háború után elvittek „málenkij robotra”, és Szolyván kötött ki. Keresztapámból utána harapófogóval se lehetett kihúzni semmit az ott történteokról, az viszont történelmi tény, hogy a szolyvai foglyok többsége soha nem tért haza. A traumák hatására bezárkóztak az emberek. Egy másik történet: egyik barátnőm édesanyja üzent, látogassam meg, mesélni akar a felmenőimről. Ismerte a dédapámat, aki a szolyvai erdőgazdaság főerdésze volt. Sajnos, mire meg tudtam volna látogatni, már meghalt, ám így is értékes információhoz jutottam, mivel dédapámról és hivatásáról sosem hallottam. Özvegye, akit csak bolond dédikének hívtunk, kelleetlenül, kevés törődéssel nevelte fel a nyakába szakadt félár-

va unokáit, nem szerette a Fintákat. Itt is vannak kiderítetlen dolgok, mert megtudtam, hogy dédapámnak ez volt a második házassága. A Finta-ág tele volt titkokkal és hallgatással.

A közvetlen '56-os családi érintettség megismeréséhez nekem is kellett nyomoznom. Azt tudtuk, hogy édesapám bátyja, Tibor a háború után átlógott Magyarországra, meg is nősült Budapesten. Mint később kiderült, 1956-ban benne volt az eseményekben, utcai beszédet is tartott, állítólag fényképes nyoma is maradt. A forradalom leverése után menekülnie kellett, így kötött ki Amerikában. Sokáig nem adott életjelet magáról, majd egy-egy karácsonyi üdvözlőlap érkezett az apja címére. A „Merry Christmas!” felirat alá mindössze ennyit firkanthott: Tibi. Apámmal nem vette fel a kapcsolatot, szerintem nem akarta a cenzúra figyelmét ráirányítani. Egyetlen családi fotót küldött még, szinte kísérszöveg nélkül, ezen a nyomon indulhattam el, és jóval apám halála után sikeresen felkutattam a nagybátyámat és három unokatestvéremet, a fiait. Tőlük tudom, hogy Tibor 2006-ban két fiával elindult Budapestre, Beregszászba is eljutottak, megkeresni az öccsét és családját, de ekkor már a szüleim nem éltek, s addigra én és a húgaim is áttelepültünk a családjainkkal együtt. A nagybátyám már az osztrák–magyar határon sokkot kapott, olyan élmények emléke tört rá, hogy a fiai alig tudták átvonszolni. Talán ezek hatására kapott strokeot még ebben az évben. Felgyógyult, de már akadozva beszélt, amikor felhívtam telefonon.

Ezek a dolgok maradtak meg nekem '56-ról, ilyen szövevényes családtörténetek, évtizedekig elhúzódó titkokkal, hiányérzetekkel.

– *A hatvanas-hetvenes évek beregszászi magyar közegébe visszatérve, már egy kezdődő irodalmi pályát, fontos embereket, benyomásokat, iskolákat találunk. Kezdjük Kárpátalja pedagóguslegendájával: Drávai Gizella neve és hatása sokszor, sok helyen elhangzott már – hogyan és mikor került a szárnyai alá, s mit adott élete és pályája alakulásához?*

– Drávai Gizella az első világháború alatt vesztette el görögkatolikus pap édesapját, s az egyházi árvákat gyakran adták pedagógiai pályára, így lett tanár. Közünk azáltal lett egymáshoz, hogy ismerte a családjunkat – nagyapámat is –, apámat kiskorától. A bolond dédike nem sokat törődött a két fiúval, Gizi néni pedig be-behívta magához apámat, és megvarrta a fenekén a szakadt nadrágot. Félárvaként érzékeny volt a másik árvaságra. Aztán ötödikben Gizi néni tanítványa lettem, magyar nyelvet és irodalmat tanított nekem. Magányos volt, az édesanyjával élt. Férje, a beregszászi zeneiskola egykori igazgatója budapesti származásúként a háború után visszament a fővárosba, s Gizi néni az édesanyjával maradt, aki idős korára szellemileg leépült, elszökösött otthonról, ezért őrizni kellett. Így mindig megkért valakit, hogy vigyázzon rá, amíg ő tanít. Egy alkalommal apámat is megkérte, engedjen engem át délután, mert szeretne végre pihenni, és nincs más, akinek szólhatna. Tizenkét éves voltam ekkor. Apám gyermekkori adósságát törlesztve beleegyezett, s ez vezetett oda, hogy huszonegy éves koromig kétlaki lettem. Olyan szellemi környezetbe csöppentem, ahol napirenden voltak az érdekes vendégek, a magasröptű, irodalmi témakörök, erkölcsi és hovatartozási kérdések.

– *Horváth Anna képzőművész személye is megkerülhetetlen az Ön életében. Őt is Drávai Gizella szellemi környezetétől kapta?*

– Igen, Horváth Anna keramikus-szobrászművész szinte mindennapos vendég volt Gizi néni parasztkorok vályogházában. Gizi néni tizenhárom évvel volt idősebb, Anna az ő bátorítására látott neki az agyagozásnak, s kerámia-szobraival két éven belül az Ukrán Képzőművészeti Szövetség tagja lett. Barátnők voltak, mégis állandóan vitáztak. Ez a két korosodó nő hatott erőteljesen az én világlátásomra, művelődésemre is. Nemcsak az én életemre gyakoroltak nagy hatást, az egész város szellemi légkörét meghatározták, sőt: egész Kárpátalja magyar etnikumát befolyásolta jelenlétük.

– *Hol, hogyan kezdődött maga az alkotás, az írás? Voltak klasszikus vagy kortárs mintái, előképei?*

– Nem terveztem, hogy írni fogok, bár gyerekként is sokat olvastam. Tizenöt-tizenhat éves koromban naplóírással kísérleteztem, de rájöttem, hogy nem sok érdemleges dolog történik velem. Gizi néni eközben levelezésben állt az akkori irodalmi élet népszerű alakjaival, Váci Mihállyal, Ratkó Józseffel, Czine Mihállyal és a történészekkel, akik a hivatalos és szigorúan cenzúrázott kárpátaljai látogatásaikon titokban fel-felkeresték otthonában, s a személyessé váló kapcsolatok barátsággá lettek. Így történt, hogy Váci Mihály halála 1970-ben családi tragédiaként nehezedett ránk, s én, a kamaszlány

Antall Istvánnal Horváth Annánál, 1985

tollat ragadtam, hogy első, vershez hasonlítható írásomat elkövessem. Később Németh László halála is személyes gyászt váltott ki belőlem. Ilyen intenzív gyermeki rajongással éltem az irodalmat akkoriban.

– *Hogyan nézett ki az akkori kárpátaljai magyar irodalmi közeg?*

– Nemzedékem néhány évvel idősebb tagjai az Ungvári Állami Egyetemen pezsgő szellemi

és kulturális életet éltek, öntudatos nemzeti hovatartozással alakítottak népi táncgyűttest, szamizdat irodalmi lapot, éltek képességeik és lehetőségeik maximumát. Ebben partnerük volt az egyetem néhány tanára, élükön Fodó Sándorral, valamint a költő Kovács Vilmossal. Élénk, mozgalmas szellemi megjelenésük azonban nem szolgálta a fennálló rend érdekeit, aminek felszámolásához alkalmas hátteret biztosított a Balla László és Kovács Vilmos közötti kibékíthetetlen ellentét. Balla az egyetlen magyar nyelvű napilap, a Kárpáti Igaz Szó főszerkesztője volt, nem jelentős szerzőként, ám kiváló szervezőként, aki meg tudta győzni a fölötté állókat ötletei fontosságáról, a sokkal tehetségesebb Kovács Vilmos viszont megvesztegethetetlen értékítéletével a fiatalok mellett állt, segítette fejlődésüket, és ezzel szembe is állította őket azzal, amit a hatalom képviselt. Végül diákokat rúgtak ki az egyetemről, kézzel stencilezett kis lapocskájukat betiltották, és

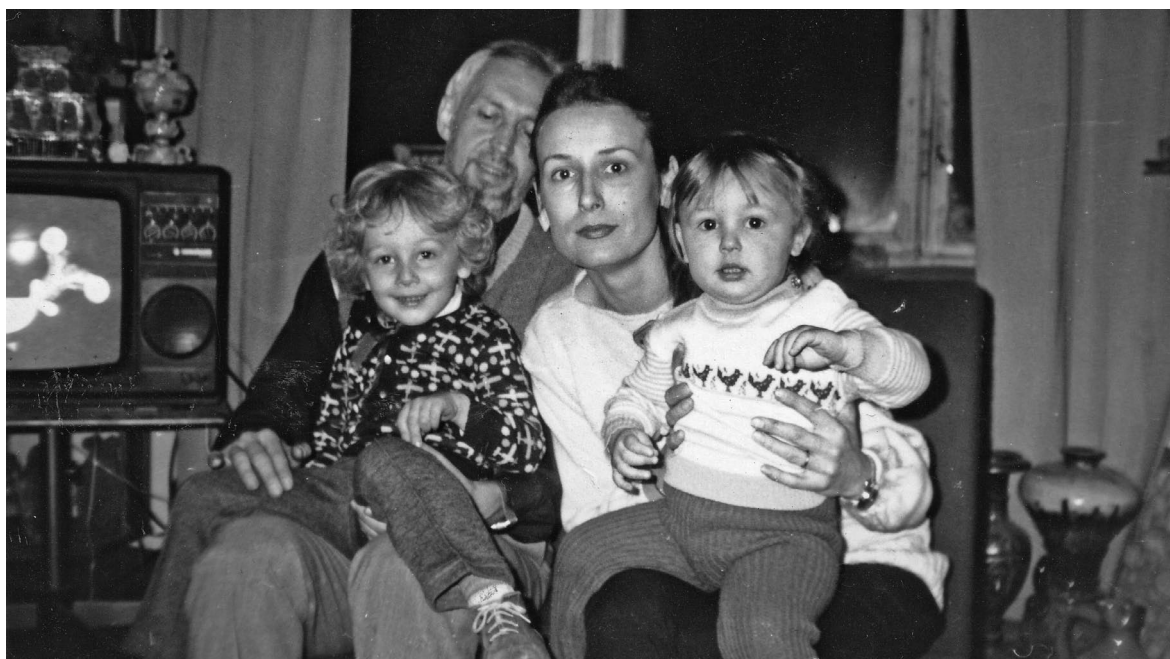
1992 augusztusa, a Magyar Írók I. Világtalálkozóján Tóth Krisztinával, Mezey Katalinnal, Oláh Jánossal és Kulcsár Katalinnal

fiatal tehetségek lettek hosszú időre nemkívánatosak az újságok hasábjain. Én nem igazán tartoztam ehhez a közösséghez, a néhány év korkülönbség elválasztott bennünket, s mire egyetemista lettem, lecsengett ez a kulturális háború, bár a viszonyok csak részben rendeződtek. A vízváltó események sok tekintetben visszavetették a kárpátaljai irodalom önállóodását, viszont más folyamatokat felgyorsítottak. Láthatóvá váltak az erőviszonyok és az értékek, könnyebb volt dönteni, kiállni valami mellett, akár a magunkra maradás árán is.

– 1979-ben jelent meg végül debütáló könyve, a Vállalkozás az örömré. Már kirajzolódik az egyén, egzisztencializmus és egyetemesség későbbi, jellegzetes kérdésköre, s a kritika is óvatos dicsérettel fogadja. Egy helyen szinte megkönnyebbülten írják, hogy nem a kisebbségi sors áll központban. Ehhez jelen kellett lennie az öncenzúrának?

– Első verses füzetem a Kárpáti Igaz Szó hasábjain jelent meg egy sorozat keretében. Balla László ötlete volt, hogy így juttassa kötethez a pályakezdő szerzőket. Az ungvári Kárpáti Kiadó főként az ukrán nyelvű politikai brosúrák nyomtatására érezte magát hivatottnak, így történt, hogy első könyvecském a „csináld magad” ötletéből táplálkozva újságból kivágható, saját kezűleg összefűzhető, ám nagy példányszámú kötetke lett, s eljutott csaknem minden magyar háztartásba. Nehezen adtam ki a kezemből az írásaimat, hiányoltam egy hozzáértő kritikusi látásmódot, amely segítségemre lehetett volna. Az is nyilvánvaló, hogy kisebbségi helyzetünkről írásban nem nyilatkozhattunk, a velünk szembeni elvárások erősen tereltek ideológiailag. Persze, hogy működött az öncenzúra! Az ember, ha ragaszkodott a mondanójához, megtanulta metaforákba csomagolni. S az is egyfajta menekülési útvonal volt, ha gondolatban kiléptünk kisebbségi helyzetünkből, és valami nagyobb szellemi egységbe próbáltunk integrálódni.

– Az 1987-es Idő – korongon ezen a vonalon eljut a végső kérdésekig: a múlt, jelen, jövő szám-

Horváth Anna vendégei vagyunk 1991-ben (dr. Szabó Istvánnal, Szabó István Kevével, Szabó Eszterrel)

bavétele, a honnan jöttünk, hol vagyunk, hová tartunk alapkérdései már a nagy „miért?” felé mutatnak.

– A cím is mutatja, mennyire foglalkoztatt az idő fogalma. A lokális jelenségek csak részben kötötték le a figyelmemet, ért is olyan kritika, hogy nem tükröződik írásaimban a tájegység. Ezzel nem tudtam mit kezdeni: a gondolkodásomat nem tudtam Kárpátalja szűk terében elhelyezni, bár abból kiemelni sem. Aztán a kötet anyagával öt évig packáztak a Kárpáti Kiadónál, majd végül küllemében életem legnagyobb csalódása lett. Pedig Horváth Anna nagyon szép grafikákkal illusztrálta, a borítóját is megtervezte, de az egymás alá préselt verseket addig zsugorították, míg négyzetes borítékká torzították, a grafikákat pedig bélyeg méretűre. Tárgyi mivoltában az egész valami jellegtelen és hitvány dolog lett.

– *Mennyire érezhette magát a kárpátaljai magyar irodalom az illyési ötágú síp részének, integrálódhatott-e a teljes magyar irodalomba? S itt az anyaországi kapcsolódási pontokat az Ön pályájá-*

ra és személyes sorsára is vonatkoztatnám, hiszen a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulójának sűrű időszaka az áttelepüléssel zárult, következő kötetei már Magyarországon jelentek meg.

– Nem tervezhettük integrálódásunkat a magyar irodalom egészébe a Szovjetunió belüli elzártság miatt, az is csoda, hogy ez a százhusz-eszresre becsült magyarság annyi művészt, tudóst, jól képzett szakembert ki tudott termelni magából. A Szovjetunió széthullásával, a teljes gazdasági csőd ellenére is, olyan átalakuláson ment keresztül a vidék, ami pozitívan befolyásolta a magyar lakosság önértetét és szellemi terjeszkedését. A kortárs helyi irodalmi életben is szóhoz jutottak elhallgatott szerzők, így Vári Fábán László, Fodor Géza, s lett annyi értékünk, hogy azt mérlegre tehattük. 1992-ben, a Magyar Írók I. Világtalálkozóján, Keszthelyen fel is szólaltam, és kimondtam, ami rég érett bennem, hogy eljött a megmértetés ideje, bár megítélésünkben aligha ez hozott változást, inkább az idő, az alkotások gyarapodása, a szerzők beérése és a megváltozott politikum.

A 80 éves Horváth Anna köszöntése (Eszter lányommal)

A magánéletben rengeteg jó és fájdalmas dolog történt velem ezekben az években, így kisfiam születése és édesanyám halála, amelyeket csupán két hónap választott el egymástól. A második kötetem előtti várakozásban megpróbáltam szabaddá tenni a gondolatvilágot mindattól, ami elvárásnéppé nehezített ránk, s ami valójában sem esztétikailag, sem erkölcsileg nem volt összeegyeztethető az értékrendemmel.

– *Ez a felfogás egyszerre jelenik meg nyomasztó észlelésként és bölcs rezignációként A lét dicsérete című, 1991-es kötetében és a címadó szonett-koszorúban is – miközben ekkor történt az áttelepülésük is.*

– Igen, eddigre családdunkkal, gyermekünkkel már Zemplénben élünk, ahol a férjem, dr. Szabó István háziorvosi állást kapott, de átköltözésünk és a könyv megjelenése csak időben esik egybe, egymástól függetlenek, bár a politikai változásoktól nyilván nem. A kötet anyaga még otthon született, majd Ungváron, a Hatodik Síp Könyvek-sorozatban látott napvilágot Balla D. Károly segítségével, ám így nem sokra számíthattam a terjesztésben. Pedig életem

fontos állomása lehetett volna, mert ebben tudtam elhelyezni a fórumot korábban nem kapó verseimet, s a könyv a magyarországi kapcsolatok elmélyülésében is segíthetett volna. Ez a kapcsolat ugyanis korábban, Kárpátaljáról problematikus volt a bürokratikus akadályok miatt: kétévente utazhattunk rokonlátogatás ürügyén, s azt is keresztlevelekkel kellett bizonyítani. Áttelepülésemig csak kétszer sikerült így Magyarországra látogatnom, nem számítva a Forrás és Füzi László irodalmi meghívását Kecskemétre. Ezt a zsenge anyaországi köteléket az átköltözés sem mélyítette el. A szülőföldemet viszont nem engedtem el, az átköltözés után nyertem meg a Magyar Rádió Ungváron meghirdetett drámapályázatát, így született meg a *Párkák* című verses dráma áttételesen Drávai Gizellának emléket állító első, önálló része, amely később még két résszel bővült, majd a Galéria Kiadó adta ki 1993-ban.

Az anyaországi kapcsolódások terén a már említett '92-es Magyar Írók I. Világtalálkozója volt kiemelten fontos esemény, itt ismertem meg például Dobai Pétert, Ladik Katalint, Fodor Sándort vagy a Párizsban élő Forrai Esztert. Történetek újratalálkozások is, így Sumonyi Zoltánnal, akit a drámapályázat során ismertem meg. Nagy Gáspárral is jó viszonyom alakult ki, figyelt rám, követte a dolgaimat, Miskolcon pedig meleg barátsággal fogadott az Új Holnap szerkesztősége és Serfőző Simon. Neki köszönhetem a Felsőmagyarország Kiadónál 1993-ban, *Földközben* címmel kiadott, válogatott és újabb verseimet tartalmazó kötetemet, amelyet magyarországi bemutatkozásnak szántunk a kiadóval együtt.

Az otthoni fórumok, némely kortársam, földim eközben árulásként fogták fel átköltözésünket, sokáig nem is kerültem a palettájukra. Az Együtt folyóirat megjelenése törte meg a jéget, illetve az antológiák esetén is meg-megtaláltak. Benne volt ebben a helyzetben, hogy sehol sem lehettem otthon egészen, ami nem a közérzetem függvénye volt.

– *Ez a sem itthon, sem otthon helyzet is hozzájárult a hosszú, tizennégy éves szünethez a következő kötet, a 2007-ben megjelent, rejtélyes című Vissza a Vízöntőbe megjelenéséig?*

– Igen. Ez valóban nagy kiesés volt, de a könyvkiadáshoz nem voltak eléggé mélyek a kapcsolataim, s a vidéki életforma az addigiakat is elsorvasztotta. Végül Mezey Katalin jóvoltából a Széphalom Könyvműhelynél látott napvilágot a könyv, amely a nagy időciklusokra reagált, arra, hogy az ezredfordulóval, bizonytalan és máig sem tisztázott időhatárral, de átléptünk a Halak több mint kétezer éves ciklusából a Vízöntő új korszakába. A 2000-es esztendőt olyasmi izgalommal éltem meg, mint Jókaiék annak idején a századfordulót.

– *A Szapphó a szírtén 2010-es kötetében addig nem jellemző formák jelennek meg. Minek volt köszönhető a kísérletező kedv, a nyitás az antik versvilágra? Eddigre a képzettségének megfelelően, pályája során először, főiskolai katedrához jutott: köszönhető-e az újítás annak is, hogy saját költészetét az irodalomtudomány felől közelíthette meg?*

– Egyszer egy bölcs, igényes ember azt mondta nekem, hogy egy új kötetnél nyoma kell legyen a megújulásnak. Ezt megfogadtam, mert magam is szívesen változtatok, de hogy miként ragadják el az embert az újabb ötletek, nem tudom. Arra emlékszem, hogy klasszikus versformát kerestem, amire rá tudom hangolni a gondolataimat és a versbeszédet. Így találtam Szapphó töredékes költészetére, ami éppen által hatott rám erősen, hogy oly kevés maradt meg az írásaiból. Önmagában rendkívüli, hogy néhány strófa alkalmas egy szerző életben tartására már több mint két évezrede. Arra is ráébredtettem, milyen kevés női szerző érthette meg az „örökkévalóságot”, és rejtett konfliktusként ezt is feldolgoztam. Szándékosan nem foglalkoztam Szapphó nemi identitásával, ami annyi érdeklődést vált ki ma is, mert ez életének teljesen magánjellegű természete.

A tanításnak a megújuláshoz, eleve az írásaimhoz nincs igazán köze. A főiskolai katedra mélységesen lefoglalt, és le is választotta rólam az önálló érdeklődés tevékenységét, mivel

Könyvhét, 2013 (Nagy Zoltán Mihály, Finta Éva, Kovács Sándor, Lőrincz P. Gabriella, Dupka György, Szemere Judit)

József Attila-díj, 2019

beterelt a tantárgyak követelményrendszerébe. Inkább leszűkítette a tájékozódásomat, mint bővítette. De ennek is megvolt a jótékony hatása: így kezdtem komolyabban irodalomtörténettel foglalkozni, és e nyolc évi munkám eredménye lett a Sáfáry László munkácsi születésű költő életét és munkásságát feldolgozó, *Hazamegyék* című monográfiám 2016-ban, illetve publikálatlan verseinek összegyűjtése és kiadásuk valamennyi fellelhető Sáfáry-verssel együtt egy önálló kötetben.

– *A Sáfáry-monográfiát megelőzte egy újabb válogatáskötet, a 2013-as Örök partok, méghozzá Ungváron, ám a magyarországi évek terméséből szemezgetve. Mi adta ennek apropóját?*

– Az évek múlásával egyre nagyobb lett a távolság a valós költői tevékenységem és a kárpátaljai jelenlétem között, s egy-egy kivétellel nem igazán tudtak itteni munkásságomról az otthoniak. Ekkor javasolta Dupka György, hogy adjunk ki egy válogatást a magyarországi éveim alatt született írásaimból, így keletkezett az *Örök partok*, az 1990 és 2009 közötti verseimből válogatva.

– *Legutóbb, 2018-ban két kötete is megjelent, az Ötkönyv és A tékozlás genezise. Hogyan torlódtak össze így az események?*

– A véletlen műve, hogy szinte egyszerre jelent meg a két kötet. Az *Ötkönyv* tíz év gondolkodásának, kutatásának a termése, nem véletlen, hogy az esszéversek műfaji megjelölést is használtam rá, miközben öt huszadik századi küzdő lelket igyekeztem megrajzolni. Az ötlet kidolgozása elvitte az időt, de fejlődési ritmusát nem lehetett siettetni, s ezalatt sok minden más is született. Igaz, sokszor éjjel írtam, mert mindeközben neveltem a két gyermekemet, tanítottam, s elláttam két háztartást, az azóta sajnos elhunyt férjem kenézlői szolgálati lakását és a pataki otthonunkat is, ahol az iskolák miatt a hétköznapokat töltöttük. *A tékozlás genezise* című kötetemhez ismét Dupka György érdeklődése kellett, addig kontrollálni sem volt időm a termésemet.

– *Az Ötkönyv öt személy előtt tisztelig. A mélységeiben is játékos Ili könyve fejezetéről tudható, hogy Legeza Ilonának, a megvakult könyvtárosnak íródott, aki nem érhetette meg a kötet kiadását. Mi*

irányította figyelmét a többi fejezet szereplőjére, a Sylvia Plath–Ted Hughes költő-házaspárra, valamint Marie Curie személyére; és nem utolsósorban kire utal Péter?

– Mindegyik „könyv” sok-sok előtanulmányt rejt magában, a legszemélyesebb az *Ili könyve*. Legeza Ilona harminchat évesen vesztette el a látását, utána tanulta meg a számítógép kezelését: a honlapomat is ő készítette el, s több mint háromezer könyvismertetőt írt az Országos Széchényi Könyvtárnak. Megrendítő élmény volt, amikor hatvanéves korában megismertem, s ámulatba ejtett, ahogyan a vakságát kezelte: ráébresztett, milyen fontos ismerni mások erényeit, és hogy ez micsoda témalehetőség. Ilike harcai hozták a többi szereplőmet, de a magam traumáit is beleszőttem a figurákba, Ted Hughes-ba apámét is, azonban a kapcsolódások szövevénye néha csak utólag értelmezhető. Marie Curie *Skłodowska* volt az én igazán megtalált hősöm Ili mellett, ő és a Plath–Hughes-házaspár mintegy folytatása a *Szapphó a szírtén* gondolatsorának: a női alkotók sorsa, szakmai kiteljesedése a magam példáján keresztül is foglalkoztat. Péter alakja is személyes inspirációból fakadt, ám kevés valós élménnyel. A szövegek végül leszakadtak az elsődleges személyről, s így észrevétlenül, de a szándékaimmal nem ellentétesen a bibliai Péter figurája rajzolódott tovább.

– A tékozlás genezise *a korábbiaknál hangsúlyosabban és egyértelműbben jeleníti meg a közösség, a magyar nyelv szerepét és helyét, a haza kérdéskörét – mennyire volt ez szándékos a kontrollálatlan alkotói periódusban?*

– Az ember benne él áramlatokban, érkezik a hírek a világból, bennünket érintő vidékekről, emberekről, az írás pedig olyan prizma, amely magába gyűjti az impulzusokat. A haza fogalma számomra ma is kettős természetű, és ez már aligha fog változni. Lassan már csak a nyelv marad stabil ebben a fogalomkörben, s ezt is kikezdi a társadalmi és politikai környezet. De nem aggódom: amikor megnevezem a gondo-

kat, azzal át is adom az „univerzumnak”, hogy foglalkozzon vele. Bízom valami magasabb rendűben, az emberi leleményben, s abban, hogy a kontárkodások torz végkimenetele nem szokta túlélni önmagát. A végesség nem csak a boldog dolgokra vonatkozik.

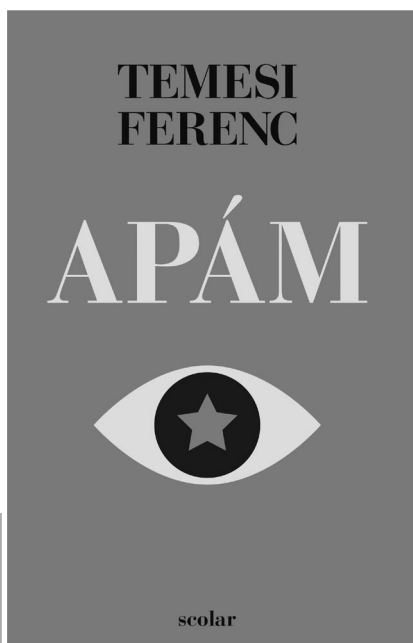
– *Jelenleg mi mindenben dolgozik, várható-e mostanában új könyve?*

– A kettős haza-fogalmam a jelenlét tekintetében igen sok gondot okoz, mert sem Kárpátalján, sem Magyarországon nem sikerült eléggé bekerülnöm a köztudatba és az irodalmi élet „sűrűjébe”, ami az önállóságom szempontjából jó, de megterhelő, ha éppen könyvkiadásról van szó. Ez azt is eredményezi, hogy nem vagyok ott a könyvesboltok polcain. Így indokoltá vált egy, a teljes alkotói folyamatot átölelő válogatás szerkesztése, ami 1979-től 2021-ig terjedően mutatja be munkáim fejlődési ívét. Az ötletgazda Jánosi Zoltán volt, akinek hálás vagyok a lehetőségért és a maximalizmusáért, hogy rávett ötleteim továbbfejlesztésére. Ez a kötet *Noé bárkáján rózsátó* címmel kiadás előtt áll a Magyar Naplónál. S persze folyamatosan dolgozom, tavaly megpályáztam az NKA alkotói ösztöndíját, újabb verseskötet megírására vállalkozva. Egy ifjúkori ötletem is előkerült, melyhez képzőművészettel foglalkozó éveimben illusztrációt készítettem. Küzdelmes év az ideit, de sok örömet és meglepetést is hozott, s én akkor vagyok rendben, ha a belső szekér gurul, ha van ötletem és inspirációm az íráshoz, és a gyermekeim sorsa is rendezett.

Luzsicza István

Luzsicza István
(1975, Budapest)
költő, szerkesztő,
Fóton él

Temesi Ferenc: *Apám*,
Scolar Kiadó, 2021.

Belső vérzés

Nemes Attila
(1972, Zalaegerszeg)
szerkesztő

Belépünk Temesi Ferenc dolgozószobájába, és halljuk, amint kommentálja a frissen leírtakat. Még tegeződünk is, ismeretségi foktól függetlenül, ahogy régi ismerősök, akik szavak nélkül is tudják, hogy mi jár a másik fejében. Csak Hrabal feleségéhez vagy Mikes nagynénjéhez mérhető tudásunk a szerző gondolatairól. Ennyire bizalmas viszonyba ritkán kerülünk íróval, még ritkábban művel. Szinte látjuk, ahogy a gondolat mondatként átszökik a klaviatúrára, majd megjelenik a monitoron. És ez a megjelenés a szó legszorosabb értelmében is igaz: a szerző a műben kapitálissal szedve, zárójelbe szorítva kommentálja a szereplőket, tetteiket, magát a szöveget.

Manapság óvatosan kell bánni a véleményekkel, nagy az érzékenység, sok a figyelő szempár, a kutató algoritmus, s hopp, már nem is elfogadható, amit mondunk, amit gondolunk. Pont, mint... De erről majd később! Erre itt van egy könyv, amely nem csupán kutat, dokumentál, nemcsak érzékeltet, szépirodalmi eszközökkel sugalmaz, de még véleménye is van. Értékel. Ott

van írásban, mindenki láthatja. És nincs tekintettel vélt vagy valós érzékenységekre. Ettől is hiteles a szöveg, amely egyáltalán nem ismeri a didaktikát, a szájbarágás nem az ő műfaja. Ebben a hitelességben, megalapozottságban pedig van helye az indulatnak, de még a túlzásnak is (AMÚGY TÚLZÁST JÓMAGAM NEM TALÁLTAM). Különösen, ha tudjuk, hogy nem egy út végére érkeztünk a könyv olvasásakor, hanem épp a közepébe, ahonnan együtt tesszük meg az utat a szerzővel. Amolyan fotel-Sztalerek leszünk. Megyünk Temesivel a Zónába, követjük a titkosba, a belső szobába. A Zóna neve ezúttal Pol Pot megye. (KÖZISMERTEBB NEVÉN CSONGRÁD-CSANÁD MEGYE, MÉG KÖZELEBBRŐL SZEGED.) Tarkovszkij világával ellentétben azonban itt nincs ígéret, olyan pedig különösen nincs, hogy valóra váljanak a legtitkosabb vágyaink: sem a kimondottak, sem a valóság. Ez a zóna a vágyölésről szól. Itt a valóság lesz titkos, és a titok a valóság. Ki akar belépni a szobába? Ezt akkoriban, az átkosban, nem kérdezték meg, Tarkovszkij igen, de nála sem

az író, sem a professzor nem akart végül. Temesi igen, az író igen, a *mi* írónk igen. Fontos a T/1. személy, szeretem leírni is, sokkal jobb, mint a T/3. személy, ahogy ők beszélnek rólunk, akiknek „munkásságát” közelről is megismerhetjük a könyvből. Az *ők* azt is jelzi, hogy nem *mi*, s azt is, hogy a *mi* egy bővebb *én*, és nem egy elszigetelt valaki (KÖZÖSSÉG, NEMZET, ORSZÁG). Olyannyira nem, hogy érdemes már mindjárt a címet is ekként értelmezni: Apáink. Mert Temesi édesapja megfigyelésének, lejárátásának, ellehetetlenítésének megírásával sokkal többet mutat meg egyetlen ember, egyetlen család történeténél. Erről így szól: „Én nem krimi írok itt, bár néha az az érzésem munka közben; nem is történelmet, hanem történetet írok (...) Én nem akarom átírni a történelmet, mint a marxista (stb.) tudósok tették, azt mondom el, milyen volt az élet, amelyről nem tudtuk, hogy történelem.” Itt ugyanis megismerjük a mások apját is, a besúgókat, a jelentőket, tartótiszteket. Méghozzá életrajzokkal együtt, amelyek a könyv végén olvashatóak. Ám előbb megismerjük őket munka közben: ez adja a mű vázát. A besúgó világa. (AHOGY AZ ALJASSÁG ÉL, SZUSZOG, DOLGOZIK.) Amitől mindez új dimenziókat kap, az pedig nem más, mint annak megértése, hogy mindez az érintettség mértékétől függetlenül, bár eltérő intenzitással, bennünk is munkál: ennek nyomait Temesi is kereste már a *Porban*, a *Kölcsön Időben*. És ne legyenek illúzióink, fogja még keresni később is. Munkál, amikor egy sutyerák lesz az iskolaigazgató, pusztán azért, mert jó káder, s azt, aki alkalmas lenne a feladatra, veszélyes elemnek nyilvánítják. Így sem mi, sem gyermekeink nem tanulhattunk a megfelelő tanároktól, mert eleve nem vették fel, vagy elbocsátották őket. Igen, kedves Z generációs Barátom, ez a Te történeted is. Kígyózik benned, mint a kábelkötegek a szerverszobában. Egyszer tutira belebotlasz. Az idő nem légüres tér, minden dátum benne van, még a gyermekeidé is. A jövő csak az előlapot cseré-

li, mögötte a készülék marad. Az idősebb Temesi Ferenc, a tanár, az iskolaigazgató története most is történik. Például a fájdalomban, ami az ifjabb Temesit, a szerzőt feszítette, űzte ennek a könyvnek a megírására. Ám a megfigyelés nem csupán Heisenberg óta torzít. Ennek ugyanis eleve van célja, indulata, szándéka. Olyan, mint az az ember, temesiesen *emberalatti*, aki elvégzi ezt a feladatot, ahogy a középiskolát, a szakmai képzést, ahol elsajátítja a technikát, amellyel felvértezve már nem zavarja a féreggé válás, mint egykor Gregor Samsát. Vagy, ahogy az egyetemet, bármelyiket, nem csak a foximaxit: gyorsan, könnyen, tanulás, befektetett energia nélkül. Tanult ember lesz. Temesiesen: (AZ LESZ A KÖCSÖG, JA). Igazából a legémelyítőbb, hogy valahogy minden olyan természetesen, magától értetődően zajlik. Hazudni kell a megfigyeltről, hogy jobb színben tűnjenek fel a tartótiszt előtt – hát hazudnak. Magától nem szolgáltat elég lejárató információt – hát provokálják, vagy még meg is rendezik lejárátását. (BÁLINT SÁNDORT, A „LEGSZÖGEDIBB SZÖGEDIT”, A NÉPRAJZTUDÓST ÉPPÚGY TÖMEGESEN FIGYELTÉK, AHOGY ILIA MIHÁLY PROFESSZOR LEJÁRÁTÁSÁRA IS ÁLLÍTOTTAK KONSPIRÁCIÓS CSAPDÁT.) És itt ismét Temesit idézném, mert tökéletesen megfogalmazza azt, mitől időtlen édesapjának és a többieknek története: „Minden – önmagát szabadnak képzelő, vagy csak önálló véleményalkotásra képes ember veszélyes.” Nekik. Te is! Ebben a nagy magától értetődésben azért megjelenik néhány abszurd elem is (ha már Kafka szóba került). A besúgó leül melléd a szobádban, a konyhádban, együtt kártyázik veled, simogatja a gyermeked buksiját, barátkozik. Így történhet meg, hogy jelentésében panaszkodik amiatt, hogy a megfigyelt még hétvégén is meglátogatja, zavarja őt pihenésében, hiszen ki szeret szombaton vagy vasárnap dolgozni. (NEMHIÁBA, DRÁGA KENYÉR A SPICLIÉ). Pedig a szerző által összeállított besúgói, tartótiszti életrajzok lehetnének siker-

történetek is, hiszen sok esetben nincstelen, képzetlen emberek emelkednek fel a ranglétrán. Egy valami hiányzik belőlük csupán önfeléd megértésünkhöz, megbocsátó, nagylelkű félre-nézésünkhöz: a tisztesség. A tisztességes cél. Mert az nem az, hogy tönkretegyük mások életét, leromboljuk egzisztenciáját, megfosszuk lehetőségeitől. No, ezekről aztán bőven olvashatunk az *Apámban*. Pontosabban nem csak ott: láthatod az arcokon, még a boldog arcokon is. Láthatod a fiatalokon, akiknek szüleit megtanították hallgatni, érdekből hazudozni, félni, megtanították az önfeladásra, gerinctelenségre. Megtanították az ostobaság, a hazugságok elfogadására, arra, hogy bajba kerül, aki egyéni-eskedik (ÉRTSD: GONDOLKODIK, NEM MIN-DENT UTASÍTÁSRA TESZ). Láthatod magadon, rajtunk, rajtam, mert az ország mi vagyunk, mi is vagyunk: a Temesi Ferencek, Ilia Mihályok, Bálint Sándorok, Csoóri Sándorok, mindazok, akiktől, és akiknek tudásától, építő munkájától

részben vagy egészben megfosztottak bennünket. És lásd: a '60-as évek végétől már vér is alig folyt, olyan, ami látható, ami megfestette volna a járdát. Nem folyt ki, pangott a szívben, és főleg az érfalakon kívül. Ebbe a belső vérzésbe haltunk majdnem bele, *mi* és a haza. Temesi könyve azt mutatja meg, hogy muszáj törődnünk vele, muszáj kezelnünk. És azt is megmutatja, hogy ez lehetséges. Túl lehet élni. Az összes komócsinokat (DIREKT KISBETŰ), mindet: kommunis-tát és simán elvtelent egyaránt. Mert, ahogy az író által is többször idézett Páskándi Géza szokta volt mondani: „A méltó túlélés a boldogság maga.”

Ha így, hát én boldognak látom Temesit, amint befejezi ezt a könyvet. Sokat és sokaknak segített, egy kicsit talán *mi* is jobban vagyunk e könyv elolvasása után. Elmondtuk, kimondtuk, megneveztük. Kijutottunk élve a Zónából. Köszönjük, Sztalker!

Nemes Attila

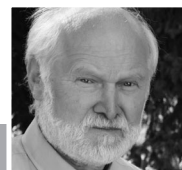

Vándorló darvak (52 x 120 cm, olaj, vászon)

SZENTMÁRTONI JÁNOS
A katarzis nyomában
Válogatott írások, beszédek és interjúk
(1998–2020)

A költő közösséget szolgáló szelleme

Kovács István
(1945, Budapest) költő, műfordító, történész, Salföldön él, Széchenyi-díjas

Szentmártoni János: *A katarzis nyomában. Válogatott írások, beszédek és interjúk (1998–2020).* Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2021.

Az irodalomtörténész Lukácsy Sándor, aki élete utolsó évtizedeiben Nemes-Lampérth József festményeinek csodálója és gyűjtője volt, súlykolta tanítványaiába, hogy a recenzióírás a legtöbb szellemi energiát és időt igénylő vállalkozás. Nemcsak az élve boncolandó művet kell megemészteni, hanem a róla született írásokat is. E tekintetben a tanulmánykötet különleges szellemi kaleidoszkópnak tekinthető, amelynek tükrében szükségszerűen megsokszorozódik az odafigyelés: el kell olvasni azokat a műveket is, amelyeket a szerző eleméz, vagy amelyekre csak lényeglátóan utal is. (Mi több, az ez utóbbiakról szóló írások se hagyhatók figyelmen kívül.)

Szentmártoni János *A katarzis nyomában* című kötetének minden írásához így közelítem. Elvileg... Merthogy a Lukácsy által megkövetelt igényességgel egy-két évet is szentelhetnék e könyvismertetés megírásának. Különösen annak tudatában, hogy e kötet szerves folytatása az *Eleven csónak. Esszék, kritikák, tanulmányok* című 2004-ben megjelent „könyvészeti

előzménynek”. Alapvető különbség, hogy *A katarzis nyomában* című kötet ilyen gazdag, sokrétű, szerzteágazó tartalommal nem születhetett volna meg, ha szerzőjét 2010 őszén nem választják meg a Magyar Írószövetség elnökének, amelynek tisztét ezt követően még két újabb ciklusra kötelességének érezte (vagy éreztették) elvállalni. Pedig a Kondor Péter által 2005-ben abból az alkalomból készített beszélgetésében, hogy a kivéreztetésre ítélt Írószövetség választmányába beválasztották, és a költői szakosztály elnökségének tagságával is megbízták, hangot ad annak a vágyának, hogy egy csendes kis helyen éldegéljen a családjával, békében, nyugalomban, hogy nagyobb szabású alkotói terveiben jobban elmélyülhessen. A „talán eljön még ez az idő is” sóhaj bizonytalanságról árulkodik.

Ez az idő azóta se jött el, s ezt másfél évtized múlva a *Könyv és diófa* című karcolatában – az olvasásra vonatkoztatva – szóvá is teszi: „Szégyellem, de amióta elnök vagyok, s mellette számos közösségi feladatot vállaltam, hogy segítsen a könyvek íróinak boldogulását, alig van

időm olvasni. Egyszerre négy-öt megkezdett könyv vár rám rendszerint a lakás különböző pontjain (ablakpárkányon, éjjeliszekrényen, konyhapulton...), de esténként pár oldal után már csukódik is a szemem...” A diófát elsőként Baróti Szabó Dávid emelte be maradandóan a magyar költészetbe az *Egy ledőlt diófához* című versével. Míg a felvilágosodás költőjének a pusztulásra ítélt, elátkozott haza szimbólumát jelenti a diófa, az Szentmártoni számára a teremtés lehetőségének újra és újra kiszökdülő védernyője.

Írószövetségi elnöki megbízatásának, a vele járó feladatoknak ugyanolyan felelősséggel tett eleget, mintha közösségi sorsregényt írna, amely befejezetlenül is része az életművének. Igaz, e feladattal a sors egyszerre állította kihívások elé, és azoknak eleget téve játszott a kezére, mert nem kis harcok, buktatók árán, de éppen a megválasztása után nyílt lehetőség az Írószövetség, az írók helyzetének – beleértve az Írószövetségen kívüliekét is – javítására. Ez azt jelentette, hogy a kultúra értékelésében és támogatásában legfelsőbb döntéshozói szinten is változás állt be. Egyrészt azért, mert egyre inkább nem úgy tekintettek a kultúrára, mint „nem termelő ágazatra”, másrészt nem arra a magán mecénatúrára bízta a támogatását, ami Magyarországon még nem létezik.

A kötethez tanulmányyszerű utószót író János Zoltán kiemeli Szentmártoni elnöki megbízatásának hozadékát is: „Az e terepeken időlegesen szüneteltetett, csökkentett avagy »elodázott« teljesítmény-kiteljesítés helyett viszont egy olyan alkotói vektor, és annak révén olyan új teljesítménykör esélye kerül az alkotó ember tudatába, amely mindaddig csak periférikusan, háttérismeretek tömegeként volt jelen műteremtő világában. Ez pedig a (magyar szakos egyetemi tanulmányai után) most ismét tudatosan gazdagított irodalomtörténeti és elméleti elmélyülésnek, ismerettágításnak a tartománya, különösen pedig az abban fogant

tradíció-értelmezés, örökség-feltárás, és ezek viszonya a kor irodalmához. Mindezekkel együtt fontossá válik egyes előd-alkotók súlyponti helyének pontosabb meghatározása is – részint az írószövetségi progresszió, részint a további személyes út kijelöléséhez.”

Szentmártoni János kiváló esztéta, aki költői érzékenysége és nyelvi felvértezettsége révén meggyőző hitelességgel és odaadással tudja megeleveníteni az általa vizsgált költőt, író, és átvilágítani művei értékeit. Bizonyosárra a *Gilgamest* magyarul újjáteremtő „istenkereső Rákos Sándorról” az *Eleven csónakban* közzétett tanulmánya („*A hitetlen imája*”). Az egyes számú mesterének tekintett költő létszemléletéről így ír: „Rákos szemében a tovább-élés mindig nagyobb kihívást jelentett. E mártírium pesszimista, keserves kiáltozásának hátterében is az egyre makacsabbul és önértetesebben fellépő *abszurd ember* áll. Következetes és megingathatatlan folytatója lesz mindannak, melyet szétrombolt a történelem vagy az isteni logika. Rákos szemléletében *az élet lázadás*. Lázadás a halál, az égi kiismerhetetlenség, az emberi kegyetlenség ellen. A legnagyobb válasz, melyet a Vég értelmetlenségére adhatunk.”

Ugyanígy visszafogott szenvedéllyel győz meg a Rákos-tanulmányt követő rövid lélegzetű írásában („*a jövő ha lesz – nélkülem széthull*”) az 1956 után „egyenirányított” irodalmi élet közönye által halálba küldött Béri Géza költői pokoljárásáról és nagyságáról. Talán ő volt a Rákosiék által börtönbe zárt és Kádárék által apránként felejtésre ítélt füveskert „fegyenc-költőinek” legkiemelkedőbb alakja. Ez a sejtetés mit sem von le a versei révén méltán ismertségre szert tett Tóth Bálint, az irodalmi életnek csak a partvonalán mozogni engedett Kárpáti Kamil, vagy 1956 „egyetlen mártír-költője”, a váci börtön udvarán debütáló Gérecz Attila értékéből. (Akinek emlékét versben – *Fénykép* – is megidézi Szentmártoni János, az 1992-ben

Kárpáti Kamil által alapított Gérecz Attila-díj egyik első kitüntetettje.)

Ha nem tudnánk azt, hogy Márai Sándort milyen eredményesen sikerült kirádrozni a magyar köztudatból, azt is mondhatnánk: botrány, hogy a rendszerváltozás utáni irodalmi-szellemi élet ugyanúgy az ismeretlenség szájkosaras homályában tartotta a Kárpáti Kamil által alapított periodika, a Stádium által feltámasztani megkísérelt füveskerti költőket, mint az 1956-ot követő bő három évtizedben. Szentmártoni János több írást is szentel felfedezőjének, Kárpáti Kamilnak, valamint a rákosi és kádári diktatúra által sújtott költőtársainak. Egyik képviselőjükről, Csillag Tiborról *A madárember* címmel közzétett nagylélegzetű esszétanulmánya nemcsak egy jobb sorsra érdemes költő kisiklásának történetét vázolja fel, hanem egy alkotói közösség létrejöttét, működését és felszámolódását is.

E tanulmányak a témát felvillantó alcíme: *Csillag Tibor és a pesterzsébeti reneszánsz*. Csillag Tibor ugyanúgy nem került be az irodalmi köztudatba, mint Bérei Géza. „Kárpáti ifjúsága hét és fél évét töltötte börtönökben. Csillagtól két és fél évet raboltak el. De amíg Kárpáti Kamilt nem tudták két vállra fektetni ezek a pokoli évek, Csillag Tibort egy életre megtörték. A börtön után egyetemi tanulmányait nem folytathatta. 1960–70 között

Zöld küllő Katinak (51 x 40 cm, olaj, farost)

portásként dolgozott a pesterzsébeti fedéllemezgyárban, majd nyugdíjba vonulásáig tizennyolc éven át az Á. K. V. könyvterjesztője volt” – olvashatjuk a sokak által összegyűrt életrajzban, amelynek lapjait kisimítgatva megelevenedik előttünk *a pesterzsébeti reneszánsz*, s így passzív szereplői lehetünk az Átlók történetének, amelyet Szentmártoni János így foglal össze tanulmányának *Átlók – avagy a pesterzsébeti*

reneszánsz alcíme alatt: „Hat, harmincas éveiben járó művész a hatvanas évek elején elhatározta, hogy – az 1945 és 1948 között lefektetett alapokra építve – új reneszánszot teremt Pesterzsébeten (nem kosztümös felvonulás formájában, hanem a legmodernebb művészet nyelvén és eszközeivel az eredeti mintájára), s hogy az egyetemes múlt irodalmi és művészeti örökségének, valamint a 20. század klasszikussá érett avantgárd eredményeinek szintézisével szolgálja saját alkotásaiban az irodalom és művészetek kontinuitását. Tagjai voltak: Gaál Imre festőművész, Kárpáti Kamil költő, Rátkai Endre festőművész, Csillag Tibor költő, Czétényi Vilmos festőművész, Juhász Sándor képzőművész, költő, filmíró és -rajzoló. Két okból nevezték el magukat Átlóknak: Rátkayt kamaszkorukban is gyakran »Átlósutcainak« hívták egymás közt és alkotásaikban, mivel ott lakott szülei házában, s a legtöbbször nála gyűltek össze hétvégenként megmutatni s megmérettetni új és újabb műveiket – másrésztől művészetüket átlóknak képzelték el, amelyek különböző irányokba tartanak ugyan, de a végtelen egyetlen, meghatározó pontján találkoznak. Mi volt ez a pont? A barátság – kérdezhetnénk. Pesterzsébet? Az itáliai reneszánsz örökség? Mindhárom. De én ezt a pontot úgy képzelem, mintha hagyma volna: többrétegű. S mindegyik réteg új és újabb jelentéstartalommal gazdagítja fölfedezésünket. (...) Csillag, csakúgy, mint az Átlók többi tagja, a külvárosi nyomorodottságban megőrződött szépséget szerette, a lehetőséget, amivé válhatna szülőföldje. Hogy amivé a valóságban, be kellett látniuk, nem lehet sohasem, legalább a művészetben kiemelkedhetne a konvenciók iszapjából. De az Átlók hiába hajtotta végre sikeresen e nem mindennapi feladatot, szembesülniük kellett azzal, hogy Pesterzsébet sohasem válik hazájává ennek a 20. századi reneszánsznak.”

A felejtés ellen című tanulmányában is bő teret szentel a „*váci füveskertiek*” 1956 utáni pályá-

alakulása ismertetésének. A felejtés anatómiai csontvázát Tóth Bálint rajzolja meg egy interjújában: „Az elzártságban, a visszhangtalanságban, az olvasónélküliségben az induló költő igen nehezen tudta bemérni a maga helyét. Hiányzott a külvilág ellenőrző ereje, a tükör, a közvélemény tükre, aki azt válaszolja: ilyenek látunk téged. Az irodalomtörténet ismerfiókból előhúzott prózai remeket – gondoljunk csak Tomasi di Lampedusa *Párducára* –, de nem ismer az ismeretlenségből előbukkanó posztumusz költői életműveket.” E visszhangtalan költői indulásnak és létnek persze volt előnye is: „Nekünk (...) nem kellett revideálni semmit, negyven éve is az volt a véleményünk, hogy a bolsevizmus egy elavult XIX. századi ideológián alapuló embertelen és bizantinikus halálra ítélt rendszer, esztétikája, a szocialista realizmus pedig nemhogy hibás, de nem is létezik...”

Az irodalmi életből kisemmizettek iránti felelősségérzet ugyanúgy munkál Szentmártoni Jánosban saját nemzedéktársai és a tőlük harmad (vagy olykor annál is több) emberöltővel idősebb, illetve fiatalabb pályatársak iránt is. Mintha kötelességének tartaná a nekik elkötelezett esztéták, kritikusok hiányát pótolni, valamint a közösségi „gondra bátor” irodalmi hagyomány képviselőit példaként felmutatni. E kérdést az *Egymásra torlódba. Nemzedéki kérdések közelmúltunk magyar irodalmában* című tanulmányában világítja meg. Ennek jegyében ír *A világ négy arca* című könyvismertetés-füzérében Nagy Ciliről, Rózsássy Barbaráról, Kleiheincz Csilláról, Csernák Andrásról, illetve *Új hódítók* címmel négy induló költőről – Bék Timurról, Marcsák Gergelyről, Polgár Kristófról, Regös Mátyásról. (2020-ban Bék Timur lett a 2002-ben állami kitüntetéssé „avanzsált” Gérecz Attila-díj jutalmazottja.) De megmeríti érdeklődésének hálóját az éppen adott év könyváradataiban is, hogy 1999-ben felhívja a figyelmet Háy János, Majoros Sándor, Koppány Zsolt, Báger Gusztáv, Rékasy Ildikó, Mezei And-

rás könyvére, 2000-ben Tóth Erzsébetnek *A lisszaboni járat* című kötetére, 2004-ben a szintén Gérecz Attila-díjas Falusi Mártonnak *Ha záig látni* címen közzétett verseire, 2005-ben a pártfogójaként tisztelt Ágh Istvánnak *A megtalált időből* című verseskönyvére. A későbbi évek kalendáriumaiba Deák László, Filip Tamás, Dobai Péter, Kárpáti Kamil olvasásra ajánlott könyvei kerülnek be az ismertetésük révén.

Az Írószövetség elnökének szinte minden héten akadt olyan, tisztéből adódó tennivalója, amely lelkileg-szellemileg az érintett elhunyt vagy élő költő- és író társ életművének alaposabb ismeretét igényelte. Legyen az születésnap és díjátadó köszöntés – Vasadi Péter, Kányádi Sándor, Albert Gábor, Csoóri Sándor, Kalász Márton, Buda Ferenc, Ferdinandy György, Szilágyi István, Szepesi Attila, Lezsák Sándor –, halotti búcsúztató vagy emléktábla-avatás – Hárs Ernő, Somlyó György, Fejes Endre, Jókai Anna, Marsall László, Lászlóffy Aladár, Bella István, Nagy András, Dobozsi Eszter, Csontos János –, valamint régebben elhunyt költők, írók megidézése kerek születésnapjuk alkalmából: Illyés Gyula, Weöres Sándor, Határ Győző, Cseres Tibor, Utassy József.

Szentmártoni János az általa a legkülönfélébb alkalmakkor méltatott kortársakról vagy nagy elődökről szólva sohasem használ panelmondatokat, rutingondolatokat (ha az ilyenek egyáltalán gondolatok). Életművükben elmélyülve emel ki olyan, alkotói lényegüket beraogyogató ideát, amelynek révén a jelenlévők is annak virágszálával távozhatnak a felszeletelt születésnap tortától, megkoszorúzott emléktáblától, a sírhantokat övező mezsgyelabyrinthból. Ahol az élethelyzet és az életkor megengedte, Szentmártoni személyessé teszi az ünneplést. Egyik meghatározó mentorát, a 2012. október 23-án Arany János-díjjal jutalmazott Oláh Jánost így méltatja már-már megrendülten: „Nem tudok elfogulatlanul szólni Oláh Jánosról, de nem is áll szándékomban. Foko-

zatosan ismertem meg őt – ő pedig, alkatából eredően, hagyta, hogy a magam tempójában nőjek fel a faladatokhoz, hozzá, a művészetéhez. Nem titkoltam soha, hogy szárnyai alatt, a Magyar Naplónál töltött tíz év során értem voltaképpen férfit, szerkesztővé. Ő mindig csak a háttérből segített, soha nem tolaodott előre, engedte, hogy mindent a saját bőrömmön tapasztaljak meg. (...) Keserősége mögött kivívott szabadság, derűje mögött bölcsesség, indulata mögött az elfojthatatlan igazságérzet érhető tetten. Úgy, hogy közben tudom, semmiféle illúziót nem dédelget magában. Az örök vesztesek nyugalmaival szemléli rendszerint a dolgokat, mégsem hagyja el magát, nem veszít a lendületéből, fáradhatatlanul dolgozik egy emberibb jövőért. Az élet zsvijából kiválva magának megálljt parancsol, és konokul építkezni kezd az emberi értelmetlenség, a butaság és a pusztítás ellen.”

Oláh János a vers, a próza, az esszé háromszögével próbálta bemérni a világot. 2016 tavaszán Bíró Gergőnek adott interjújában – „*Az idő csak kiszáritja a sebeket, de be nem gyógyítja*” – a műveiről hirtelen számvetést adó Szentmártoni leszögezi: „a vers az otthonom, de végre van nyaralóm is, a próza”. E kötet írásainak többségét számba véve hozzátehetnénk: a kettőt összekötő sétány az esszé.

Könyvének *A költészet kalózfelvételei* címet viselő utolsó ciklusában Szentmártoni János az Előretolt Helyőrségben publikált karcolatait tette közzé, amelyek így együtt, a címekkel történt tagoltságuk ellenére is, prózavers-füzérré állnak össze. Ennek lelkünkbe hasító ékkövei a mitológiaivá súlyosodó emlékek, élethelyzetek, vagyis az esendő másik ember, a *másikunk* mindennapjai... A különféle hivatali tisztségeket vállalni kényszerült Szentmártoninak nincs miért aggódnia. Ő költő a javából.

Kovács István

CRITICA

Tüskés Gábor (vál. és szerk.): *Critica. Források az irodalom- és kultúratudományi szakkritika történetéhez 1986–2020*. Reciti Kiadó, 2020.

Stamler Ábel
(1992, Kaposvár)
valláskutató, szerkesztő,
Balatonfenyvesen él

Alázat és kritika

A Tüskés Gábor válogatásában és szerkesztésében, valamint Tüskés Anna sajtó alá rendezésében napvilágot látott kötet a 2013-ban megjelent kiadvány (*Hagyomány és kritika. Könyvek, könyvbírálatok a kora újkori európai irodalom és művelődés történetéhez*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2013.) párja. Az utóbbi kötet Tüskés Gábor kritikaírói munkásságát tekintette át, a mostani pedig az általa írt, szerkesztett, társszerkesztett, sajtó alá rendezett, előszóval vagy kísérőtanulmánnyal ellátott könyvekről írott szakkritikákból közlő válogatást. Mindkét kötet kiadását az a felismerés indokolja, amit már az első könyv előszavában is olvashattunk: „míg az irodalomtörténetesek kritikus munkásságát többé-kevésbé módszeresen számon tartja a tudománytörténet, jóval kevesebb figyelem fordul az irodalomtudományi művek kritikai recepciójára”. A most megjelent kiadvány műfaját tekintve még szokatlanabb a magyar könyvkiadásban, mint az előző. Nehéz helyzetben van a recenzens, hiszen Tüskés már előző gyűjteményes kötetében is részletesen írt a szakkritikák jelentőségéről, a tőle megszokott figyelemmel már előre meg-

határozta a könyv további felhasználási lehetőségeit, valamint kijelölte azokat az utakat, amelyeken az értelmező haladhat. A könyv műfaja is nehézségek elé állítja az ismertetőt, két választási lehetőséget hagyva neki: vagy egy-egy közelebbi témába és annak recepciójába enged betekintést további témákat és értelmezési lehetőségeket kibontva (Rezension), vagy az ismertetés (Buchbesprechung) műfaját választja, lemondva ezzel minden új felismerés előadásáról. Tekintve, hogy jelen sorok írójának (sajnálatos módon) nincsenek a később felsorolandó tematikákhoz kapcsolódó felismerései, így az utóbbi módszert választottuk.

Amint az alcím is mutatja, harmincöt év termését gyűjtötték egybe e kötetben, melyben negyvennyolc kiadványról, nyolc nyelven közel százhusz kritika található. A teljes kritikai korpusz, amely Tüskés eddigi életművét áttekinti, százhetven tételt foglal magába, s közel negyvenöt ív terjedelmű – így kötetbe rendezni aligha lehetett volna. A recenzált kötetek egy részét egyedül, másik részét elsősorban feleségével, Knapp Évával, valamint közeli munkatársaival közösen írta, szerkesztette, így a magyaror-

szági irodalom- és kultúratudomány bizonyos részeinek elmúlt majd' negyven évét is áttekintheti a könyv, egyúttal a nemzetközi együttműködések és recepció jelentős részére is rávilágít. A gyűjtemény céljáról és a válogatás szempontjairól így vall a szerkesztő: „A gyűjtemény alapja a felismerés, hogy a tudományos művek kritikai fogadtatása, benne mindenekelőtt az ismertetések, recenziók és bírálatok természetes részét és tárgyát alkotják az irodalomtörténeti munkának, s elsődleges forrásai a tudomány- és kritikátörténetnek. Az összeállítás fő célja, hogy dokumentálja az Irodalomtudományi Intézet XVIII. századi Osztályán végzett alap kutatások generációkon átívelő folyamatoságát, számvetést adjon az általam végzett, irányított, támogatott és napvilágra segített kutatások eredményeinek szakmai értékeléséről, s megjelenítse az eltérő, néha ellentétes véleményeket. A kritikák kiválasztásában abból indultam ki, hogy bizonyos értelemben minden válogatás fikcióteremtő aktus, ezért fontosnak tartom egy minél teljesebb kritikátörténeti adatbázis létrehozását. A terjedelmi korlátokon kívül a válogatás szükségessége mellett szól, hogy a kritikák tárgyát alkotó munkák és maguk a kritikák növekvő mértékben válnak hozzáférhetővé hálózati formában. Az ismétlések minimalizálásának jogos igénye is indokolja a válogatást. A válogatás alapvető szempontja volt a kritikai attitűd, a továbbgondolás igényének és az új kérdésfeltevéseknek a jelenléte, a megbírált művekben elért tudásszint értékelése és lehetőség szerinti meghaladása. E szempontoknak nem minden, a gyűjteménybe beválogatott írás felel meg maradéktalanul, de néha egy csupán leíró, ismertető vagy ajánló jellegű írásnak is lehet dokumentum értéke.” A kötet nyolc tematikus egységbe rendezve mutatja be Tüskés Gábor munkásságának kritikai fogadtatását. Az írások a következő témákhoz kapcsolódnak: vallási kifejezésformák, szó és kép, egyházi irodalom, Mikes és Rákóczi, tárgy és

kapcsolattörténet, neolatin irodalom, tudomány- és művelődéstörténet, 20. századi irodalom- és tudománytörténet, vegyes tematikájú tanulmánykötetek. A könyv összeállítása során Tüskés a saját kutatói érdeklődése időbeli változásának megfelelően rendszerezte az egyes témákat és köteteket, s „a fejezeten belül a könyvek megjelenési ideje, illetőleg tematikai összetartozása határozza meg a sorrendet. Az azonos évben megjelent munkákat szakmai jelentőségüknek megfelelően igyekeztem elrendezni. Az egy-egy munkára vonatkozó kritikák önálló csoportokat alkotnak, és nyelv szerinti elrendezést követnek: a magyar nyelvű írásokat követik az idegen nyelvűek, mindkét csoportban időrendben. Több különböző idegen nyelvű bírálat esetén a csoportosítás nyelvenként, azon belül időrendben történt. A kötetbe fel nem vett írások bibliográfiai adatai az adott műre vonatkozó kritikák szövege után, »További bírálatok« cím alatt találhatóak.”

A kötet nagy érdeme, hogy a szakkritikák legjobbnak vélt darabjai fogalmi tisztázásokkal, terminusok kontextualizálásával élnek, a magyarországi kutatások nemzetközi beágyazottságára, továbbgondolásának módjaira és irányaira is rámutatnak, valamint (s ez talán a legfontosabb) a kutatások folytatására, új szempontok bevonására ösztönöznek, sok esetben a további kutatások feladatait is kijelölik. A recenziókat szisztematikusan olvasva, s a Tüskés nevéhez kapcsolódó köteteket ennek megfelelően áttekintve bizonyosan ki lehetne mutatni azt is, hogy a szerző és munkatársai hogyan építették be a kritikusok által írtakat későbbi kutatásaikba, és ezek pontosan milyen eredményekre vezettek. Mindez a kollegialitás és az alázat fokmérője is egyben. Ezzel kapcsolatban nem elhanyagolható Tüskés egy interjúban elhangzott mondata: „Másfelől úgy gondolom, kutatásaim akkor bizonyulnának igazán sikeresnek, ha könyveim – Tarnai Andor egyik

nevezetes mondatát variálva – rövid idő alatt válnának elavulttá.”

Amint arra az előszóban maga Tüskés is utal, a szakkritikák jelentőségének felismerése azért is szükséges, hogy ezzel kellően differenciálni tudjuk a tudományometriai mutatók pusztán mennyiségi alapú adathalmazait és torzításait. Mostanság a közbeszédnek is tárgya az akadémiai szféra s általában a humántudományok körében végzett kutatások jelentősége és lehetséges irányai, a finanszírozási és minőségbiztosítási rendszer problémái. A jelen kötet éppen arra mutat rá, hogy a humántudományok esetében az egyes életművek részét képezi a befogadástörténet, valamint a színvonalas, konstruktív kritika is, amelyek figyelembevételével elkerülhetők lennének olyan egyoldalú, de hangzatosnak tűnő nyilatkozatok és cikkek is, amelyek pusztán mennyiségi szempontok szerint közelítenek a tárgyhoz. (Más kérdés, hogy Tüskés a tudományometriai mutatók alapján sem lehet támadásoknak kitéve.)

A kötet elsősorban azoknak jelent nagy segítséget, akik a fenti témák valamelyikével foglalkoznak, vagy a kutatástörténetét kívánják áttekinteni. Egyre kevésbé jellemző például, hogy egy kutató nemcsak egy bizonyos könyvet, hanem annak recepcióját is figyelembe veszi az anyaggyűjtések során, pedig ezzel a módszerrel kiküszöbölhetők lennének bizonyos ismétlések, már meglévő felismerések újbóli feltalálása, valamint számos egyéb hiba vagy mulasztás. Teljesen más korszakkal és témával foglalkozó kutatóként is hasznosnak bizonyul a kötet, mert az alapvetően eltérő érdeklődési kör ellenére a kritikák egy része rávilágít a követendő kutatói magatartásokra, egyúttal a

különböző módszerek lehetséges és minden esetben komoly eredményt hozó ötvözésének jelentőségére, azaz az irodalom- és kultúratudomány interdiszciplináris megközelítésének egyedüli, valóban igényes művelésének lényegiségére. Összességében tehát nemcsak azok forgathatják haszonnal a kötetet, akik a kritikák tartalmi oldala iránt érdeklődnek, hanem azok is, akik az irodalom- és kultúratudomány módszereit saját témáikban, illetve munkájuk során szeretnék minél igényesebben hasznosítani. Másfelől az sem elhanyagolható, hogy a színvonalas kritikaírás képességének elsajátítása hosszú folyamat, amit igenis meg kell tanulni. Mindehhez e könyv óriási segítséget nyújt.

Nem lehet elmenni amellett sem, hogy a komolyan vehető kritikának minden esetben építő jellegűnek kell lennie, akkor is, ha hiányosságokra, hibákra, vagy a nem kellően távlatos rátekintésre hívja fel a figyelmet, ezzel is segítve a szerző további munkáját. Ehhez azonban a szerző és a kritikus egymás iránti kölcsönös tiszteletére, a téma iránt érzett felelősségre és kellő alázatra van szükség. Talán az egyik legfontosabb – a kutatóknak, de bizonyos szempontból valamennyi író embernek tudatosítandó – tanács, amit az idézett beszélgetésben így fogalmazott meg Tüskés: „Más a szakma hosszú távú érdekeit szem előtt tartó felelősségérzet, és más az egyéni siker múltó tömjénfüstje. A becsvágnak nem a mű előtt van a helye, hanem a művel együtt kell növekednie. A tárgy elé vágó, önmagáért való, teljesítménytől független kutatói becsvágy hamis, egyben óriási teher az érintettek és a környezetének egyaránt.”

Stamler Ábel